

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 3

Заснований у 2017 році

Київ – 2019

National Academy of Educational Sciences of Ukraine

**V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical
Library of Ukraine**

Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

***RESEARCH AND EDUCATIONAL
STUDIES***

SCIENTIFIC JOURNAL

Issue 3

Founded in 2017

Kyiv – 2019

Засновники:

*Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського НАПН України*

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

Науково-педагогічні студії : науковий журнал / гол. ред.: Л. Д. Березівська, І. М. Шоробура. – Київ, 2019. – Вип. 3. – 148 с.

Науковий журнал «Науково-педагогічні студії» містить статті з питань історії освіти та педагогіки, науково-інформаційного забезпечення освітянської сфери, бібліотекознавства, книгознавства тощо.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головні редактори: *Березівська Л. Д.*, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, заслужений діяч науки і техніки України, м. Київ, Україна; *Шоробура І. М.*, доктор педагогічних наук, професор, ректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, заслужений діяч науки і техніки України, м. Хмельницький, Україна.

Заступники головних редакторів: *Галус О. М.*, доктор педагогічних наук, професор, проректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, м. Хмельницький, Україна, *Страйгородська Л. І.*, кандидат історичних наук, заступник директора з науково-інформаційної та бібліотечної роботи Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, м. Київ, Україна.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Велскоп Войцех	доктор соціологічних наук, проректор з організації навчання та якості освіти Вищої школи бізнесу і наук про здоров'я в Лодзі, м. Лодзь, Республіка Польща;
Воскобойнікова-Гузєва О. В.	доктор наук із соціальних комунікацій, завідувач кафедри бібліотекознавства та інформології Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна;
Добко Т. В.	доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник, завідувач відділу науково-бібліографічної інформації Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, м. Київ, Україна;
Зданевич Л. В.	доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, м. Хмельницький, Україна;
Коляда Н. М.	доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, м. Умань, Україна;
Лобода С. М.	доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри комп'ютерних мультимедійних технологій Інституту комп'ютерних інформаційних технологій Національного авіаційного університету, м. Київ, Україна;
Пехота О. М.	доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту освіти та педагогіки вищої школи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, м. Хмельницький, Україна;
Поліщук О. С.	доктор філософських наук, доцент, декан факультету мистецтв Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, м. Хмельницький, Україна;
Романишина Л. М.	доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, м. Хмельницький, Україна;
Руснак І. С.	доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, м. Хмельницький, Україна;
Сухомлинська О. В.	доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної академії педагогічних наук України, головний науковий співробітник відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, м. Київ, Україна;

- Ящук І. П.** доктор педагогічних наук, професор, декан початкової освіти та філології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, м. Хмельницький, Україна;
- Вучина Зорич** кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки філософського факультету у м. Никишич університету Чорногорії, м. Подгориця, Чорногорія;
- Кришук Б. С.** кандидат педагогічних наук, доцент, начальник наукового відділу Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, (відповідальний секретар) м. Хмельницький, Україна;
- Лапаєнко С. В.** кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (відповідальний секретар), м. Київ, Україна;
- Пугач А. В.** кандидат педагогічних наук, начальник науково-видавничого відділу ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», головний редактор журналу «Рідна школа» м. Київ, Україна;
- Селецький А. В.** кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, м. Київ, Україна;
- Симоненко Т. В.** кандидат наук із соціальних комунікацій, науковий співробітник відділу бібліометрії та наукометрії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, м. Київ, Україна;
- Сошинська Я. Є.** кандидат історичних наук, доцент, науковий співробітник відділу науково-документного забезпечення, соціокультурної діяльності та міжнародних зв'язків Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського м. Київ, Україна;
- Страйгородська Л. І.** кандидат історичних наук, заступник директора з науково-інформаційної та бібліотечної роботи Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського м. Київ, Україна;
- Тарнавська С. В.** кандидат історичних наук, завідувач відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, м. Київ, Україна;
- Вараксіна Н. В.** завідувач відділу науково-технічного забезпечення та впровадження комп'ютерних технологій Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (технічний редактор), м. Київ, Україна;
- Пономаренко Л. О.** кандидат наук із соціальних комунікацій, завідувач відділу науково-документного забезпечення, соціокультурної діяльності та міжнародних зв'язків Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (бібліографічний редактор), м. Київ, Україна;
- Хопта С. М.** кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (літературний редактор), м. Київ, Україна;

Науково-педагогічні студії: науковий журнал / гол. ред.: Л. Д. Березівська, І. М. Шоробура. – Київ : ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського НАПН України, 2019. – Вип. 3. – 148 с.

За достовірність фактів, назв, дат, посилань на літературні джерела тощо відповідальність несуть автори. Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України
(протокол № 20 від 20 грудня 2019 року)

© Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського НАПН
України, 2019

© Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, 2019

Founders:

**V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine NAPS of Ukraine
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy**

Research and Educational Studies : Scientific Journal / Chief Editor L. D. Berezivska. Kyiv, 2019, Issue 3, 148 p.

The academic Research and Educational Studies journal contains the articles on education/pedagogy, library science, bibliography etc.

EDITORIAL BOARD:

Chief Editors: Berezivska L. D., *Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAES of Ukraine, Director of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, Honoured Science and Technology Worker of Ukraine, Shorobura I. M.,* *Doctor of pedagogical sciences, professor, rector of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, honoured master of sciences and engineering of Ukraine.*

Deputy Chief Editors: Halus O. M., *Doctor of pedagogical sciences, professor, pro-rector for research of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Strayhorodska L. I.,* *PhD, deputy director of scientific information and librarywork at V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine.*

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Dobco T. V.	<i>doctor of social communications, senior Research Fellow, head of the Department of scientific and bibliographic information Vernadsky National Library of Ukraine;</i>
Kolyada N. M.	<i>doctor of pedagogical sciences, professor, head of Social Education and Social Work Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University;</i>
Loboda S. M.	<i>doctor of pedagogical sciences, professor, head of Department of Computer Multimedia Technology Institute of Computer Information Technologies of the National Aviation University;</i>
Pehota O. M.	<i>doctor of pedagogical sciences, professor, head of management education and pedagogics of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy;</i>
Polishchuk O. S.	<i>doctor of philosophy, professor, associate dean of the faculty of arts of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy;</i>
Romanishina L. M.	<i>doctor of pedagogical sciences, professor, head of education of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy;</i>
Rusnak I. S.	<i>doctor of pedagogical sciences, professor, head of foreign languages of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy;</i>
Sukhomlynska O. V.	<i>doctor of pedagogical sciences, professor, chief researcher of the sector on study of V. O. Sukhomlynskyi's activity at the history of education Department at V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine;</i>
Voscoboynikova-Gyzeva O. V.	<i>doctor of social communications, head of Department of Library Studies and Informology Borys Grinchenko Kyiv University;</i>
Welskop Wojciech	<i>doctor of Social Sciences, Academy of Business and Health Sciences in Lodz (Poland);</i>
Yashchuk I. P.	<i>doctor of pedagogical sciences, professor, dean of elementary education and philology of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy;</i>
Zdanevych L. V.	<i>doctor of pedagogical sciences, professor, head of department of pre-school pedagogy, psychology and professional techniques of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy;</i>
Kryshchuk B. S.	<i>PhD, assistant professor, chief of the research department of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy (responsible secretary);</i>

- Lapaienko S. V.** *PhD, senior Research Fellow, scientific secretary at V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine (responsible secretary);*
- Seletskyi A. V.** *PhD, senior Research Fellow, head of the Department of scientific abstracts and analytical information in education at V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine;*
- Strayhorodska L. I.** *PhD, deputy director of scientific information and librarywork at V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine;*
- Symonenko T. V.** *PhD, fellow bibliometric and scientometrics Vernadsky National Library of Ukraine;*
- Tarnavska S. V.** *PhD, head of the Department of history education at V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine;*
- Vučina Zorić** *Ph.D., Associate Professor, Head of the Department of Pedagogy at the Faculty of Philosophy in Nikšić, University of Montenegro in Podgorica (Montenegro).*
- Khopta S. M.** *PhD (Philological Sciences), Senior Researcher, the History of Education Department, V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine (copy editor), Kyiv, Ukraine;*
- Ponomarenko L. O.** *PhD (Social Communication Studies), Head the Department of Scientific and Document Support, Sociocultural Activity and International Contacts, V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, Kyiv, Ukraine (bibliographic editor);*
- Puhach A. V.** *PhD (Education), Head of the Scientific and Publishing Department, the State Scientific Institution 'Institute of Education Content Modernisation', Chief Editor of the Ukrainian educational Ridna Shkola journal, Kyiv, Ukraine;*
- Soshynska Ya. Ye.** *PhD (History), Assistant Professor, Researcher, the Department of Scientific and Document Support, Sociocultural Activity and International Contacts, V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, Kyiv, Ukraine;*
- Varaksina N. V.** *head of the Department of scientific and technical support and implementation of computer technology at V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine (technical editor);*

Research and Educational Studies : Scientific Journal / Chief Editors L. D. Berezivska, I. M. Shorobura. Kyiv, 2019, Issue 3, 148 p.

The journal is recommended for publication according to the decision of the Scientific Council of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine NAPS of Ukraine (minutes No 20 dated 20 Desember 2019)

ЗМІСТ

ЗМІСТ.....	7
РОЗДІЛ I. ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ СТУДІЇ.....	9
Лариса Березівська	
РЕФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ В УМОВАХ АВТОРИТАРНОГО СУСПІЛЬСТВА (1931–1991): ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА.....	9
Валентина Гулак	
ЧАСОПИСИ ГАЛИЧИННИ У ФОНДІ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО	34
Євгенія Демида	
ВІДОБРАЖЕННЯ ТВОРЧОГО СПАДКУ НІМЕЦЬКОГО ПЕДАГОГА-РЕФОРМАТОРА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ ГЕОРГА КЕРШЕНШТЕЙНЕРА В ЕЛЕКТРОННОМУ ДЖЕРЕЛЬНОМУ РЕСУРСІ НА ПОРТАЛІ ДНПБ УКРАЇНИ ІМ. В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	44
Тетяна Деревянко	
РЕФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ. – ПОЧАТКУ ХХІ СТ. НА СТОРІНКАХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ.....	56
Олена Жижко, Лариса Балахадзе	
ФОРМУВАННЯ КУРИКУЛУМУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ В СОЦІАЛЬНО-КРИТИЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ У МЕКСИЦІ	65
Ірина Орищенко	
В. Я. ШУЛЬГІН ТА О. Я. ЄФИМЕНКО: НОВІ ПОГЛЯДИ НА ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ У ШКОЛІ СЕРЕДИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФОНДУ ДНПБ УКРАЇНИ ІМ. В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО).....	73
Володимир Юрженко	
ПРОЄКТНА ТЕХНОЛОГІЯ ЯК ОСНОВА ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ ДЛЯ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	86
РОЗДІЛ II. НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД ОСВІТЯНСЬКОЇ ГАЛУЗІ.....	97
Людмила Бондар	
ГАЛУЗЕВИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ РЕСУРС ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ	97
Наталія Грудініна	
КАРТОТЕКА МЕТОДИЧНИХ РІШЕНЬ ЯК ДОПОМІЖНИЙ СЛУЖБОВИЙ АПАРАТ КАТАЛОГІЗАТОРА.....	107
Ярослава Ніколаєнко	
АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСВІТЯНСЬКИХ БІБЛІОТЕК.....	116

Андрій Селецький, Лариса Самчук

АНАЛІТИЧНИЙ, РЕФЕРАТИВНИЙ ТА БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СКЛАДНИКИ В СИСТЕМІ
НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО СУПРОВОДУ ОСВІТИ: ДО 20-РІЧЧЯ ДНПБ УКРАЇНИ
ІМ. В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО..... 128

Ірина Хемчян

НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МЕРЕЖІ ОСВІТЯНСЬКИХ
БІБЛІОТЕК МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ
АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ: ДОСВІД РОБОТИ ДЕРЖАВНОЇ
НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО. 137

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 147

РОЗДІЛ І. ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ СТУДІЇ

УДК 373.3/.5.014.3(477) "1931/1991":930.2

DOI: <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2019-3-9-33>

Лариса Березівська,
доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
e-mail: lberezivska@ukr.net
ORCID id: 0000-0002-5068-5234

РЕФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ В УМОВАХ АВТОРИТАРНОГО СУСПІЛЬСТВА (1931–1991): ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА

Стаття розкриває організаційно-змістові основи, позитивні й негативні тенденції реформування загальної середньої освіти в радянській Україні (1931–1991). Містить укладений автором на основі дібраної, систематизованої й класифікованої джерельної бази бібліографічний список історіографії (статті, брошури, монографії, посібники, дисертації тощо дослідників 30-х років ХХ ст. – 2018 р.) і джерел (нормативно-правові документи; періодичні або продовжувані видання: «Комуністична освіта», «Радянська школа», «Збірник наказів Народного комісаріату освіти», «Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР», «Радянська освіта» та ін.; статті, брошури досліджуваного періоду тощо) із зазначеної проблеми. Пропонований бібліографічний список, що відображає еволюцію вітчизняної педагогічної думки – від її фальсифікації в рамках комуністичної ідеології до відродження на основі національного, демократичного, гуманістичного принципів в умовах розбудови української державності, стане в пригоді дослідникам історії освіти та педагогіки, а також усім учасникам нинішнього реформаторського процесу освітнього простору. Виявлені під час дослідження позитивні й негативні тенденції реформування загальної середньої освіти можуть стати в пригоді в ході нинішньої інтенсивної розбудови Нової української школи, імплементації Закону України «Про освіту» (2017). Вивчення означеної проблеми крізь призму історіографії та джерелознавства сприятиме інформаційному забезпеченню подальшого історико-педагогічного студіювання реформ і контрреформ минулого як складників державної освітньої політики в контексті суспільно-політичних, соціально-економічних, педагогічних детермінант. Ця стаття є продовженням циклу джерелознавчих розвідок, у яких висвітлено процес реформування загальної середньої освіти крізь призму джерелознавства в інші історичні періоди.

Ключові слова: *реформування загальної середньої освіти, радянська Україна, педагогічна історіографія, педагогічне джерелознавство, історія освіти.*

Постановка проблеми. Від уніфікації української освіти в радянську за зразком російської в ході сталінської контрреформи й до відродження української школи в руслі перебудовних суспільних процесів – такий складний шлях української освіти. Протягом шістдесяти років в радянській Україні її реформування жорстко регламентувалася партійним керівництвом, здійснювалося «згори» без урахування громадсько-педагогічної думки.

Вивчення означеної проблеми крізь призму історіографії та джерелознавства сприятиме інформаційному забезпеченню подальшого історико-педагогічного студіювання реформ і контрреформ минулого як складників державної освітньої політики в контексті суспільно-політичних, соціально-економічних, педагогічних детермінант. Виявлені під час дослідження позитивні й негативні тенденції реформування загальної середньої освіти можуть стати в пригоді в ході нинішньої інтенсивної розбудови Нової української школи, імплементації Закону України «Про освіту» (2017).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографічний аналіз проблеми засвідчив, що різні питання реформування загальної середньої освіти в радянській Україні у визначених хронологічних межах більшою чи меншою мірою вивчали сучасні українські історики (М. Л. Ветрова, Н. Г. Красножон, Л. В. Кузнецова, Т. В. Шліхта та ін.), історики педагогіки (О. В. Адаменко, М. Я. Антоненко, Л. Д. Березівська, Т. Л. Гавриленко, О. С. Грицайова, Г. І. Іванюк, Я. П. Кодлюк, В. С. Курило, В. М. Кушнір, Г. І. Лемко, І. Л. Лікарчук, Л. В. Пироженко, О. В. Попова, О. В. Сухомлинська, Т. В. Янченко та ін.), праці яких представлено в пропонованому бібліографічному списку. У своїх розвідках (Л. Д. Березівська, 2003–2018 рр.) [1–13] на основі дібраної, систематизованої й класифікованої джерельної бази розкриваємо організаційно-змістові основи, позитивні й негативні тенденції реформування загальної середньої освіти в радянській Україні протягом 1931–1991 рр., історіографічні та джерелознавчі аспекти означеної проблеми тощо. Введений до наукового простору систематизований бібліографічний список першоджерел й історіографічних праць може стати підґрунтям історико-педагогічних досліджень з історії загальної середньої освіти радянської України 1931–1991 рр., що й становить **мету публікації**. Ця стаття є продовженням циклу джерелознавчих розвідок, у яких висвітлено процес реформування загальної середньої освіти крізь призму джерелознавства в інші історичні періоди.

Виклад основного матеріалу. У радянській Україні (1931–1991) освітнє законодавство розробляли спеціальні комісії при ЦК КПРС, реалізувалося Міністерством освіти УРСР під контролем відділу шкіл ЦК КП України в режимі постійної звітності ЦК КПРС. Проте в період «хрущовської» реформи українські освітяни брали активну участь в обговоренні нормативно-правових документів, перспективного розвитку освіти. Протягом 1984–1991 рр. у контексті «горбачовської дійової перебудови», зокрема декларування принципу демократизації освіти, відродилася й активізувалася громадсько-педагогічна думка щодо перспективних векторів реформування загальної середньої освіти. Конкретизуємо.

Здійснена сталінським урядом контрреформа (прихована реформа) у 30-х – на початку 50-х років як складник соціально-економічних і суспільно-політичних змін за допомогою партійних постанов, репресивно-терористичних методів в умовах згортання українізації й утвердження тоталітаризму в УРСР знівелювала та спотворила досягнення й педагогічні пошуки 20-х років, кардинально змінила парадигму освіти – від школи праці до школи навчання. Із шкільної освіти вилучено такі педагогічні принципи, як демократичний, педоцентричний, політехнічний; суть деяких змінено: єдиної школи – в уніфіковану школу (єдині структура, зміст освіти, підручники, плани, розклад уроків, методи й класно-урочна форма навчання, система оцінювання, ідеологізація змісту підручників гуманітарних і природничих предметів тощо); національний – в інтернаціональний; релігійний – в атеїстичний. Принцип централізації (через державне регулювання сфери освіти) набрав тотально-монопольного характеру, що спричинило згортання творчої активності вчительства, поглиблення системної ідеологізації на основі марксистсько-ленінського вчення, стандартизації, авторитарності, радянзації та русифікації. Ці принципи стали фундаментом радянської системи загальної середньої освіти.

Контрреформу відповідно до стратегічних цілей – повернення до школи навчання, уніфікації української освітньої системи в загальнорадянську – було реалізовано за основними напрямками: в управлінні (централізація на чолі з єдиним директивним центром у Москві – відділом шкіл ЦК ВКП(б)); у структурі (встановлення на території України російської державної системи освіти: обов'язкова 4-річна початкова школа; неповна середня 7-річна школа без внутрішньої диференціації, профорієнтації з правом вступу її випускників до технікумів; повна середня 10-річна школа з правом вступу її випускників до ВНЗ; реорганізація профшкіл у середні спеціальні навчальні заклади; переведення профільних шкіл – ФЗУ та ШСМ для підлітків до системи державних трудових резервів (1940)); у змісті освіти (підвищення його наукового рівня; установа міжпредметних зв'язків; повернення до формальної концепції навчання, тобто гербартіанської ідеї виховуючого навчання; згортання українзації; посилення ідеологізації на основі марксизму-ленінізму, русифікації, радянзації, атеїзму; запровадження суспільствознавства, історії, географії СРСР; вилучення трудового навчання з навчальних планів і ліквідація шкільних майстерень); у вихованні (запровадження колективізму, політизації та воєнізації через діяльність піонерських і комсомольських організацій із метою творення нової радянської людини); в організації освітнього процесу (введення єдиного шкільного режиму, єдиних правил, роздільної форми навчання (1943); нагородження учнів золотими та срібними медалями; запровадження п'ятибальної системи оцінювання знань дітей; посилення контролю за дисципліною тощо); методи й форми навчання (скасування комплексно-проектної та лабораторно-бригадної методики навчання та повернення до предметної, класно-урочної системи). При цьому позитивними вважаємо поступову реалізацію загального обов'язкового початкового навчання, декларування питання про загальну 7-річну освіту.

Ініційована М. С. Хрущовим реформа 1956–1964 рр., що відбувалася послідовно (проголошення, розробка та реалізація) у контексті десталінізації, певної демократизації суспільства, науково-технічної революції й перебудови економічної сфери, спричинила зміни в освіті, зокрема в загальній середній. Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» (17 квітня 1959 р.) визначив провідні освітні принципи: зв'язок школи з життям (підготовка учнів до суспільно корисної, продуктивної праці), політехнічний (поєднання вивчення основ наук, політехнічного навчання та трудового виховання), професіоналізації (підготовка учнів із виробничих спеціальностей у поєднанні з виробничим навчанням), ідеологічний (комуністичний).

Реформування як спроба радянського уряду замінити школу знання на модернізовану школу праці реалізовувалося за найважливішими напрямками: у структурі (запровадження 8-річного обов'язкового навчання, створення нових типів середніх шкіл (загальноосвітня трудова політехнічна школа з виробничим навчанням, вечірня (змінна) середня школа робітничої або сільської молоді, заочна середня загальноосвітня школа), шкіл для обдарованих дітей, груп продовженого дня); у змісті освіти (побудова його на засадах політехнізму, професіоналізації, сцієнтизму, ідеологізації, русифікації; введення до навчального процесу історії УРСР, виробничого навчання); запровадження нових методів і форм навчання (бригадні, групові та індивідуальні форми роботи учнів; Мала академія наук; учнівські олімпіади; учнівські виробничі та ремонтно-будівельні

бригади, екскурсії, заняття в майстернях, на шкільних навчально-дослідних ділянках із метою активізації розумової, пізнавальної активності учнів); у вихованні (формування гармонійно розвиненої, духовно багатой, морально чистої, освіченої, фізично досконалої, працьовитої людини комуністичного суспільства; звернення до особистості, що було проголошено в Моральному кодексі будівника комунізму і тлумачилося в контексті ідей колективізму); поліпшення матеріально-технічної бази школи, умов праці, фахового рівня вчителя; розкріпачення методичної думки вчительства, проголошення його основною фігурою перетворень. До позитивних результатів реформи відносимо часткову демократизацію внутрішньошкільного життя школи та управління освітою (залучення громадськості до підготовки освітнього законодавства, інститутів педагогіки та психології УРСР – до розробки змісту освіти); активізацію педагогічних досліджень для забезпечення наукових засад реформи (М. М. Грищенко, Г. С. Костюк, М. М. Лисенко, В. О. Сухомлинський, С. Х. Чавдаров та ін.); виникнення завдяки педагогам-новаторам (В. О. Сухомлинський, І. Г. Ткаченко та ін.) авторських шкіл, які сприяли розгортанню педагогічної творчості, пошукам шляхів підвищення ефективності навчально-виховного процесу та активізації навчальної діяльності учнів на уроці, створенню В. О. Сухомлинським гуманістичної концепції виховання. Згорання й незавершеність шкільної реформи були зумовлені здебільшого суспільно-політичними (зміна влади в країні, припинення реформ в усіх галузях суспільного життя), а не фаховими (відсутність педагогічного, правового й матеріально-технічного забезпечення реалізації реформи) причинами.

Часткові перетворення в шкільній освіті УРСР 1964–1984 рр., регульовані відповідними партійними постановами, пояснюються потребою змін згідно з науково-технічним розвитком в умовах наростання стагнаційної тенденції суспільного розвитку. Вони здійснювалися за традиційними напрямками: у структурі (запровадження загальної обов'язкової середньої 10-річної освіти; переведення початкової школи на 3-річний термін навчання (1976 р. у Науково-дослідному інституті педагогіки УРСР створено лабораторію з проблем навчання і виховання дітей 6-річного віку (до її складу ввійшли відомі українські вчені: М. В. Богданович, М. С. Вашуленко, О. Я. Савченко, Н. Ф. Скрипченко та ін.), яка очолила широкий експеримент, підготувала програми з усіх видів навчальної діяльності, нові підручники, навчально-методичні посібники), що було новим для України; запровадження факультативних занять, спеціалізованих шкіл та інтернатів фізико-математичного й природничого профілів); у змісті освіти (формування його з метою підвищення якості навчально-виховного процесу на основі відповідності науково-технічному розвитку, марксистсько-ленінському світогляду, поєднання формальної та матеріальної концепцій освіти; введення як самостійного предмета «трудового навчання»); розробка методів навчання для активізації самостійної, пізнавальної активності учнів, творчого мислення й удосконалення уроку; в організації освітнього процесу (запровадження нових технічних засобів і програмованого навчання; посилення контролю за діяльністю школи; поліпшення матеріально-технічної бази школи). Отже, основна парадигма попередньої реформи – школа праці з обов'язковою професіоналізацією поступилася іншій – школі навчання, яка мала давати міцні знання й готувати школярів до вступу у ЗВО.

Директивне реформування було суперечливим і неоднозначним, адже мало як позитивні, так і негативні наслідки. Позитивними вважаємо такі: запровадження загальної обов'язкової середньої освіти, розширення шкільної мережі, інтенсивний розвиток педагогічної науки в напрямі модернізації змісту освіти на наукових і загальнокультурних підвалинах, методів навчання й на протипагу їм – русифікація, радянська; розвиток авторських шкіл та педагогічного новаторства (О. А. Захаренко, В. О. Сухомлинський, І. Г. Ткаченко, В. Ф. Шаталов та ін.) – ігнорування їх офіційною педагогікою; проголошення всебічного, гармонійного, духовного розвитку учнів – позбавлення їх знання про свою національну історію, культуру; сприяння вивченню російської, а не рідної мови, що спричинило зростання кількості російських шкіл. Тодішня командно-адміністративна система уникала кардинальних змін, гальмувала розвиток шкільної освіти в Україні. Освітнє законодавство розроблялося Міністерством освіти РРФСР (СРСР) під контролем відповідних партійних органів. Наслідком такої освітньої політики стала криза школи («радянської», бо термін «українська» у документах не вживався), що проявлялася в подальшому її одержавленні, постановці перед нею необґрунтованих завдань для стовідсоткового виконання, у систематичних змінах навчальних планів, регламентуванні навчально-виховного процесу, зокрема створенні українськими науковцями навчальних програм і підручників лише «із специфічних предметів» (українська мова, російська мова для українських шкіл, російська та українська література, трудове навчання, історія, географія УРСР) на основі встановлених Центральною комісією з розробки змісту освіти (м. Москва, 1964 р.) підходів тощо.

Декларативна «черненківсько-андроповська» реформа 1984 р. ставила за мету загальну професіоналізацію шкільної освіти для підготовки кваліфікованих працівників у різних сферах виробництва. Серед здобутків реформування виділяємо лише запровадження 11-річної загальноосвітньої професійної школи з початком навчання дітей у 6 років, оскільки всі інші складники реформи повторювали напрями розвитку шкільної освіти, задекларовані в попередніх партійно-урядових документах. Загалом реформу не було реалізовано, проте простежувалися часткові зміни: у змісті освіти (збільшення кількості годин на трудове навчання та практику, вивчення російської мови; активізація підручникотворення в галузі початкової освіти; введення нових курсів «Основи виробництва. Вибір професії», «Етика і психологія сімейного життя»; «Основи інформатики та обчислювальної техніки» та ін.); в організації освітнього процесу (відкриття навчально-виробничих комбінатів; запровадження уроків профорієнтації в початковій і восьмирічній школі тощо).

У руслі «горбачовської» перебудови (1985) відбулося ініціювання «знизу» (розвиток педагогіки співробітництва) і проголошення «згори» (1988) «дійової перебудови» освіти. Міністерство народної освіти УРСР у контексті активізації учительських пошуків здійснювало реформування з метою створення національної системи загальної середньої освіти за визначальними напрямками: розробка освітнього законодавства (Концепція середньої загальноосвітньої національної школи України, 1990; Закон України «Про освіту», 1991); відродження української школи; відновлення національного компонента в змісті освіти. Основою реформи української школи, що відроджувалася в умовах радянської ідеології, стали нові (національний, демократичний, деполітизацій, гуманізацій та гуманітаризацій) і розвинуті (рівного доступу до здобуття освіти,

наступності, неперервності та багатоманітності освіти, науковий, світський) принципи [8]. Проголошення незалежності України, розпад СРСР уможливили розвиток національної системи загальної середньої освіти.

Висновки й перспективи подальших розвідок. Для різноаспектних досліджень історії радянських реформ і котрреформ загальної середньої освіти, інших явищ і феноменів цієї освітньої епохи рекомендуємо історикам освіти й педагогіки бібліографічний список джерел (нормативно-правові документи; періодичні або продовжувані видання: «Комуністична освіта», «Радянська школа», «Збірник наказів Народного комісаріату освіти», «Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР», «Радянська освіта» та ін.; статті, брошури досліджуваного періоду та ін.) й історіографічних праць (статті, брошури, монографії, посібники, дисертації тощо дослідників 30-х років ХХ ст. – 2018 р.) Пропонований бібліографічний список як результат багаторічної дослідницької діяльності відображає еволюцію вітчизняної педагогічної думки – від її фальсифікації в рамках комуністичної ідеології до відродження на основі національного, демократичного, гуманістичного принципів в умовах розбудови української державності. Подальшого вивчення крізь призму джерелознавства потребують організаційно-змістові основи реформування загальної середньої освіти незалежної України.

Бібліографічний список

1. Адаменко О. В. Особливості і тенденції розвитку педагогічної науки в Україні у другій половині ХХ століття / Олена Адаменко, Віталій Курило // Рідна шк. – 2012. – № 4/5. – С. 39–43. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/rsh_2012_4-5_8.pdf.
2. Адаменко О. В. Публікації й дисертації 50-х років ХХ століття з питань управління загальноосвітньою школою / Олена Адаменко // Історико-педагогічний альманах / АПН України, Уман. держ. ун-т ім. Павла Тичини, Всеукр. асоц. істориків педагогіки. – Умань, 2006. – Вип. 1. – С. 124–130. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ipa_2006_1_14.pdf.
3. Адаменко О. В. Розвиток педагогічної науки в Україні (1950–2000 рр.) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Адаменко Олена Вікторівна ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2006. – 44 с.
4. Анкета Р. Ш. Реформа школи: проблеми і труднощі в її реалізації / Р. Ш. Анкета // Рад. шк. – 1987. – № 12. – С. 3–10.
5. Антонець М. Я. Проблема реформування змісту шкільної освіти у поглядах В. О. Сухомлинського / М. Я. Антонець // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : наук. зб. / Уман. держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини. – Київ, 2002. – Вип. 5. – С. 238–256.
6. Бабанский Ю. К. Реформа школы (задачи, содержание, научно-теоретическое значение) / Ю. К. Бабанский. – М. : О-во «Знание» РСФСР, 1984. – 48 с.
7. Березівська Л. Д. Державна політика стосовно диференціації організації та змісту шкільної освіти в Радянській Україні в умовах зародження демократичних змін (1985–1991) / Л. Д. Березівська // Педагогіка і психологія. Вісн. НАПН України. – 2015. – № 1. – С. 70–78.
8. Березівська Л. Д. Державна політика стосовно диференціації організації та змісту шкільної освіти в Українській Радянській Соціалістичній

Республіці (кінець 30-х – 80-ті роки ХХ ст.): історіографія та джерела дослідження // Педагогічний дискурс : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки НАПН України, Хмельниц. гуманітар.-пед. акад. – Хмельницький, 2013. – Вип. 15. – С. 45–50. – Бібліогр.: 21 назва. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/peddysk_2013_15_11.

9. Березівська Л. Д. Державна політика щодо диференціації організації та змісту шкільної освіти в Українській Радянській Соціалістичній Республіці у період «відлиги» (друга половина 50-х років – 1964 р.) / Лариса Березівська // Рідна шк. – 2014. – № 1/2. – С. 54–60. – Бібліогр.: 14 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2014_1-2_13.

10. Березівська Л. Д. Державна політика стосовно диференціації організації та змісту шкільної освіти в Радянській Україні в умовах зародження демократичних змін (1985–1991) / Л. Д. Березівська // Педагогіка і психологія. Вісн. НАПН України. – 2015. – № 1. – С. 70–78.

11. Березівська Л. Д. Ідеї В. О. Сухомлинського і Закон про школу 1959 р. / Лариса Березівська // Рідна шк. – 2003. – № 9. – С. 9–12.

12. Березівська Л. Д. Прихована реформа шкільної освіти в УРСР: причини, напрями, наслідки (30-ті роки ХХ ст.) / Л. Д. Березівська // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка. – 2007. – Вип. 36 – С. 52–57.

13. Березівська Л. Д. Радянська реформа загальноосвітньої і професійної школи у руслі зародження демократичних змін в УРСР (1984–1988) / Лариса Березівська // Молодь і ринок. – 2008. – № 1. – С. 25–31.

14. Березівська Л. Д. Радянська реформа про зміцнення зв'язку школи з життям (1956–1964) / Лариса Березівська // Шлях освіти. – 2007. – № 4. – С. 42–47.

15. Березівська Л. Д. Реформи шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: документи, матеріали і коментарі : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. : хрестоматія / Л. Д. Березівська ; Ін-т педагогіки НАПН України. – Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2011. – 384 с. : табл.

16. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : монографія / Л. Д. Березівська. – Київ : Богданова А. М., 2008. – 406 с.

17. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в УРСР в умовах авторитарно-партійного суспільства на демократичних засадах (1988–1991) / Лариса Березівська // Молодь і ринок. – 2008. – № 4. – С. 21–30.

18. Березівська Л. Д. Скрипченко Надія Федорівна / Л. Д. Березівська // Українська педагогіка в персоналіях : навч. посіб. : у 2 кн. / за ред. О. В. Сухомлинської. – Київ, 2005. – Кн. 2 : ХХ ст. – С. 507–511.

19. Березівська Л. Д. В. О. Сухомлинський про навколишнє середовище в контексті освітньої реформи другої половини 50-х років ХХ ст. / Л. Д. Березівська // Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки / Миколаїв. держ. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. – Миколаїв, 2004. – Вип. 8 : Василь Сухомлинський і сучасність: особистість у навколишньому середовищі. – С. 139–143.

20. Березівська Л. Д. Ткаченко Іван Гурович / Л. Д. Березівська // Українська педагогіка в персоналіях : навч. посіб. : у 2 кн. / за ред. О. В. Сухомлинської. – Київ, 2005. – Кн. 2 : ХХ ст. – С. 485–491.

21. Березівська Л. Д. Українські народні традиції як культурологічні засади творчої спадщини В. О. Сухомлинського / Лариса Березівська // Початкова шк. – 2006. – № 12. – С. 5–8.

22. Березівська Л. Д. Часткові внутрішньосистемні зміни шкільної освіти УРСР в контексті прихованої русифікації (1964–1984) / Лариса Березівська // Рідна шк. – 2007. – № 9. – С. 60–63.
23. Бистрицька О. Б. Розвиток шкільної освіти національних меншин на початку 30-х років ХХ ст. / О. Б. Бистрицька // Історія та географія : зб. наук. пр. / Харків. держ. пед. ун-т. – Харків, 1999. – Вип. 3. – С. 106–118.
24. Білодід І. К. Величні завдання / І. Білодід // Рад. шк. – 1962. – № 1. – С. 3–9.
25. Білодід І. К. На шляху перебудови школи / І. К. Білодід. – Київ : Рад. шк., 1959. – 81 с.
26. Бондар А. Д. З історії розвитку народної освіти на Україні за роки Радянської влади / А. Д. Бондар // Укр. іст. журн. – 1967. – № 11. – С. 23–33.
27. Бондар А. Д. Розвиток суспільного виховання в Українській РСР (1917–1967) / А. Д. Бондар. – Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1968. – 226 с.
28. Броневицук С. Г. Уроки реформи школи 1970–1980 гг. / С. Г. Броневицук // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2000. – № 4. – С. 3–11.
29. Бурганський Н. Нові програми політехнічної школи / Н. Бурганський // Комуніст. освіта. – 1931. – № 10/12. – С. 47–49.
30. Бухало С. М. Освіта на Радянській Україні / С. Бухало. – Київ : Укр. держ. вид-во, 1945. – 15 с.
31. Бухало С. М. Підсумки 1939–1940 і основні завдання наступного 1940–1941 навчального року / С. М. Бухало // Комуніст. освіта. – 1940. – № 9. – С. 10–28.
32. В Президію ЦК КПРС «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи освіти в країні» : (пропозиції викладені в опублікованій записці товариша М. С. Хрущова, схвалені Президією ЦК КПРС). – Київ : Держ. вид-во політ. літ. УРСР. – Київ, 1958. – 19 с.
33. Васильєв В. І. Назрілі питання / В. І. Васильєв // Рад. шк. – 1957. – № 7. – С. 27–30.
34. Ващенко Г. Проект системи освіти в самостійній Україні / Г. Ващенко. – Мюнхен : Центр. комітет СУМ, 1957. – 48 с.
35. Ветрова М. Л. Розвиток освіти на Волині у 50–60-х роках ХХ століття / М. Л. Ветрова // Наук. вісн. Історичні науки. Філологічні науки / Волин. держ. ун-т. – Луцьк, 2005. – № 6. – С. 69–74.
36. Вишневський О. І. Демократизація навчально-виховного процесу в школі / О. І. Вишневський // Рад. шк. – 1988. – № 1. – С. 6–12.
37. Войдем в новую школу. Отчет о четвертой встрече педагогов-экспериментаторов, педагогов-ученых и публицистов // Учит. газ. – 1988. – 18 окт. (№ 123). – С. 2.
38. Всенародна справа : [про обговорення питань перебудови системи освіти і поліпшення навчально-виховної роботи радянської школи в окремих областях УРСР (Київська, Луганська, Вінницька, Кримська, Черкаська, Чернігівська, Ровенська, Станіславська)] // Рад. шк. – 1958. – № 8. – С. 3–17.
39. Гавриленко Т. Л. Генеза початкової освіти в Україні (1958–2001 роки): історіографія питання / Т. Л. Гавриленко // Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Педагогічні науки / Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ,

2012. – № 19, ч. 1. – С. 260–268. – Бібліогр.: 9 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vlup_2012_19\(1\)_40.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vlup_2012_19(1)_40.pdf).

40. Гавриленко Т. Л. Державна політика щодо організації початкової освіти в Українській РСР (1964–1984 рр.) / Гавриленко Т. Л. // Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки / Чернігів. нац. пед. ун-т ім. ім. Тараса Шевченка. – Чернігів, 2014. – Вип. 120. – С. 92–96. – Бібліогр.: 29 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VchdpuP_2014_120_29.pdf.

41. Гавриленко Т. Л. Експериментальні дослідження українських учених у галузі початкової освіти: класи вирівнювання (1975–1982 рр.) / Тетяна Гавриленко // Педагогічний дискурс : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки НАПН України, Хмельниц. гуманітар.-пед. акад. – Хмельницький, 2015. – Вип. 18. – С. 47–52. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/0peddysk_2015_18_10.pdf.

42. Гавриленко Т. Л. Реформування змісту початкової освіти в Українській РСР у 60-х – на початку 70-х років ХХ ст.: причини, хід, наслідки / Гавриленко Т. Л. // Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки / Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2014. – Вип. 119. – С. 35–39. – Бібліогр.: 23 назви. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VchdpuP_2014_119_12.pdf.

43. Гавриленко Т. Л. Розвиток початкової освіти в Україні другої половини ХХ – початку ХХІ ст.: джерельна основа дослідження / Т. Л. Гавриленко // Педагогічний дискурс : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки НАПН України, Хмельниц. гуманітар.-пед. акад. – Хмельницький, 2013. – Вип. 15. – С. 123–128. Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/peddysk_2013_15_28.pdf

44. Гільбух Ю. З. Педагогіка співробітництва: досягнення і прорахунки / Ю. З. Гільбух // Рад. шк. – 1988. – № 1. – С. 12–21.

45. Голубнича Л. О. Вплив урядової політики з питань вищої освіти на історіографію вузівської дидактики Східноукраїнського регіону (50–60-ті рр. ХХ ст.) / Л. О. Голубнича // Теорія та методика навчання та виховання : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2015. – Вип. 37. – С. 11–19. – Бібліогр.: 14 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ttmniv_2015_37_4.

46. Гольдін Ф. Л. Поліпшити методичну підготовку вчителя / Ф. Л. Гольдін // Рад. шк. – 1957. – № 6. – С. 22–24.

47. Гончаренко С. У. Концепція загальної середньої освіти і всебічний розвиток особистості / С. У. Гончаренко // Рад. шк. – 1988. – № 10. – С. 77–80.

48. Гончаренко С. У. Науково-технічний прогрес і вдосконалення змісту середньої освіти в процесі здійснення реформи школи / С. У. Гончаренко // Рад. шк. – 1985. – № 1. – С. 63–69.

49. Гриценко М. С. Історія педагогіки : навч. посіб. / М. С. Гриценко. – Київ : Вища шк., 1973. – 447 с.

50. Гриценко М. С. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917–1965) / М. С. Гриценко. – Київ : Рад. шк., 1966. – 230 с.

51. Гриценко М. М. Розвиток народної освіти на Україні за роки радянської влади / М. М. Гриценко. – Київ : Рад. шк., 1948. – 76 с.

52. Гриценко М. М. Сорок років розвитку радянської школи в Українській РСР / М. М. Гриценко // Розвиток народної освіти і педагогічної

науки в Українській РСР, 1917–1957 : наук. зап. / М-во освіти Укр. РСР, НДІ педагогіки. – Київ, 1957. – Т. 6 : Серія педагогічна. – С. 5–135.

53. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки / Н. М. Гупан. – Київ : А.П.Н., 2002. – 224 с.

54. Гуцол А. Джерела з історії розвитку позашкільних закладів освіти Луганської та Донецької областей (1946–1991 рр.) / Алла Гуцол // 36. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – Умань, 2009. – Ч. 2. – С. 84–90. – Бібліогр.: 19 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpu2009_2_13.pdf.

55. Демократизация личности. Отчет о второй встрече педагогов-экспериментаторов // Учит. газ. – 1987. – 17 окт. (№ 124). – С. 2.

56. Дзвінчук Д. І. Державне управління освітою в Україні: тенденції і законодавство / Д. І. Дзвінчук. – Київ : НІЧЛАВА, 2003. – 240 с.

57. До національного відродження через школу // Рад. освіта. – 1990. – 31 лип. (№ 61). – С. 1–2.

58. До нових рубежів у перебудові школи // Рад. шк. – 1962. – № 8. – С. 3–6.

59. Думки і пропозиції щодо проектів навчальних планів і програм // Рад. шк. – 1959. – № 10. – С. 58–72.

60. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

61. Жабенко О. В. Особливості й тенденції державного управління освітою в Україні (1946–2001 рр.) : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / Жабенко Олександр Вікторович ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Київ, 2003. – 20 с.

62. За дальший розквіт радянської школи // Рад. шк. – 1958. – № 10. – С. 10–16.

63. Закон об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР. – М. : Известия, 1958. – 31 с.

64. Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР. – Київ : Рад. шк., 1959. – 26 с.

65. Затонський В. П. Більше уваги комуністичному вихованню дітей / В. П. Затонський // Комуніст. освіта. – 1935. – № 45. – С. 6–13.

66. Затонський В. П. Усунути хиби в школі / В. Затонський // Комуніст. освіта. – 1936. – № 1/2. – С. 11–25.

67. Збірник документів у розвиток постанови ЦК ВКП (б) про початкову та середню школу / [упоряд.: Ю. Г. Черченко, О. М. Кошель]. – Харків : Рад. шк., 1932. – 168 с.

68. Звернення до всіх працівників органів народної освіти і профспілкових організацій Української РСР : затв. Нар. комісаріатом освіти УРСР // 36. наказів та розпорядж. Нар. комісаріату освіти Укр. РСР. – 1940. – № 22/23. – С. 2–4.

69. Звернення комісій Верховної Ради УРСР з питань народної освіти і науки, з питань культури та духовного відродження до батьків // Рад. освіта. – 1990. – 10 серп. (№ 64). – С. 1.

70. Зязюн І. А. «...У мені кожен вчитель побачить свого захисника» : на запитання кор. «Радянської освіти» відповідає міністр нар. освіти України Іван Андрійович Зязюн / інтерв'ю вів Віктор Логвин // Рад. освіта. – 1990. – 31 серп. (№ 70). – С. 1, 2.

71. Іванюк Г. Тенденції розвитку сільської школи України (1972–1984 рр.) / Ганна Іванюк // Освітній простір України. – 2015. – Вип. 5. – С. 7–13. – Бібліогр.: 10 назв.
72. Інструкція про порядок реорганізації шкіл в Західних областях України. – Київ : НКО УРСР. Упр. шкіл, 1939. – 19 с.
73. Інформаційне повідомлення про Пленум ЦК КПРС // Рад. шк. – 1984. – № 5. – С. 3.
74. Історія педагогіки / за ред. М. В. Левківського, О. А. Дубасенюк. – Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т, 1999. – 336 с.
75. Калініченко Н. А. Трудова підготовка учнів сільської школи в Україні. Друга половина XIX–XX століття : монографія / Н. А. Калініченко. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2007. – 744 с.
76. Карпенко О. Постанова ЦК ВКП (б) про початкову та середню школу – бойова програма в боротьбі за політехнічну школу / О. Карпенко // Комуніст. освіта. – 1931. – № 9. – С. 12–16.
77. Керівні матеріали про школу / [упоряд.: С. В. Бабич, В. О. Вікторов, С. П. Заволока]. – Київ : Рад. шк., 1962. – 387 с.
78. Кирлан О. В. Навчальні програми з читання для початкової школи України другої половини XX ст. в контексті реформування системи початкової освіти / О. В. Кирлан // Наук. зап. Серія: Педагогіка / Тернопіл. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2013. – № 1. – С. 14–19 : табл. – Бібліогр.: 10 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/NZTNPU_ped_2013_1_5.pdf.
79. Кобзар Б. Школа України на новому етапі / Б. Кобзар // Рідна шк. – 1968. – № 1. – С. 1–11.
80. Кодлюк Я. Підручник для початкової школи: теорія і практика / Я. Кодлюк. – Тернопіль : Підруч. і посіб., 2004. – 228 с.
81. Козаков Е. А. Реформа школи в действии / Е. А. Козаков // Реформе школы партийную заботу / [сост.: В. В. Усенко, В. И. Батыщев, И. С. Бык]. – Киев, 1985. – С. 98–101.
82. Коляска І. В. Освіта в радянській Україні / І. В. Коляска. – Торонто, 1970. – 246 с.
83. Конкурс «Національна школа» // Рад. освіта. – 1990. – 26 січ. (№ 7). – С. 1.
84. Конкурс «Національна школа». Багатоваріантність // Рад. освіта. – 1990. – 17 квіт. (№ 30). – С. 1–3.
85. Конкурс «Національна школа». Ключ до відродження // Рад. освіта. – 1990. – 27 лют. (№ 16). – С. 1.
86. Концепція середньої загальноосвітньої національної школи України : проект / М-во нар. освіти УРСР // Рад. освіта. – 1990. – 14 серп. (№ 65). – С. 1–3.
87. Концепція української школи Прикарпаття : проект / авт. проекту Р. П. Скульський // Рад. освіта. – 1990. – 20 листоп. (№ 92). – С. 2–3.
88. Косіор С. В. Підсумки і найближчі завдання проведення національної політики на Україні / С. В. Косіор // Комуніст. освіта. – 1933. – № 9. – С. 11–46.
89. Костюк Г. Теорія і практика педологічної псевдонауки / Г. Костюк // Комуніст. освіта. – 1936. – № 8. – С. 146–147.
90. Крайнік Р. М. Радянська ідеологізація системи освіти України в 1945 році: історіографія проблеми / Р. М. Крайнік // Наук. вісн. Миколаїв. нац. ун-ту

ім. В. О. Сухомлинського. Серія: Історичні науки / Миколаїв. нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. – Миколаїв, 2013. – Вип. 3.34. – С. 288–291. – Бібліогр.: 14 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvmdu_2013_3.34_43.pdf.

91. Красножон Н. Г. Загальноосвітня школа України в контексті суспільно-політичного життя (1943–1953 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Красножон Неоніла Григорівна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2002. – 17 с.

92. Кузнєцова Л. В. Загальноосвітня школа України. Кінець 80-х –початок 90-х років (історико-політичний аспект) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Кузнєцова Людмила Василівна ; Київ. держ. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 1993. – 25 с.

93. Курило В. С. Освіта та педагогічна думка Східноукраїнського регіону у ХХ столітті / В. С. Курило. – Луганськ : ЛДПУ, 2000. – 460 с.

94. Кучернюк М. Ф. Трудові колективи і реформа школи / М. Ф. Кучернюк. – Київ : Т-во «Знання» УРСР, 1989. – 48 с.

95. Кушнір В. М. Втілення ідеї поглибленого вивчення предметів в умовах утилітарної середньої освіти (60–70-ті роки ХХ ст.) / В. М. Кушнір // Наук. зап. Бердян. держ. пед. ун-ту. Педагогічні науки / Бердян. держ. пед. ун-т. – Бердянськ, 2015. – Вип. 2. – С. 118–123. – Бібліогр.: 13 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті:

http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/4423/1/Pohlyblene_vyvchennia%20%20.pdf.

96. Лебідь І. Ю. Пріоритетні завдання управління початковою освітою в 30-х роках ХХ ст. / Лебідь І. Ю. // Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія : зб. наук. пр. / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, Ін-т проблем виховання НАПН України. – Київ, 2014. – Вип. 17. – С. 75–79. – Бібліогр.: 14 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znppo_2014_17_16.pdf.

97. Лисенко М. М. Перебудувати викладання історії в середній школі у світлі рішень ХХ з'їзду КПРС / М. М. Лисенко // Рад. шк. – 1956. – № 10. – С. 8–16.

98. Литньова Т. Періодизація історії розвитку змісту загальної середньої освіти (30-ті рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.) / Тамара Литньова // Історико-педагогічний альманах / АПН України, Уман. держ. ун-т ім. Павла Тичини, Всеукр. асоц. істориків педагогіки. – Умань, 2010. – Вип. 2. – С. 68–72. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ipa_2010_2_17.pdf.

99. Лікарчук І. Л. Міністри освіти України : [монографія] : в 2 т. Т. 1. 1917–1943 рр. / І. Л. Лікарчук. – Київ : Ешке О. М., 2002. – 328 с.

100. Марочко В. І. Репресовані педагоги України : жертви політичного терору (1929–1941) / В. І. Марочко, Г. Хіллїг. – Київ : Наук. світ, 2003. – 302 с.

101. Матвеев В. Ф. В поисках истины / В. Ф. Матвеев // Учит. газ. – 1986. – 25 дек. (№ 154). – С. 2.

102. Методика обновления. Отчет о третьей встрече педагогов-экспериментаторов в Москве // Учит. газ. – 1988. – 19 марта. (№ 34) – С. 1–2.

103. Мисан В. О. Організація шкільної освіти в роки нацистської окупації (на прикладі функціонування школи № 2 міста Рівного) / В. О. Мисан

// Національна та історична пам'ять : зб. наук. пр. / Укр. ін-т нац. пам'яті. – Київ, 2013. – Вип. 6. – С. 133–144. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ntip_2013_6_15.pdf.

104. Москалик Г. Філософське осмислення реформування освіти Кременчука у 1956–1964 рр. в епоху деєсталінізації та початку НТР / Геннадій Москалик // Імідж сучас. педагога. – 2011. – № 5. – С. 38–40. – Бібліогр.: 6 назв.

105. Навчальні плани вечірніх (змінних) середніх загальноосвітніх шкіл на 1987/88 навчальний рік [заочного навчання з сесійним режимом] : затв. наказом Міносвіти УРСР від 09.04.1987 р. № 101 // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1987. – № 11. – С. 7–14.

106. Навчальні плани вечірніх (змінних) середніх загальноосвітніх шкіл Української РСР на 1987/88 навчальний рік [з українською та російською мовою навчання] : затв. наказом Міносвіти УРСР від 09.04.1987 р. № 101 // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1987. – № 10. – С. 3–20.

107. Навчальні плани денних загальноосвітніх шкіл Української РСР на 1989/90 навчальний рік : затв. М-вом нар. освіти УРСР від 20 квіт. 1989 р. // Інформ. зб. М-ва нар. освіти УРСР. – 1989. – № 10. – С. 2–20.

108. Навчальні плани загальноосвітніх шкіл Української РСР на 1966/67 навчальний рік // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1966. – № 13/14. – С. 2–38.

109. Навчальні плани середніх загальноосвітніх трудових політехнічних шкіл Української РСР на 1972/73 навчальний рік : затв. колегією М-ва освіти УРСР від 17 січ. 1972 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1972. – № 6. – С. 5–23.

110. Навчальні плани середніх загальноосвітніх шкіл Української РСР на 1970/71 навчальний рік : затв. М-вом освіти УРСР від 14 січ. 1970 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1970. – № 7/8. – С. 3–54.

111. Навчальні плани середніх загальноосвітніх шкіл Української РСР на 1973/74 навчальний рік [з українською мовою навчання] : затв. колегією М-ва освіти УРСР від 24 жовт. 1972 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1973. – № 2. – С. 3–12.

112. Навчальні плани середніх загальноосвітніх шкіл Української РСР на 1974/75 навчальний рік : затв. колегією М-ва освіти УРСР від 19 груд. 1973 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1974. – № 5. – С. 3–13.

113. Навчальні плани середніх загальноосвітніх шкіл Української РСР на 1975/76 навчальний рік [з українською мовою навчання] : затв. колегією М-ва освіти УРСР від 5 берез. 1975 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1975. – № 7. – С. 3–13.

114. Навчальні плани середніх загальноосвітніх шкіл Української РСР на 1984/85 навчальний рік : затв. колегією М-ва освіти УРСР // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1984. – № 9. – С. 3–26.

115. Навчальні плани середніх загальноосвітніх шкіл Української РСР на 1985/86 навчальний рік : затв. М-вом освіти УРСР // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1985. – № 10. – С. 3–22.

116. Навчальні плани середніх загальноосвітніх шкіл Української РСР на 1986/87 навчальний рік : затв. міністром освіти УРСР від 30.01.86 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1986. – № 6. – С. 3–25.

117. Навчальні плани середніх загальноосвітніх шкіл Української РСР на 1987/88 навчальний рік [з українською мовою викладання] : затв. міністром освіти УРСР від 11.03.1987 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1987. – № 8. – С. 19–24.

118. Навчальні плани середніх загальноосвітніх шкіл Української РСР на 1988/89 навчальний рік : затв. міністром освіти УРСР від 26 квіт. 1988 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1988. – № 10. – С. 3–13.

119. Навчальні плани спеціалізованих шкіл з поглибленим теоретичним і практичним вивченням циклу навчальних предметів на 1987/88 навчальний рік : затв. М-ва освіти УРСР від 23.04.1987 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1987. – № 13. – С. 3–8.

120. Навчальні плани загальноосвітніх шкіл Української РСР з поглибленим теоретичним і практичним вивченням навчальних предметів на 1987/88 навчальний рік : затв. М-ва освіти УРСР від 23.04.1987 р. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1987. – № 13. – С. 9–23.

121. Накази Наркома освіти тов. Затонського // Зб. наказів Нар. комісаріату освіти УСРР. – 1935. – № 18. – С. 4–5. – Зміст: [Про виконання наказу «Про антирелігійну роботу в школі й серед дорослих» від 3 груд. 1934 р. № 759 : наказ Наркома освіти тов. Затонського від 28 трав. 1935 р. № 569]. – С. 4–5 ; Про антирелігійну роботу в школі і серед дорослих : наказ Наркома освіти тов. Затонського від 3 груд. 1934 р. № 759. – С. 5.

122. Накреслене партією – виконаємо // Рад. шк. – 1986. – № 3. – С. 3–5.

123. Нариси з історії розвитку диференційованого підходу до організації навчання в українській школі (кінець 30-х – 80-ті рр. ХХ ст.) [Електронний ресурс] : посібник / [кол. авт.: Сухомлинська Ольга Василівна, Дічек Наталія Петрівна, Березівська Лариса Дмитрівна та ін. ; за заг. ред. Н. П. Дічек]. – Текст. дані. – Київ : Пед. думка, 2017. – 768 с. – Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/709172/1/posibnyk_13_07_2017_last.pdf. – Назва з екрана.

124. Нариси з історії розвитку новаторських навчально-виховних закладів в Україні (ХХ століття) : навч.-метод. посіб. / [Сухомлинська О. В., Курило В. С., Дічек Н. П., Березівська Л. Д., Побірченко Н. С., Антонець Н. Б., Бондар Л. С., Філімонова Т. В., Антонець М. Я., Куліш Т. І., Шевчук О. М. ; за ред. О. В. Сухомлинської, В. С. Курила] ; АПН України, Ін-т педагогіки, ДЗ «Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2010. – 444 с.

125. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР (1917–1967) : монографія / [А. Г. Бондар, О. Г. Дзеверін, Б. С. Кобзар та ін.]. – Київ : Рад. шк., 1967. – 482 с.

126. Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа : сб. док., 1917–1973 гг. / [сост.: А. А. Абакумов, Н. П. Кузин, Ф. И. Пузырев, Л. Ф. Литвинов]. – М. : Педагогика, 1974. – 560 с.

127. Об изменении срока обучения в средних общеобразовательных трудовых политехнических школах с производственным обучением : постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 10 авг. 1964 г. // Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа : сб. док., 1917–1979 гг. / [сост.: А. А. Абакумов, Н. П. Кузин, Ф. И. Пузырев, Л. Ф. Литвинов]. – М., 1974. – С. 218.

128. Об итогах Республиканской научно-практической конференции «Пути повышения эффективности изучения русского языка в школах Украинской ССР в свете решений XXV съезда КПРС» // 3б. наказів та інструкцій М-ва освіти УРСР. – 1977. – № 1. – С. 4–6.

129. Об использовании ТСО в преподавании русского языка в национальной школе : [метод. письмо М-ва просвещения УССР] // 3б. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1984. – № 10. – С. 3–28.

130. Об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в стране : тезисы ЦК КПСС и Совета Министров СССР. – М. : Гос. изд-во полит. лит, 1958. – 50 с.

131. Основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи : схвалено Пленумом ЦК КПРС 10 квіт. і Верхов. Радою СРСР 12 квіт. 1984 р. // Рад. шк. – 1984. – № 6. – С. 3–26.

132. Очерки истории педагогической науки в СССР (1917–1980) / под ред. Н. П. Кузина, М. Н. Колмаковой. – М. : Педагогика, 1986. – 288 с.

133. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР / под ред. Ф. Г. Паначина, М. Н. Колмаковой, З. И. Равкина. – М. : Педагогика, 1988. – 272 с.

134. Паламарчук В. Ф. Системний підхід до впровадження педагогічних ідей у практику роботи школи / В. Ф. Паламарчук // Рад. шк. – 1986. – № 12. – С. 16–21.

135. Патинко Г. Озброймо наших учнів добрим знанням російської мови / Г. Патинко // Комуніст. освіта. – 1938. – № 5/6. – С. 34–37.

136. Педагогика сотрудничества. Отчет о первой встрече педагогов-экспериментаторов // Учит. газ. – 1986. – 18 окт. (№ 125). – С. 1–2.

137. Пироженко Л. В. Диференціація змісту навчального предмета у 60–70-х рр. XX ст. / Пироженко Л. В. // Наук. пр. Серія «Педагогіка» / Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». – Миколаїв, 2014. – Т. 246, вип. 234. – С. 133–136. – Бібліогр.: 11 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npchduped_2014_246_234_28.pdf.

138. Пироженко Л. В. Диференціація змісту шкільної освіти у 70-х рр. XX ст. / Л. В. Пироженко // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка. – 2015. – Вип. 1. – С. 50–53. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VZhDU_2015_1_12.pdf.

139. Пироженко Л. В. Діяльність Комісії з визначення змісту загальної середньої освіти у середині та кінці 60-х рр. XX ст. / Лідія Пироженко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : наук. зб. / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – Умань, 2007. – № 21. – С. 215–221. – Бібліогр.: 13 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ppps_2007_21_34.pdf.

140. Пироженко Л. В. Основні положення теорії структури змісту освіти у педагогічній науці 70-х рр. XX ст. [Електронний ресурс] / Л. В. Пироженко // Наук. вісн. Донбасу : електрон. наук. фах. вид. / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Текст. дані. – Луганськ, 2012. – № 4. – Бібліогр.: 20 назв. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvd_2012_4_10.pdf.

141. Пироженко Л. В. Пошуки теоретичних засад реформування змісту загальної середньої освіти у 1964–1966 рр. / Лідія Пироженко // Історико-педагогічний альманах / АПН України, Уман. держ. ун-т ім. Павла

Тичини, Всеукр. асоц. істориків педагогіки. – Умань, 2008. – Вип. 2. – С. 4–12. – Бібліогр.: 19 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ipa_2008_2_3.pdf.

142. Пироженко Л. В. Проблеми реформування змісту вітчизняної загальноосвітньої школи другої половини ХХ ст. крізь призму педагогічної періодики / Пироженко Л. В. // Наук. вісн. Південноукр. нац. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського. – 2015. – № 1. – С. 162–168. – Бібліогр.: 13 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: <https://drive.google.com/file/d/0B39qF5XFgrODb1lrTzFQczNSYkk/view>.

143. Пироженко Л. В. Реформування змісту загальної середньої освіти – провідна тенденція розвитку української школи 60–80-х років ХХ століття / Л. В. Пироженко // Неперерв. проф. освіта: теорія і практика. – 2014. – Вип. 3/4. – С. 109–113. – Бібліогр.: 7 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/NPO_2014_3-4_23.pdf.

144. Пироженко Л. В. Становлення предметів загальної середньої освіти у 30-х роках ХХ ст. / Лідія Пироженко // Історико-педагогічний альманах / НАПН України, Уман. держ. ун-т ім. Павла Тичини, Всеукр. асоц. істориків педагогіки. – Умань, 2012. – Вип. 2. – С. 125–128. – Бібліогр.: 14 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ipa_2012_2_26.pdf.

145. Пісоцька М. Е. Нормативно-правове забезпечення індивідуалізації навчання учнів середніх навчальних закладів УРСР другої половини ХХ століття / М. Е. Пісоцька // Вісн. Дніпропетров. ун-ту ім. Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. Педагогічні науки. – 2016. – № 1. – С. 95–100. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: <http://duan.edu.ua/uploads/vidavnitstvo-15-16/16155.pdf>.

146. Політехнічна школа до XVI роковин Жовтня // Комуніст. освіта. – 1933. – № 9. – С. 8–9.

147. Полоцький О. «Працювати по-новому, по-новому керувати» / О. Полоцький // Комуніст. освіта. – 1931. – № 9. – С. 1–7.

148. Попова О. В. Розвиток інноваційних процесів у середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладах України в ХХ ст. : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Попова Олена Володимирівна ; Харків. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2001. – 39 с.

149. Постанова про роботу з молодими учителями : постанова Управи початкової та серед. шк. НКО УСРР від 28 лют. 1935 р. // 36. наказів Нар. комісаріату освіти УСРР. – 1935. – № 8. – С. 6–7.

150. Постанова республіканської наради активу працівників народної освіти України від 15 серп. 1940 р. // 36. наказів та розпорядж. Нар. комісаріату освіти Укр. РСР. – 1940. – № 22/23. – С. 4–6.

151. Постанова ЦК ВКП (б) про початкову і середню школу // Комуніст. освіта. – 1931. – № 7/8. – С. 1–7.

152. Постанови партії та уряду про школу. – Київ ; Харків : Рад. шк., 1947. – 152 с.

153. Постановления партии и правительства о школе : сб. постановлений ЦК ВКП (б) и Совнаркомов СССР и РСФСР за 1931–1939 гг. – М. : Гос. учеб.-пед. изд-во Наркомпроса РСФСР, 1939. – 104 с.

154. Присяжнюк К. Ф. Новий етап в розвитку радянської школи на Україні / К. Ф. Присяжнюк. – Київ : Рад. шк., 1966. – 155 с.

155. Про викладання історії та суспільствознавства в початковій, неповній середній та середній школі : наказ Наркома освіти УСРР тов. Затонського В. П. від 4 верес. 1936 р. № 645 // Зб. наказів Нар. комісаріату освіти УСРР. – 1936. – № 26. – С. 3.

156. Про видання і продаж підручників для початкової, неповної середньої і середньої школи : постанова Ради нар. комісарів Союзу РСР і ЦК ВКП (б) від 7 серп. 1935 р. // Комуніст. освіта. – 1935. – № 7/8. – С. 6–8.

157. Про викладання навчальних предметів у 1984/85 навчальному році // Рад. шк. – 1984. – № 7. – С. 29–52.

158. Про викладання фізики в неповній середній та середній школі УСРР : наказ наркома освіти тов. Затонського В. П. від 3 верес. 1936 р. № 637 // Зб. наказів Нар. комісаріату освіти УСРР. – 1936. – № 26. – С. 4.

159. Про відміну викладання труда в школах : наказ заст. Нар. комісара освіти УРСР тов. Дитюка С. Ю. від 23.02.1937 р. № 309 // Зб. наказів Нар. комісаріату освіти УРСР. – 1937. – № 5. – С. 6–7.

160. Про військові заняття в середній школі : наказ Наркома освіти тов. Затонського В. П. від 3 верес. 1936 р. № 637 // Зб. наказів Нар. комісаріату освіти УСРР. – 1936. – № 26. – С. 4.

161. Про доповнення постанови РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 20 квітня 1938 року «Про обов'язкове вивчення російської мови в неросійських школах України» : постанова Ради Нар. комісарів УРСР від 9 жовт. 1938 р. № 1331 // Зб. наказів Нар. комісаріату освіти УРСР. – 1938. – № 33. – С. 7.

162. Про запровадження єдиного навчального плану в школах УРСР // Зб. наказів та розпорядж. Нар. комісаріату освіти Укр. РСР. – 1940. – № 20/21. – С. 20–21.

163. Про заходи дальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи в Українській РСР : постанова ЦК КП України і Ради Міністрів Укр. РСР від 8 груд. 1966 р. № 900 // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1967. – № 1. – С. 2–8.

164. Про заходи по виконанню постанови ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР від 10 липня 1984 р. № 281 «Про дальше вдосконалення загальної середньої освіти молоді і поліпшення умов роботи загальноосвітньої школи» : наказ міністра освіти УРСР від 08.08.1984 р. № 265 // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1985. – № 2. – С. 3–24.

165. Про затвердження Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про народну освіту : Закон Союзу Радянських Соціалістичних Республік від 19 лип. 1973 р. // Рад. шк. – 1973. – № 9. – С. 3–18.

166. Про здійснення постанови ЦК ВКП (б) від 4 липня 1936 р. «Про педологічні викривлення в системі наркомосів» : наказ наркома освіти УСРР тов. Затонського В. П. від 10 лип. 1936 р. № 414 // Зб. наказів Нар. комісаріату освіти УСРР. – 1936. – № 18. – С. 6–8.

167. Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в країні : тези ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР // Рад. шк. – 1958. – № 11. – С. 3–23.

168. Про навчальні плани і програми для восьмирічних і середніх шкіл УРСР на 1964/65 навчальний рік : розпорядж. М-ва освіти УРСР від 17 серп.

1964 р. № 28 // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1964. – № 15/16. – С. 2.

169. Про навчальні плани і програми для восьмирічних і середніх шкіл УРСР на 1964/65 навчальний рік : [вказівки програмно-методичного управління М-ва освіти УРСР від 19.08.1964 р. № 7] // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1964. – № 15/16. – С. 3–11.

170. Про народну освіту : Закон УРСР від 28.06.1974 р. № 2778-VIII // Основні документи про школу / упоряд. Є. С. Березняк. – Київ, 1982. – С. 31–47.

171. Про обов'язкове вивчення російської мови в неросійських школах України : постанова Ради Нар. комісарів УРСР і ЦК КП(б)У від 20 квіт. 1938 р. // Зб. наказів Нар. комісаріату освіти УРСР. – 1938. – № 33. – С. 5–7.

172. Про організацію навчальної роботи і внутрішній розпорядок у початковій, неповній середній і середній школі : наказ заст. Нар. комісара освіти УСРР тов. Хвилі від 7 верес. 1935 р. № 913 // Зб. наказів Нар. комісаріату освіти УСРР. – 1935. – № 25. – С. 9–10.

173. Про «Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про народну освіту» / Голов. упр. шкіл М-ва освіти СРСР // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1973. – № 18. – С. 17–23.

174. Про основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи : постанова Пленуму ЦК КПРС від 10 квіт. 1984 р. // Про реформу загальноосвітньої школи : зб. док. і матеріалів : [пер. з рос.]. – Київ, 1984. – С. 9–13.

175. Про оцінку успішності учнів : наказ Наркома освіти тов. Затонського від 15 жовт. 1935 р. № 985 // Зб. наказів Нар. комісаріату освіти УСРР. – 1935. – № 30. – С. 5–7.

176. Про педологічні викривлення в системі Наркомосів : постанова ЦК ВКП(б) від 4 лип. 1936 р. // Комуніст. освіта. – 1936. – № 7. – С. 56–58.

177. Про перехід на нові навчальні плани і програми середньої загальноосвітньої школи : рішення колегії М-ва освіти УРСР від 25.12.1985 р. № 12/131 // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1986. – № 3. – С. 3–5.

178. Про підсумки навчально-виховної роботи в 1-х класах чотирирічної початкової школи відповідно до вимог шкільної реформи : рішення колегії М-ва освіти УРСР від 24.06.1987 р., протокол № 5/51 // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1987. – № 15. – С. 3–5.

179. Про поліпшення трудового виховання, навчання, професійної орієнтації школярів і організацію їх суспільно корисної, виробничої праці : постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР [від 12 квіт. 1984 р. № 314] // Рад. шк. – 1984. – № 7. – С. 3–6.

180. Про посилення методичної допомоги учителям : наказ Наркома освіти тов. Затонського : від 27 жовт. 1935 р. № 1061 // Зб. наказів Нар. комісаріату освіти УСРР. – 1935. – № 34. – С. 2–3.

181. Про реформу загальноосвітньої і професійної школи : зб. док. і матеріалів : пер. з рос. – Київ : Політвидав України, 1984. – 110 с.

182. Про роботу органів народної освіти, шкіл та дошкільних закладів республіки по створенню організаційно-педагогічних умов для переходу на навчання дітей 6-річного віку : наказ М-ва освіти Укр. РСР від 13.03.1986 р. № 85 // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1986. – № 8. – С. 29–32.

183. Про стан і заходи по дальшому поліпшенню трудового навчання, виховання і професійної орієнтації учнів загальноосвітніх шкіл відповідно до Основних напрямів реформи школи в Полтавській області : рішення колегії М-ва освіти УРСР від 28.11.1984 р. № 11/127 // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1985. – № 9. – С. 6–11.

184. Про Статут середньої загальноосвітньої школи : наказ М-ва освіти УРСР від 28 верес. 1970 р. № 199 // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1970. – № 22. – С. 3–18. – Статут... додається.

185. Про хід виконання Закону про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР : постанова Верхов. Ради Укр. РСР від 4 лип. 1962 р. // Рад. шк. – 1962. – № 7. – С. 3–9.

186. Про хід виконання постанови ЦК КП України та Ради Міністрів УРСР від 7 липня 1972 р. №326 «Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді і дальший розвиток загальноосвітньої школи УРСР» : наказ М-ва освіти УРСР від 30 лип. 1973 р. № 202 // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1973. – № 18. – С. 9–17.

187. Про часткову зміну і удосконалення трудової підготовки учнів у школах Української РСР : постанова колегії М-ва освіти УРСР від 27 трав. 1966 р. //Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1966. – № 12. – С. 2–6.

188. Прокопів Л. Диференційований підхід до навчання в діяльності малокомплектних (малочисельних) шкіл України (друга половина ХХ – початок ХХІ століть) / Любов Прокопів // Обрії. – 2015. – № 1. – С. 37–40. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/obrii_2015_1_14.

189. Прокоф'єв М. О. Про завдання органів народної освіти і шкіл по виконанню рішень ХХУ з'їзду партії, постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про дальше вдосконалення навчання, виховання учнів загальноосвітніх шкіл і підготовки їх до праці» : доповідь міністра освіти СРСР М. О. Прокоф'єва на Всесоюзному з'їзді вчителів / М. О. Прокоф'єв // Рад. шк. – 1978. – № 3. – С. 3–13.

190. Пятый съезд учителей УССР (15–16 мая 1987 г.). / [редкол.: В. Е. Тараненко, В. С. Плохий, В. В. Усенко та ін.]. – Київ : Рад. шк. – 144 с.

191. Развитие народного образования УССР : справочные материалы / ред. В. В. Лисица. – Киев : Рад. шк., 1977. – 32 с.

192. Редько Ф. А. До нових перемог / Ф. А. Редько // Комуніст. освіта. – 1939. – № 10. – С. 21–32.

193. Редько Ф. А. До нових перемог радянської школи / Ф. А. Редько // Комуніст. освіта. – 1938. – № 9. – С. 8–17.

194. Розенберг М. Й. Удосконалювати виробниче навчання / М. Й. Розенберг // Рад. шк. – 1957. – № 7. – С. 21–27.

195. Самандас Н. В. Становлення і розвиток системи державних органів управління освітою в Україні (1917–1941 рр.) : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : [спец.] 25.00.05 «Галузеве управління» / Самандас Наталія Володимирівна ; Укр. акад. держ. упр. при Президентові України. – Київ, 2001. – 20 с.

196. Самоплавська Т. О. Система соціального виховання України у творчому доробку Г. Гринька (1890–1938) / Т. О. Самоплавська // Наук. вісн. Чернівець. ун-ту : зб. наук. пр. / Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2003. – Вип. 177 : Педагогіка і психологія. – С. 158–163.

197. Семеновська Л. Особливості розвитку ідеї політехнізму у вітчизняній педагогічній теорії (1937–1952 рр.) / Лариса Семеновська // Педагогічні науки : зб.

наук. пр. / Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2014. – Вип. 61–62. – С. 192–200. – Бібліогр.: 10 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pena_2014_61-62_31.pdf.

198. Семеновська Л. Політехнічна освіта школярів крізь призму ідей І. Ткаченка / Лариса Семеновська // Педагогічні науки : зб. наук. пр. / Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2010. – Вип. 1. – С. 96–102. – Бібліогр.: 6 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pena_2010_1_18.pdf.

199. Семеновська Л. Реалізація ідеї політехнізму засобом організації продуктивної праці учнів (друга половина ХХ століття) / Лариса Семеновська // Педагогічні науки : зб. наук. пр. / Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2011. – Вип. 1. – С. 134–142. – Бібліогр.: 13 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pena_2011_1_24.pdf.

200. Семеновська Л. Теоретичні проблеми реалізації ідеї політехнізму у вітчизняній педагогічній теорії (1958–1983 рр.) / Лариса Семеновська // Педагогічні науки : зб. наук. пр. / Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2010. – Вип. 2. – С. 121–129. – Бібліогр.: 8 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pena_2010_2_22.pdf.

201. Сивець О. Г. Про нові навчальні плани для шкіл Української РСР / О. Г. Сивець // Рад. шк. – 1962. – № 7. – С. 10–13.

202. Скрипник М. О. Загальне навчання та політехнізація шкіл / М. О. Скрипник // Комуніст. освіта. – 1931. – № 2/3. – С. 7–24.

203. Спудка І. М. Шкільний процес як засіб формування підлеглих Третього Рейху (на прикладі м. Запоріжжя) / І. М. Спудка, Л. В. Турчина // Наук. пр. іст. ф-ту Запоріз. нац. ун-ту : зб. наук. пр. / Запоріз. нац. ун-т, Іст. ф-т. – Запоріжжя, 2015. – Вип. 42. – С. 143–147. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2015_42_30.

204. Ступарик Б. М. Національна школа: витоки, становлення : навч.-метод. посіб. / Б. М. Ступарик. – Київ : ІЗМН, 1998. – 336 с.

205. Сухомлинский В. А. В Центральный Комитет КПСС тов. Хрущеву Н. С. / В. А. Сухомлинский // Сов. педагогика. – 1988. – № 3. – С. 97–102.

206. Сухомлинский В. А. К вопросу об организации школ-интернатов / В. А. Сухомлинский // Сов. педагогика. – 1988. – № 12. – С. 82–88.

207. Сухомлинський В. О. Людина неповторна / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Київ, 1977. – Т. 5. – С. 80–96.

208. Сухомлинський В. О. Розумова праця і зв'язок школи з життям / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Київ, 1977. – Т. 5. – С. 53–69.

209. Сухомлинський В. О. Суспільство і вчитель / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Київ, 1977. – Т. 5 – С. 108–122.

210. Съезд учителей Украинской ССР (14–16 окт. 1959 г.) / М-во просвещения УССР ; [сост.: Е. С. Березняк, С. П. Заволока, М. А. Хлопячий]. – Київ : Рад. шк., 1960. – 320 с.

211. Тесленко І. Ф. За виробниче навчання в школі / І. Ф. Тесленко, Б. Н. Мітюров // Рад. шк. – 1957. – № 6. – С. 25–27.

212. Томашенко В. Державна освітня політика в Україні (1961–1985 роки) / В. Томашенко, О. Жабенко // Вісн. Укр. акад. держ. упр. при Президентіві України. – 2002. – № 2. – С. 147–155.

213. У Центральному Комітеті КПРС і Раді Міністрів СРСР. Про дальше удосконалення загальної середньої освіти молоді і поліпшення умов роботи загальноосвітньої школи // Рад. шк. – 1986. – № 6. – С. 19–25.

214. Українська педагогіка в персоналіях : навч. посіб. : у 2 кн. / за ред. О. В. Сухомлинської. – Київ : Либідь, 2005. – Кн. 2 : XX ст. – 552 с.

215. Учебные планы средних общеобразовательных школ Украинской ССР на 1973/74 учебный год [с русским языком обучения] : утв. коллегией М-ва просвещения УССР от 24 окт. 1972 г. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1973. – № 2. – С. 15–30.

216. Учебные планы средних общеобразовательных школ Украинской ССР на 1975/76 учебный год [с русским языком обучения] : утв. коллегией М-ва просвещения УССР от 5 марта 1975 г. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1975. – № 7. – С. 14–29.

217. Учебные планы средних общеобразовательных школ Украинской ССР на 1987/88 учебный год [с русским языком обучения] : утв. М-вом просвещения от 11.03.1987 г. // Зб. наказів та інструкцій М-ва освіти Укр. РСР. – 1987. – № 9. – С. 8–21.

218. Ушкало М. К. Виробниче навчання в системі політехнізації / М. К. Ушкало, З. В. Сичевська // Рад. шк. – 1957. – № 1. – С. 20–23.

219. Фоменко М. В. Идеи реформы воплотить в жизнь / М. В. Фоменко // Реформе школы партийную заботу / [сост.: В. В. Усенко, В. И. Батышев, И. С. Бык]. – Киев : Политиздат Украины, 1985. – 102 с.

220. Фоменко М. В. О ходе выполнения в республике решений XXVII съезда КПСС и XXVII съезда Компартии Украины, основных направлений реформы общеобразовательной и профессиональной школы по дальнейшему повышению качества обучения и коммунистического воспитания подрастающего поколения / М. В. Фоменко // Пятый съезд учителей УССР (15–16 мая 1987 г.) / [редкол.: В. Е. Тараненко, В. С. Плохий, В. В. Усенко и др.]. – Киев, 1987. – С. 17–29.

221. Фоменко М. Ф. Школа на шляху перебудови / М. Ф. Фоменко // Рад. шк. – 1986. – № 8. – С. 3–13.

222. Хвиль М. М. Проти примітивізму в організації виробничої праці учнів / М. М. Хвиль, К. О. Ходосов // Рад. шк. – 1957. – № 2. – С. 23–27.

223. Хоменко Г. С. Здійснення загального обов'язкового навчання / Г. С. Хоменко // Комуніст. освіта. – 1938. – № 7. – С. 28–32.

224. Хрущев Н. С. Воспитывать активных и сознательных строителей коммунистического общества : речь на XIII съезде ВЛКСМ 18 апр. 1958 г. / Н. С. Хрущев. – М. : Молодая гвардия, 1961. – 47 с.

225. Чавдаров С. Х. За творче опрацювання проблем педагогічної науки / С. Х. Чавдаров, М. М. Грищенко // Рад. шк. – 1958. – № 1. – С. 3–17.

226. Чавдаров С. Х. Невідкладні завдання педагогічної науки / С. Х. Чавдаров, М. М. Грищенко // Рад. шк. – 1956. – № 9. – С. 11–21.

227. Чавдаров С. Х. Про методи наукової роботи над підручником / С. Чавдаров // Комуніст. освіта. – 1933. – № 6. – С. 34–37.

228. Четвертий з'їзд учителів УРСР / [редкол.: Є. С. Березняк, В. І. Войко, С. П. Заволока та ін.]. – Київ : Рад. шк., 1977. – 236 с.
229. Шаповал М. М. Виробниче навчання – складова частина політехнічної освіти / М. М. Шаповал, Ю. П. Осмоловський // Рад. шк. – 1957. – № 7. – С. 18–22.
230. Шаталов В. Ф. За чертой привычного : ответы учителя-новатора на заданные журналистом Н. Столяровым вопросы по проблемам перестройки общеобразовательной школы / В. Ф. Шаталов. – Донецк : Донбасс, 1988. – 69 с.
231. Шашло Т. М. Керівна роль Комуністичної партії в розвитку радянської школи на Україні / Т. М. Шашло. – Київ : Рад. шк., 1963. – 157 с.
232. Швидун В. М. Особливості педагогічних змін у діяльності загальноосвітніх шкіл України (1917–1941 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Швидун Віктор Миколайович ; Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. – Житомир, 2009. – 20 с.
233. Шліхта Н. В. «Деідеологізація» освіти в роки перебудови: причини, напрями реформи, суперечності / Н. В. Шліхта // Наук. зап. НаУКМА. Історичні науки / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». – Київ, 2012. – Т. 130. – С. 37–42. – Бібліогр.: 30 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/NaUKMAi_2012_130_9.pdf.
234. Школа і вимога часу // Рад. шк. – 1970. – № 8. – С. 1–8.
235. Школа на путях реформи / сост. Н. Е. Чухрий. – Одеса : Маяк, 1986. – 120 с.
236. Школи Харківщини на шляху перебудови / М. Ф. Бойко, М. Ф. Бабич, Д. Ф. Куюков, Т. М. Ніколов. – Київ : Рад. шк., 1961. – 149 с.
237. Щербаков В. Судьбы национальных культур, языка и народного образования / В. Щербаков // Сов. педагогика. – 1989. – № 9. – С. 11–20.
238. Ягодин А. Г. Совершенствование межнациональных отношений и школа / А. Г. Ягодин // Сов. педагогика. – 1989. – № 8. – С. 3–11.
239. Янченко Т. В. Заборона педології в Україні у контексті розвитку радянського суспільства (30-ті роки ХХ ст.) / Янченко Тамара Василівна // Междунар. науч. журн. = Міжнар. наук. журн. = International scientific journal. – 2015. – № 8. – С. 48–53. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2015_8_13.
240. Янченко Т. В. Ліквідація педології в Україні: причини та наслідки / Тамара Янченко // Молодь і ринок. – 2015. – № 11. – С. 45–49. – Бібліогр.: 6 назв. – Текст статті доступний в Інтернеті: http://www.drohobych.net/ddpu/biblioteka/chutach/fnv/molod_i_rynok/11_130_2015.pdf
241. Ярмаченко М. Д. Актуальні інтерв'ю : [розмова з директором НДІ педагогіки УРСР, академіком АПН України М. Д. Ярмаченком про виконання завдань, окреслених в постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про дальше вдосконалення загальної середньої освіти молоді і поліпшення умов роботи загальноосвітньої школи»] // Рад. шк. – 1984. – № 9. – С. 18–20.
242. Berezivska L. D. Secondary education reform in Ukraine: concepts and drafts (1988–1991) / L. D. Berezivska // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – Budapest, 2018. – Vol. 6, Iss. 153. – P. 7–10.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Державна політика стосовно диференціації організації та змісту шкільної освіти в Радянській Україні в умовах зародження демократичних змін (1985–1991). *Педагогіка і психологія. Вісн. НАПН України*. 2015. № 1. С. 70–78.
2. Березівська Л. Д. Державна політика стосовно диференціації організації та змісту шкільної освіти в Українській Радянській Соціалістичній Республіці (кінець 30-х – 80-ті роки XX ст.): історіографія та джерела дослідження. *Педагогічний дискурс* : зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки НАПН України, Хмельниц. гуманітар.-пед. акад. Хмельницький, 2013. Вип. 15. С. 45–50.
3. Березівська Л. Д. Державна політика щодо диференціації організації та змісту шкільної освіти в Українській Радянській Соціалістичній Республіці у період «відлиги» (друга половина 50-х років – 1964 р.). *Рідна шк.* 2014. № 1/2. С. 54–60.
4. Березівська Л. Д. Ідеї В. О. Сухомлинського і Закон про школу 1959 р. *Рідна шк.* 2003. № 9. С. 9–12.
5. Березівська Л. Д. Прихована реформа шкільної освіти в УРСР: причини, напрями, наслідки (30-ті роки XX ст.). *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка*. 2007. Вип. 36. С. 52–57.
6. Березівська Л. Д. Радянська реформа загальноосвітньої і професійної школи у руслі зародження демократичних змін в УРСР (1984–1988). *Молодь і ринок*. 2008. № 1. С. 25–31.
7. Березівська Л. Д. Радянська реформа про зміцнення зв'язку школи з життям (1956–1964). *Шлях освіти*. 2007. № 4. С. 42–47.
8. Березівська Л. Д. Реформи шкільної освіти в Україні у XX столітті: документи, матеріали і коментарі : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. : хрестоматія / Ін-т педагогіки НАПН України. Луганськ : ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. 384 с.
9. Березівська Л. Д. Реформування загальної середньої освіти в Україні у XX столітті крізь призму джерелознавства : наук.-допом. бібліогр. покажч. / НАПН України, Від-ня заг. педагогіки та філософії освіти, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Вінниця : Твори, 2019. 251 с. URL: <http://dnrb.gov.ua/ua/?ourpublications=20781>.
10. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті : історіографія питання. *Історико-педагогічний альманах*. 2009. № 1 (10). С. 15–28.
11. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в УРСР в умовах авторитарно-партійного суспільства на демократичних засадах (1988–1991). *Молодь і ринок*. 2008. № 4. С. 21–30.
12. Березівська Л. Д. В. О. Сухомлинський про навколишнє середовище в контексті освітньої реформи другої половини 50-х років XX ст. *Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки* / Миколаїв. держ. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. Миколаїв, 2004. Вип. 8 : Василь Сухомлинський і сучасність: особистість у навколишньому середовищі. С. 139–143.
13. Березівська Л. Д. Часткові внутрішньосистемні зміни шкільної освіти УРСР в контексті прихованої русифікації (1964–1984). *Рідна шк.* 2007. № 9. С. 60–63.

References

1. Berezivska, L. D. (2015). Derzhavna polityka stosovno dyferentsiatsii orhanizatsii ta zmistu shkilnoi osvity v Radianskii Ukraini v umovakh zarodzhennia demokratychnykh zmin (1985–1991) [Government Policy in the Differentiation of Organization and Content of School Education in Soviet Ukraine in the Context of Democratic Change (1985–1991)]. *Pedahohika i psykhohihiia. Visnyk NAPN Ukrainy – Pedagogics and psychology. Newsletter of the NAPS of Ukraine*, 1, 70–78 [in Ukrainian]. Berezivska, L. D. (2013). Derzhavna polityka stosovno dyferentsiatsii orhanizatsii ta zmistu shkilnoi osvity v Ukrainskii Radianskii Sotsialistychnii Respublitsi (kinets 30-kh – 80-ti roky XX st.): istoriografiia ta dzherela doslidzhennia [Government Policy in the Differentiation of Organization and Content of School Education in the Ukrainian Soviet Socialist Republic (Late 30-s – 80-s of the 20th Century): Historiography

- and Research]. *Pedahohichnyi dyskurs: zbirnyk naukovykh prats – Pedagogical Discourse: Collection of scientific papers*, (15), 45–50 [in Ukrainian].
3. Berezivska, L. D. (2014). Derzhavna polityka shchodo dyferentsiatsii orhanizatsii ta zmistu shkilnoi osvity v Ukrainskii Radianskii Sotsialistychnii Respublitsi u period “vidlyhy” (druha polovyna 50-kh rokiv – 1964 r.) [State politics on the differentiation of the organization and the content of the school education in the Ukrainian Soviet Socialistic Republic in the thaw period (the second half of the 50-s – 1964)]. *Ridna shkola – Native school*, 1/2, 54–60 [in Ukrainian].
 4. Berezivska, L. D. (2003). Idei V. O. Sukhomlynskoho i Zakon pro shkolu 1959 r. [V. O. Sukhomlinsky's Ideas and the School Law of 1959]. *Ridna shkola – Native school*, 9, 9–12 [in Ukrainian].
 5. Berezivska, L. D. (2007). Prykhovana reforma shkilnoi osvity v URSR: prychyny, napriamy, naslidky (30-ti roky XX st.). [The Concealed School Education Reform in the Ukrainian SSR: Reasons, Trends, Consequences (the 30-es of the 20th century)]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka – Zhytomyr Ivan Franko state university journal*, 36, 52–57 [in Ukrainian].
 6. Berezivska, L. D. (2008). Radianska reforma zahalnoosvitnoi i profesiinoi shkoly u rusli zarodzhennia demokratychnykh zmin v URSR (1984–1988) [Soviet reform of the comprehensive and vocational school in the wake of the democratic changes in the UkSSR (1984–1988)]. *Molod i rynok – Youth & market*, 1, 25–31 [in Ukrainian].
 7. Berezivska, L. D. (2007). Radianska reforma pro zmitsnennia zviazku shkoly z zhyttiam (1956–1964) [Soviet Reform on Strengthening School-to-Life Relationships (1956–1964)]. *Shliakh osvity – The way of Education*, 4, 42–47 [in Ukrainian].
 8. Berezivska, L. D. (2011). *Reformy shkilnoi osvity v Ukraini u XX stolitti: dokumenty, materialy i komentari* [Reforms of school education in Ukraine in the 20th century: documents, materials and comments]. Luhansk: LNU imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
 9. Berezivska, L. D. (2019). *Reformuvannia zahalnoi serednoi osvity v Ukraini u XX stolitti kriz pryzmu dzhereloznavstva* [Reforming general secondary education in Ukraine in the 20th century through the lens of source science]. Vinnytsia: Tvory. Retrieved from <http://dnrb.gov.ua/ua/?ourpublications=20781> [in Ukrainian].
 10. Berezivska, L. D. (2009). Reformuvannia shkilnoi osvity v Ukraini u XX stolitti: istoriografiiia pytannia [Reforming school education in Ukraine in the 20th century: historiography of the issue]. *Istoryko-pedahohichnyi almanakh – Educational History Review*, 1, 15–28. [in Ukrainian].
 11. Berezivska, L. D. (2008). Reformuvannia shkilnoi osvity v URSR v umovakh avtorytarno-partiinoho suspilstva na demokratychnykh zasadakh (1988–1991) [Reforming school education in the UkSSR under conditions of an authoritarian-party society on a democratic basis (1988–1991)]. *Molod i rynok – Youth & market*, 4, 21–30 [in Ukrainian].
 12. Berezivska, L. D. (2004). V. O. Sukhomlynskyi pro navkolyshnie seredovyshe v konteksti osvitnoi reformy druhoi polovyny 50-kh rokiv XX st. [V. O. Sukhomlinsky about the environment in the context of educational reform of the second half of the 1950s.]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Serii: Pedahohichni nauky – Scientific Bulletin of the V. O. Sukhomlinsky Mykolayiv State University. Series: Pedagogical Sciences*, (8), 139–143 [in Ukrainian].
 13. Berezivska, L. D. (2007). Chastkovi vnutrishnosystemni zminy shkilnoi osvity URSR v konteksti prykhovanoi rusyfikatsii (1964–1984) [Partial Intrasystem Changes in UkSSR School Education in the Context of Covert Russification (1964–1984)]. *Ridna shkola – Native school*, 9, 60–63 [in Ukrainian].

Larysa Berezivska,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Corresponding Member of the NAES of Ukraine,

Director, Chief Researcher,
History of Education Department
V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and
Pedagogical Library of Ukraine
e-mail: lberezivska@ukr.net
ORCID id: 0000-0002-5068-5234

SECONDARY EDUCATION REFORM IN THE SOVIET UKRAINE UNDER CONDITIONS OF AUTHORITARIAN SOCIETY (1931–1991): HISTORIOGRAPHY AND RESEARCH SOURCES

The article covers the organizational and content principles, positive and negative tendencies of the general secondary education reform in the Soviet Ukraine (1931–1991). It contains a bibliographic list of historiography compiled by the author on the basis of a selected, classified and classified source database (articles, brochures, monographs, manuals, theses, etc. produced by the researches in the 1930s – 2018) and sources (regulatory documents; periodic editions or serials: «Communist Education», «Soviet School», «The Collection of Orders of the People's Commissariat of Education», «Collection of Orders and Instructions of the Ministry of Education of the Ukrainian SSR», «Soviet Education», etc.; articles, brochures of the researched period related to the mentioned issue. The proposed bibliographic list reflecting the evolution of the national pedagogical thought – from its falsification within the framework of the communist ideology to the revival on the basis of national, democratic, humanistic principles in the process of Ukrainian statehood development, will be of use to researchers of the history of education and pedagogy, as well as to all the participants of the current reformatory process in the educational space. The positive and negative tendencies in the general secondary education reform revealed during the study, may be useful during the current intensive development of the New Ukrainian School, the implementation of the Law of Ukraine «On Education» (2017). Studying this problem through the prism of historiography and source study will promote the information support in the further historical and pedagogical study of reforms and counter-reforms of the past as components of the state educational policy in the context of socio-political, socio-economic and pedagogical determinants. This article is a continuation of the cycle of the source research highlighting the process of the general secondary education reform through the prism of source study in other historical periods.

Keywords: *secondary education reform, the Soviet Ukraine, educational historiography, educational source study, history of education.*

Надійшла до редакції 18.09.2019 року

УДК 050.48(477.83/.86)(091)

DOI: <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2019-3-34-43>

Валентина Гулак,
молодший науковий співробітник
ДНПБ України
імені В. О. Сухомлинського
e-mail: gulakv@i.ua
ORCID id: 0000-0002-4559-0871

ЧАСОПИСИ ГАЛИЧИНИ У ФОНДІ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті висвітлено історичне значення журналів «Правда» (1867–1880), «Учитель» (1889–1914) та «Літературно-науковий вістник» (1898–1932) як органів науки й письменства, української літературно-наукової преси, педагогічного товариства, розглянуто публікації літературознавців, письменників, громадських діячів, що друкувались у цих виданнях. У процесі дослідження виявлено фактологічну інформацію щодо редакційних колегій, місць видань, періодичності та інших даних, необхідних для друку журналів, їх історико-функціональні особливості. Визначено чіткі межі виходу того чи іншого видання. Встановлено імена фактичних редакторів, видавців, авторів, які брали участь у створенні бібліографованих видань. Проаналізовано, що серед фахових часописів Галичини другої половини XIX ст. особливе місце посідають педагогічні видання. Українській школі потрібен був друкований орган, який би висвітлював проблеми національного шкільництва, педагогічний доробок, публікував матеріали про виховання учнівської молоді. Журнал «Учитель» призначався не тільки для народних учителів, а й для учителів середніх шкіл і учительських семінарій, і за час своєї діяльності перетворився у найавторитетніший педагогічний журнал Галичини, де широко висвітлювались актуальні проблеми освіти, збереження кращих традицій української школи та культури. Зазначено, що український народний літературно-науковий журнал «Правда» став основним виданням другого періоду народницької журналістики. Часопис висвітлював широку хроніку, політичні матеріали, дискусії з питань сучасного суспільного життя. Виявлено, що місячник літератури, науки й громадського життя всеукраїнського масштабу «Літературно-науковий вістник» охоплював майже все коло проблем, що постали в ті часи перед українським суспільством. На сторінках журналу друкувались кращі твори українських письменників і поетів, літературознавчі статті. Опубліковані матеріали відіграли виняткову роль у формуванні ідеології українського національного руху та розвитку модерної української літератури.

Ключові слова: часописи, періодичні видання, література, письменники, «Правда», «Літературно-науковий вістник», «Учитель».

Постановка проблеми. Періодичні видання XIX – початку XX ст. є невід’ємним складником національної культури, важливим джерелом історичної інформації. У зв’язку з вищесказаним у Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В.О.Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) велика увага приділяється часописам цього періоду, що становлять значну частину джерельної бази для наукових досліджень, виявлення нових аспектів історичного розвитку суспільства у цілому та галузевої науки зокрема. У процесі науково-дослідної роботи «Організація і методика створення галузевих бібліотечно-інформаційних ресурсів для освітянської галузі України» проаналізовано журнали, які входять до колекції «Періодичні видання 1807-1917 рр.», що належить до наукового об’єкта «Документи психолого-педагогічного та історико-культурного напрямку XIX – початку XX ст.» і є національним надбанням України.

У процесі дослідження виявлено фактологічну інформацію щодо редакційних колегій, місць видань, періодичності та інших даних, необхідних для

друку журналів, їх історико-функціональні особливості, визначено чіткі межі виходу того чи іншого видання, встановлено імена фактичних редакторів, видавців, авторів, які брали участь у створенні бібліографованих видань. Під час опрацювання ресурсу оприлюднено інформацію про власників особистих колекцій, штампів, печаток, екслібрисів, дарчих написів, автографів тощо.

Українські часописи минулого є важливим історичним джерелом досліджень суспільно-політичного, економічного і культурного життя народу, що відігравали помітну роль у формуванні ідеї українського державотворення та національної свідомості українського населення. Як зазначає провідний український дослідник періодики з Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України М. Романюк, преса – це джерело, «своєрідне і багатопланове не тільки за змістом, а й за структурою опублікованого фактичного матеріалу. Велику цінність мають надруковані тексти-джерела..., факти – правдиві свідчення доби, "живі" документи-слова, з допомогою яких сучасні дослідники таких галузей духовної життєдіяльності нації, як історіографія та джерелознавство, філософія і соціологія, критика і літературно-мистецький процес, можуть скласти об'єктивну правдиву картину минулого» [7, с. 6–7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До вивчення історії становлення і розвитку української преси в Україні в XIX ст. зверталось багато українських діячів, зокрема, Б. Грінченко, О. Маковей, І. Франко. На сучасному етапі розвитку суспільства її досліджували такі українські науковці, як Л. Березівська, Є. Грицак, О. Дей, Т. Добко, І. Дорошенко, А. Животок, М. Жовтобрюх, І. Зайченко, Н. Побірченко, О. Сухомлинська, Б. Ясінський та інші. Значне місце серед джерелознавчої літератури належить працям дослідників української преси Науково-дослідного центру періодики ЛННБ ім. В. Стефаника НАН України (М. Романюк, Л. Лисенко, В. Передирій, Л. Снігарчук та інші).

Дореволюційні періодичні видання, серед яких унікальну колекцію становлять галицькі українські часописи науково-освітнього, літературного спрямування другої половини XIX – початку XX ст., є вагомим складником фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Серед них львівські журнали «Правда», «Літературно-науковий вістник»¹, «Записки Наукового товариства імені Шевченка», «Учитель» та інші, що містять оригінальні джерела з історії української літератури, культури, освіти, педагогічної думки і є національним надбанням України.

Мета статті – висвітлити тематичний діапазон часописів «Правда» (1867-1898), «Учитель» (1889–1914), «Літературно-науковий вістник» (1898-1932), що протягом тривалого часу привертала увагу читачів до оригінальних текстів (першодруків), прижиттєвих публікацій творів українських письменників, культурно-освітніх, громадських діячів.

Виклад основного матеріалу. Важливою сторінкою становлення й розвитку преси доби австро-угорського панування є українські часописи Львова другої половини XIX – початку XX ст. Вони відігравали помітну роль у формуванні ідеї українського державотворення та національної свідомості українського населення Східної Галичини, яку на зламі століть називали «Українським П'ємонтом». Певна демократизація політичного устрою Австро-Угорської держави у 60-х рр. XIX ст. (ухвалено конституцію, що надавала деякі демократичні свободи) сприяла зміцненню зв'язків Галичини з Наддніпрянською

¹ Тут і далі назви журналів, рубрик, статей подано мовою оригіналу (автор)

Україною та пожвавленню суспільно-політичного і національно-культурного поступу на західноукраїнських землях. Коли український рух і українське духовне життя в межах Російської імперії з 1863 р. (Валуєвський циркуляр) та з 1876 р. (Емський указ) почали зазнавати особливо жорстких утисків і було заборонено видання українських газет і журналів, українська періодика 70–90-х рр. майже вся сконцентрувалася в Галичині. Окремі видання мали вузько місцевий характер, інші, з огляду на обставини, набули загальноукраїнського значення і підтримувалися діями культури і літератури Східної України. У Галичині в другій половині XIX ст. друкувалося 70 % усієї української преси.

Потужна активізація соціально-культурного руху на розрізнених теренах України наприкінці XIX ст. зумовила «друге українське відродження» в усіх сферах політичного, громадського, культурного та наукового життя. Гостре усвідомлення цінності та самоцінності всього українського, що так довго приглушувалося, виявилось у прагненні письменників, культурно-громадських діячів, а особливо вчених, голосно «завучати по-українськи» [4, с. 18]. Саме наприкінці XIX ст. почали формуватися засади наукового стилю і текстотворення завдяки заснуванню періодичних видань Наукового товариства імені Шевченка (НТШ) у Львові.

Серед фахових часописів Галичини другої половини XIX ст. особливе місце посідають педагогічні видання. Зумовлено це тим, що «вчителі становили одну з найактивніших і найбільших груп інтелігенції, яка прагнула об'єднання навколо своїх професійних видань» [8, с. 55]. У 1889 р. «Руське товариство педагогічне» вирішило мати в шкільному часописі свій орган і взялося до видання журналу «Учитель». Українській школі потрібен був друкований орган, який би широко висвітлював проблеми національного шкільництва, педагогічний доробок, публікував матеріали про виховання учнівської молоді. «Руське товариство педагогічне» (з 1912 р. – «Українське педагогічне товариство») 1 червня 1889 р. започатковує видання власного часопису «Учитель», який ставив своєю метою «розвиток шкільництва і народне виховання» (1889, Ч. 1). Редакторами органу були І. Чапельський, О. Барвінський, Т. Грушкевич, В. Шухевич, І. Копач, В. Щурат, О. Сушко, І. Ющин. Журнал «Учитель» призначався не тільки для народних учителів, а й для учителів середніх шкіл і учительських семінарій, і за час своєї діяльності (виходив до 1914 р.) перетворився у найавторитетніший педагогічний журнал Галичини, де широко висвітлювались актуальні проблеми освіти, збереження кращих традицій української школи та культури [10].

Упродовж усього періоду виходу науково-педагогічного журналу значне місце на його сторінках займали науково-педагогічні статті й розвідки з історії, літератури, мови, дидактики, методики й розвитку та становлення української школи.

У 1901 р. у розділі «Наша мова» надруковано наукову розвідку про друге місце української мови серед слов'янських мов і сьоме – серед європейських мов, про її красу і багатство. З цієї теми із статтями виступили Б. Вільхівський та М. Іваненко «Гадки про нашу літературну мову» (1901, Ч. 19), в якій автор висловлює думку про необхідність Товариству ім. Шевченка і Товариству педагогічному у своїх виданнях писати галицькою мовою, яка не підпала під вплив польської. Правописні проблеми української мови порушувались також у статтях І. Копача «В справі правописній» (1904, Ч. 8). У часописі велися розділи «Розправи наукові», «Матеріали з шкільної практики і методики», «Справи

учительства і шкільництва» та рубрики «Школьні вести», «Постанови властей шкільних», «Справи Руського товариства педагогічного», «Вісті з Руського товариства педагогічного», «Критична оцінка», «Огляд педагогічної преси», «Бібліографія», «Наука, штука і література» та ін. На початку кожного номера традиційно вміщувалося «Слово от редактора», де обговорювались найважливіші проблеми тогочасного галицького суспільства: боротьба з неписьменністю, занепад рідної мови у всіх сферах життя, нестача коштів на видання необхідних підручників тощо. Значне місце на сторінках «Учителя» займали огляди педагогічних видань (не лише українських, а й польських і німецьких), критичні виступи, рецензії на окремі педагогічні видання тощо.

З 1905 р. «Учитель» поширив тематику з актуальних педагогічно-виховних проблем, питань шкільного і домашнього виховання на всіх українських землях і в інших європейських країнах, друкував наукові розвідки, висвітлював хроніку з життя виховних і наукових установ, огляди й рецензії.

У 1906 р. редакція видавала спеціальний додаток до «Учителя» під назвою «Шкільний Порадник». Помітне місце в науково-педагогічному журналі займали наукові праці педагогічного і літературно-історичного характеру. З окремими статтями, оглядами шкільних підручників на сторінках журналу виступали О. Власійчук, А. Глодзінський, М. Карінцев, а з критичними замітками на книгу «Школа народна» – П. Бан, Ю. Левицький, О. Кокуревич, Я. Миколаєвич. З 1908 р. у журналі започатковано постійну оглядово-інформаційну рубрику «З часописів і журналів», а з 1911 р. – «Огляд педагогічної преси».

У 1911–1914 рр. редакція журналу видавала «Науковий додаток до «Учителя», який друкував наукові праці і науково-популярні матеріали учених, педагогів, письменників не лише Галичини, а й Наддніпрянської України. Публікувалися також літературно-критичні матеріали, рецензії та інша бібліографічна інформація. На сторінках «Наукового додатка до «Учителя» друкувалися наукові праці І. Франка «Сліди Русинів у Семигороді в XII–XVI ст.» (1911/1912), «Із поля фольклору» (1911/1912), «Смерть Олега і староісляндська зага про фатального коня» (1912), «Шість записів князя Іллі Константиновича Острожського з р. 1535–1540» (1912). У частині другій за 1911 р. було надруковано критичні матеріали щодо книги С. Єфремова «Історія українського письменства», О. Олеса «Третя книжка творів», а під рубрикою «Критика і бібліографія» – стаття М. Плечако «Про Маркіяна Шашкевича й відродження галицьких українців» тощо. Постійними у додатку були рубрики «Дрібні вісті» та «Всячина». Отже, «Науковий додаток до «Учителя» став важливим джерелом корисної і цікавої інформації як для учителів, так і для учнівської молоді. Останнє число часопису вийшло 20 червня 1914 р.

«Учитель» – це найавторитетніший і найвідоміший часопис з-поміж інших педагогічних фахових видань XIX – початку XX ст., що зацікавлює широку педагогічну громадськість актуальністю тематики статей, багатоплановістю змісту, численними матеріалами з теорії й практики виховання та викладання. Постать учителя, його роль у суспільстві, соціальне і матеріальне становище, підвищення кваліфікації були постійно в центрі уваги журналу. Вивчення матеріалів часопису «Учитель» дасть можливість більш глибоко зрозуміти історію української освіти. Творче використання багатьох педагогічних ідей, висвітлених у журналі, сприятиме успішній розбудові сучасної освіти в Україні.

Окрім суто педагогічного часопису «Учитель», у Львові видавався український народний літературно-науковий журнал «Правда», уперше виданий 1 квітня 1867 р. Журнал виходив з перервами до 19 червня 1898 р. Історію часопису можна поділити на три періоди: 1867–1870 рр. (перший період), 1872 (з квітня) – 1880 рр. (другий період) та 1888–1898 рр. (третій період).

Друкуючи на своїх сторінках статті історичного, етнографічного, літературного і мовного характеру та художні твори як східноукраїнських (П. Куліша, Марка Вовчка, О. Стороженка, І. Нечуя-Левицького, М. Старицького, М. Костомарова та ін.), так і західноукраїнських (Осип-Юрія Федьковича, Д. Млаки, В. Ільницького, Ф. Заревича, В. Навроцького, В. Шашкевича, І. Франка та ін.) письменників і культурно-громадських діячів, «Правда» стала «лучником» між західною і східною частинами українських земель.

Заснований журнал з'явився за ініціативою українсько-галицької молодії громади – О. Барвінського, Є. Желехівського, В. Навроцького, О. Огоновського, А. Сочинського та матеріальної підтримки П. Куліша й О. Кониського.

Журнал став основним виданням другого періоду народовецької журналістики. Заснований за матеріального сприяння П. Куліша, який доручив видання Л. Лукашевичу, асекураційному уряднику, та І. Микиті, судовому ад'юнкту. 15 листопада 1869 р. останній поступився місцем А. Вахнянину.

Свою назву журнал отримав від Шевченкових слів, що як епіграф були успадковані від журналу «Мета»: «В своїй хаті своя правда і сила і воля!» З цих поетичних рядків використано слово «правда» у значенні «своя правда», тобто своя українська національна ідея. Як літературно-наукове видання часопис висвітлював широку хроніку, політичні матеріали, дискусії з питань сучасного суспільного життя.

Головним рушієм журналу був П. Куліш, який друкував у ньому свої твори (повість «Потомки українського гайдамацтва», автобіографія «Жизнь Кулиша»). У літературному відділі відзначився І. Нечуй-Левицький («Дві московки», «Гориславська ніч, або Рибалка Панас Круть», переклад казки Салтикова-Щедріна «Повість про те, як мужик харчував двох генералів», «Критичний огляд»). На сторінках часопису публікувалися також Марко Вовчок («Кармелюк», «Невільничка»), О. Партицький («Одповід московським журналам»), Є. Згарський («Народна філософія...», «Сліди поганської просвіти на Русі...», «Неофіти»), брати Барвінські та інші.

У 1869 р. між Кулішем і галицькими народовцями спалахнув конфлікт. Його наслідком стала втрата авторитету Куліша у редакції «Правди». Він покинув газету, а без його участі й фінансової підтримки видання журналу влітку 1870 р. було припинено.

У квітні 1872 р. «Правду» відновили. Її номінальним редактором став О. Огоновський. Але після видання третього числа 1876 р. відмовився від цієї праці і дев'ять номерів журналу підписував до друку Л. Лукашевич. За даними тернопільського дослідника П. Гуцала, певний час редактором часопису був В. Ганкевич.

Від 13 числа 1876 р. редакторську посаду зайняв В. Барвінський. «Правда» другого періоду продовжувала відігравати роль центрального літературно-наукового журналу. Тут публікуються Ю. Федькович («Як козам роги виправляють», 12 поезій з книжки «Дикі думи»), І. Нечуй-Левицький (уривки з повісті «Хмари», «Запорожці», «Баба Параска та баба Палажка», «Бідний думкою

багатіє» та ін.), П. Мирний («Україні», «Лихий попутав», «Подоріжжя од Полтави до Гадячого», «П'яниця»), І. Франко («Олівець»), М. Драгоманов («Література російська, великоруська, українська і галицька») та ін. У публіцистиці й літературній критиці велась полеміка з опонентами, утверджувалась позитивна програма діяльності. У квітні 1872 р. видання часопису було знову припинено й відновлено лише в 1880 р.

Ініціатором поновлення був О. Кониський. Журнал став органом правового крила народовців. Редакція багато уваги приділяла висвітленню програми народовців. Перший номер поновленої «Правди» вийшов у жовтні 1880 р. і кваліфікувався як «місячник політики, науки і письменства», виходив із періодичністю один раз, а в окремі роки двічі на місяць. Редактором став О. Барвінський. Упродовж третього періоду часопис стояв на позиціях «новоєрівства», що спричинило його поступовий занепад. До співпраці були залучені І. Франко, М. Драгоманов, І. Нечуй-Левицький, але журнал зберегти так і не вдалось. Однією з причин було те, що редакція відійшла від головних принципів, що були проголошені спочатку.

У січні 1898 р. Наукове товариство ім. Шевченка (НТШ) у Львові з ініціативи М. Грушевського замість літературного журналу «Зоря», що перестав задовольняти потреби культурно-національного українського життя, почало видавати місячник літератури, науки й громадського життя всеукраїнського масштабу «Літературно-науковий вісник» (далі – «ЛНВ»). Редагував його редакційний комітет у складі О. Борковського, О. Маковея, І. Франка. Дослідник А. Животко вирізняє особливу роль у редагуванні журналу М. Грушевського, який «зробив» з «ЛНВ» орган, що «зайняв найповажніше місце в історії розвитку українського літературно-наукового життя, національно-суспільної думки» [1].

У 1907 р. «ЛНВ» переведено зі Львова до Києва. Часопис очолив М. Грушевський. До нової редакційної комісії увійшли В. Леонтович, Л. Старицька-Черняхівська, Ю. Сірий. У програмній статті наголошувалось, що журнал, як і раніше, займатиметься пошуками «доріг, якими повинні піти змагання української суспільності до відродження України і створення відповідних обставин для всестороннього розвитку українського народу» [1907, Т. 37, С.1].

Часопис (львівського і київського періодів) охоплював майже все коло проблем, що постали в ті часи перед українським суспільством. Зосереджуючись насамперед на літературі, друкуючи кращі твори українських письменників і поетів, переклади творів із зарубіжних літератур, літературознавчі статті, часопис водночас виважено (зважаючи на цензурні обмеження), але цілеспрямовано і наполегливо формував світоглядну концепцію про окремішність української нації, самобутність її культури і самостійність історичного буття. Крім художніх творів українських письменників, літературознавців, журнал друкував також статті з питань української історії, суспільної економіки, мистецтвознавства та інших галузей знань, огляди літератури, науки й суспільно-політичного життя, критику й бібліографію.

Аналіз змісту «ЛНВ» засвідчує не тільки культурну, а й політико-громадську його значущість. Популяризуючи найкращі художні твори різножанрового характеру, різного мистецького спрямування, журнал не лише сприяв розвитку української літератури, а й водночас ознайомлював українців із тогочасною та класичною європейською літературою. Уміщуючи твори всесвітньо відомих й

українських письменників, зокрема, І. Франка, М. Коцюбинського, Л. Українки, Л. Мартовича, В. Стефаника та інших, часопис прагнув довести, що українська література існує і відповідає найвищому світовому рівню. «ЛНВ» – це, по суті, квінтесенція української літератури. Тут друкувалися твори П. Куліша, Х. Алчевської, Ганни Барвінок, М. Старицького, В. Гнатюка, П. Грабовського, В. Винниченка, С. Єфремова, П. Карманського, Н. Кобринської, О. Кобилянської, У. Кравченко, А. Кримського, А. Крушельницького, В. Лиманського, О. Лотоцького, О. Маковця, І. Огієнка, Марійки Підгірянки, Олени Пчілки, Г. Чупринки, О. Русова, С. Русової, М. Сумцова, Г. Хоткевича, Д. Дорошенка, І. Липи, Чайковського, Л. Яновської, М. Яцкова та багатьох інших письменників. Широкий спектр імен представлено перекладами, серед яких твори Й.-В. Гете, А. Доде, А. Франса, Л. Андрєєва, Джека Лондона, Едгара По, Е. Золя, П. Верлена, І. Чавчавадзе, А. Чехова та ін.

Літературна спадщина видатних письменників є джерелом педагогічних і етнопедагогічних ідей, поглиблює знання з українознавства і має важливе значення в освітньо-виховній практиці. Випуски «ЛНВ» 1899 р., 1904 р., 1907–1914 рр., що зберігаються у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, містять низку поетичних і прозових творів та історико-літературних праць тогочасних провідних авторів, зокрема, І. Франка «Герой поневолі» (1904), «Великий шум» (1907), «Лисенкове свято в Австрійській Русі» (1904), «Марія Маркович» (Спогади) (1907), О. Маковця «З життя і письменства» (1899), Б. Лепкого «Із поезій» (1904), С. Черкасенка «Поезії» (1904), Г. Хоткевича «Пристрасті» (1904), В. Винниченка «Дим» (1907), «Великий Молох» (1907), М. Вороного «Поезії» (1908), Л. Старицької-Черняхівської «Гетьман Дорошенко» (1911), «Ганна Барвінок» (Спогади) (1911), С. Тобілевич «Життя І. Тобілевича (Карпенка-Карого)» (1912), Олени Пчілки «Микола Лисенко» (Спогади і думки) (1912), М. Коцюбинського «На острові» (1913), А. Кащенко «Зруйноване гніздо» (1914) та ін.

Крім художніх творів, у розділах «Новини нашої літератури», «З життя і письменства», «Із чужих літератур» друкувалися літературознавчі та історичні матеріали. Серед літературознавчих – розвідки С. Русової «Старе й нове в сучасній українській літературі» (1904), «Жінка в поезії Шевченка» (1914), Г. Шерстюка «Нариси й оповідання П. Барвінського» (1908), І. Франка «Новини нашої літератури» (1904) та інших. О. Грушевський у літературознавчій праці «Сучасне українське письменство в його типових представниках» висвітлював творчість Ганни Барвінок, О. Кониського, І. Нечуя-Левицького, П. Мирного, І. Франка, Н. Кобринської, А. Чайковського, Олени Пчілки, Б. Грінченка, О. Кобилянської, Б. Лепкого та багатьох інших.

Опублікована на сторінках «ЛНВ» українська публіцистика висвітлювала широке коло тем і проблем: український правопис, історичне минуле України, канонічні справи церкви, економічний устрій незалежної держави, українське малярство та театральне мистецтво тощо. Безперечно, чільне місце у публіцистичному відділі належало М. Грушевському, який талановито скеровував думку українського суспільства, організовував її в єдине національне ціле, а також І. Франкові, який багато років був душею журналу. Розглядаючи, наприклад, один із найболючіших фактів – територіальний поділ українських земель, М. Грушевський, як дослідив А. Животко, підносить і обґрунтовує ідею національної єдності: «Треба розвивати в них (в усіх частинах українських

земель) почуття єдності, солідарності, близькості, а не роздмухувати різниці, які їх ділять» [3, с. 151].

Сторінки «ЛНВ» містили цінний для українського суспільства інформаційний матеріал із національно-культурного, економічного, національно-політичного життя на всіх українських землях.

Вихід «ЛНВ» був перерваний Першою світовою війною і відновлений у 1917–1919 рр. у Києві як видання Товариства підмоги українській літературі, науці й штуці під редакцією О. Олеса. У цей період журнал намагався, незважаючи на всі труднощі війни та зміни влад, тримати високу мистецьку планку і не торкатися політичних питань. Окрім авторів, що друкувалися раніше, тут вміщуються твори П. Тичини, М. Рильського, К. Поліщука.

З 1922 по 1932 рр. часопис видавався у Львові Українською видавничою спілкою. З ініціативи Є. Коновальця головним редактором «ЛНВ» було призначено Д. Донцова (1883–1973) – визначного політика, публіциста, журналіста, ідеолога українського націоналізму. «ЛНВ» під керівництвом Д. Донцова – це журнал ідеологічно визначений, з більшим нахилом до політичних дискусій, збільшенням частки публіцистичних, історико-мемуарних матеріалів. Варто зазначити, що відновлений часопис зберіг свій високий інтелектуальний рівень, рафінований літературний смак. Основним критерієм добору художніх творів до друку як українських, так і зарубіжних авторів залишалася їхня мистецька цінність. У липні 1922 р. через політичні й фінансові труднощі «ЛНВ» припинив свою діяльність.

Понад тридцять років «ЛНВ» був всеукраїнським науковим органом, концентрованим виявом української культури як у сфері красного письменства, так і суспільно-політичної думки, літературознавчих студій та мистецтвознавчих досліджень. Часопис підтримував політичну і культурну соборність України та єдність українського народу. Опубліковані у «ЛНВ» матеріали відіграли виняткову роль у формуванні ідеології українського національного руху та розвитку модерної української літератури.

Висновки й перспективи подальших розвідок. Часописи «Літературно-науковий вістник», «Правда», «Учитель» – джерела великої пізнавальної цінності, які є важливим засобом виховання й духовного розвитку особистості та сприяють фаховому забезпеченню досліджень науковців і практиків не лише з літературознавчих питань, а й освіти, журналістикознавства, мистецтвознавства, культурології. Творче використання багатьох передових педагогічних ідей, висвітлених у журналах, сприятиме успішній розбудові сучасної освіти в Україні.

Список використаних джерел

1. Грушевський М. Справа українських кафедр і наші наукові потреби. *Літ.-наук. вістник*. 1907. Т. 37, кн. 1/3. С. 42–57, 213–220, 408–418.
2. Грушевський М. Українсько-руські наукові курси. *Літ.-наук. вістник*. 1904. Т. 27, кн. 7/9. С. 102–113.
3. Животко А. П. Історія української преси. Київ, 1999. 368 с.
4. Зелінська Н. В. Українська наукова періодика кінця XIX – початку XX ст. як джерело мови сучасної науки. *Українська періодика: історія і сучасність* : доп. та повідомл. другої Всеукр. наук.-теорет. конф., 21–22 груд. 1994 р. Львів, 1994. С. 16–20.
5. Ігнатієнко В. Українська преса (1816–1923 рр). Київ, 1926. С. 43.
6. Пастушенко О. Книга і періодика в дисертаційних дослідженнях незалежної України: соціокомунікаційний аспект : монографія. Київ, 2016. 564 с.

7. Романюк М. На шляху до створення репертуару української періодики : (Н.-д. центру періодики Львів. наук. б-ки ім. В. Стефаника НАН України – 9 років). *Українська періодика: історія і сучасність* : доп. та повідомл. сьомої Всеукр. наук.-теорет. конф., 17–18 трав. 2005 р. Львів, 2005. С. 3–24.
8. Сніцарчук Л. В. «Школьна часопись» (1881–1889 pp.) – газета галицького шкільництва. *Українська періодика: історія і сучасність* : доп. та повідомл. третьої Всеукр. наук.-теорет. конф., 22–23 груд. 1995 р. Львів, 1995. С. 54–57.
9. Федченко П. Преса та її попередники. Київ, 1969. 349 с.
10. Черниш Н. І. Досвід видання часопису «Учитель» (1889–1914 pp.). *Українська періодика: історія і сучасність* : доп. та повідомл. четвертої Всеукр. наук.-теорет. конф., 19–20 груд. 1997 р. Львів, 1997. С. 40–43.

References

1. Hrushevskiy, M. (1907). Sprava ukrainykykh kafedr i nashi naukovy potreby [The case of Ukrainian chairs and our scientific needs]. *Literaturno-naukovyi vistnyk – Literary and Scientific Journal*, 1/3 (37), 42–57, 213–220, 408–418 [in Ukrainian].
2. Hrushevskiy, M. (1904). Ukrainko-ruski naukovy kursy [Ukrainian-Ruthenian science courses]. *Literaturno-naukovyi vistnyk – Literary and Scientific Journal*, 7/9 (27), 102–113 [in Ukrainian].
3. Zhyvotko, A. P. (1999). *Istoriia ukrainskoi presy [History of the Ukrainian press]*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Zelinska, N. V. (1994). Ukrainska naukova periodyka kintsia XIX – pochatku XX st. yak dzherelo movy suchasnoi nauky [Ukrainian scientific periodical of the late XIX – early XX centuries as a source of the language of modern science]. *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist – Ukrainian Periodicals: History and Modernity: reports and informations of the Second All-Ukrainian Scientific-Theoretical Conference* (pp. 16–20). Lviv [in Ukrainian].
5. Ihnatienko, V. (1926). *Ukrainska presa (1816–1923 rr) [Ukrainian Press (1816–1923)]*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Pastushenko, O. (2016). *Knyha i periodyka v dysertatsiinykh doslidzhenniakh nezalezhnoi Ukrainy: sotsiokomunikatsiinyi aspekt [The Book and Periodicals in the Thesis of Independent Ukraine: The Socio-Communication Aspect]*. Kyiv [in Ukrainian].
7. Romaniuk, M. (2005). Na shliakhu do stvorennia repertuaru ukrainskoi periodyky: (Naukovo-doslidnomu tsentru periodyky Lvivskoi naukovoï biblioteky imeni V. Stefanyka NAN Ukrainy – 9 rokiv) [On the way to the creation of the repertoire of Ukrainian periodicals: (9-year Scientific Center of Periodicals of V. Stefanyk Lviv Scientific Library of NAS of Ukraine)]. *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist – Ukrainian Periodicals: History and Modernity: reports and informations of the Seventh All-Ukrainian Scientific-Theoretical Conference* (pp. 3–24). Lviv [in Ukrainian].
8. Snitsarchuk, L. V. (1995). “Shkolna chasopys” (1881–1889 rr.) – hazeta halytskoho shkilnytstva [“School periodicals” (1881–1889) is a newspaper of Halych school]. *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist – Ukrainian Periodicals: History and Modernity: reports and informations of the Third All-Ukrainian Scientific-Theoretical Conference* (pp. 54–57). Lviv [in Ukrainian].
9. Fedchenko, P. (1969). *Presa ta yii poperednyky [The press and its predecessors]*. Kyiv [in Ukrainian].
10. Chernysh, N. I. (1997). Dosvid vydannia chasopysu “Uchytel” (1889–1914 rr.) [Experience of publishing a periodical “Teacher” (1889–1914)]. *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist – Ukrainian Periodicals: History and Modernity: reports and informations of the Fourth All-Ukrainian Scientific-Theoretical Conference* (pp. 40–43). Lviv [in Ukrainian].

Valentyna Hulak,
Junior Research Fellow
V. O. Sukhomlynsky SSPL of Ukraine

GALICIAN JOURNALS IN THE COLLECTION OF V. O. SUKHOMLYNSKYI STATE SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL LIBRARY OF UKRAINE

The paper highlights the historical significance of Ukrainian *Pravda* (1867-1880), *Uchytel* (1889-1914) and *Literaturno-naukovyj vistnyk* (1898-1932) periodicals considered as organs of science and writing, Ukrainian literary and scientific press, and pedagogical society. The publications by literary critics, writers, and public figures who contributed to these periodicals are analysed. The factual information about editorial boards, places of publication, periodicity and other data is presented. The names of editors, publishers, and authors who produced the bibliographic editions were ascertained. It is analysed that pedagogical editions occupied a special place among the professional periodicals of Galicia in the second half of the 19th century. The Ukrainian school needed a periodical for discussing national schooling, pedagogical achievements, and pupils' education. *Uchytel* was aimed at popular teachers as well as teachers of secondary schools and teachers' seminaries; it was the most popular pedagogical journal of Galicia, which covered the problems of education, preservation of the best traditions of Ukrainian school and culture. It is noted that the Ukrainian national literary and scientific *Pravda* journal became the main publication of the second period of popular journalism. It covered chronicle, political material, and discussions on the problems of social life. It was found out that the Ukrainian literature, science and public life *Literaturno-naukovyj vistnyk* monthly covered almost the whole range of problems that the Ukrainian society were faced at that time. The best works by Ukrainian writers and poets and literary articles were published in the periodical. The published materials played a significant role in shaping the ideology of the Ukrainian national movement and the development of modern Ukrainian literature.

Key words: *periodicals, literature, writers, Pravda, Literaturno-naukovyj vistnyk, Uchytel.*

Надійшла до редакції 22.11.2019 року

Свгенія Демида,
молодший науковий співробітник
відділу науково-документного забезпечення,
соціокультурної діяльності та міжнародних зв'язків
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського,
e-mail: EvgeshaDem@i.ua

ВІДОБРАЖЕННЯ ТВОРЧОГО СПАДКУ НІМЕЦЬКОГО ПЕДАГОГА-РЕФОРМАТОРА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ ГЕОРГА КЕРШЕНШТЕЙНЕРА В ЕЛЕКТРОННОМУ ДЖЕРЕЛЬНОМУ РЕСУРСІ НА ПОРТАЛІ ДНПБ УКРАЇНИ ІМ. В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

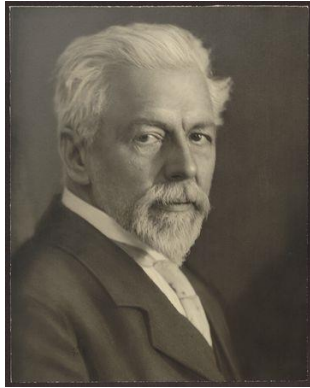
У статті презентовано нову персональну вебсторінку інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, присвячену визначному представникові європейської реформаторської педагогіки кінця ХІХ – початку ХХ ст. Георгу Кершенштейнеру. Освітні новації цього педагога мали значний вплив на розвиток шкільної і професійної освіти як у Німеччині, так і далеко за її межами. Окреслено структурні підрозділи – рубрики вебсторінки та проаналізовано їх наповнення. Схарактеризовано вміщену в рубриках біографічну, бібліографічну, візуальну й довідкову інформацію. Показано, що в бібліографію авторських творів Георга Кершенштейнера включено автентичні праці, україномовні та російськомовні переклади його робіт, опубліковані окремими виданнями, а також у збірниках та періодичних виданнях. Представлено монографії, дисертації, навчальні посібники, публікаційні статті вітчизняних і зарубіжних науковців, присвячені дослідженню педагогічних концепцій вченого. На основі цих документів розкрито багатогранність творчої спадщини педагога. Простежено звернення дослідників до вивчення педагогічних ідей Георга Кершенштейнера від початку ХХ ст. до сьогодення. Висвітлено візуальні джерела як додаткову інформацію до творчого портрета вченого. Відзначено інформативну насиченість рубрики, в якій подано матеріали про увічнення пам'яті видатного педагога на його батьківщині. Створену вебсторінку позиціоновано як ефективну форму популяризації в Україні кращих здобутків європейської педагогіки й творчого доробку одного з її визначних представників – німецького педагога-реформатора Георга Кершенштейнера, що містить науковий і практичний потенціал для розвитку освіти. Видове різноманіття представлених у рубриках документів може бути використане як основа для формування джерельної бази в історико-педагогічних і біографічних розвідках.

Ключові слова: *Георг Кершенштейнер; педагог-реформатор; німецька педагогіка; біобібліографія; електронний ресурс; Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського.*

Постановка проблеми. Відповідно до закону України «Про освіту» одним із положень, на основі яких реалізується державна політика у сфері освіти та освітня діяльність, є нерозривний зв'язок із світовою та національною історією та культурою [10, ст. 6]. Оновлення змісту освіти з урахуванням міжнародних стандартів і вимог спонукає прискіпливо вивчати, творчо осмислювати й впроваджувати світовий історичний досвід до виховання особистості, спираючись на випробувані часом засади і принципи педагогічної теорії та практики. Особливий інтерес для дослідників у цьому контексті становлять ідеї представників реформаторської педагогіки кінця ХІХ – початку ХХ ст. О. В. Сухомлинська зазначає про те, що реформаторська педагогіка у цей історичний період стала потужним педагогічним рухом, «який об'єднав педагогів багатьох країн у їх бажанні реформувати систему освіти, яка не відповідала вимогам часу і потребам дитини, й пропозиції докорінним чином її змінити на

новий тип школи й освіти, новий зміст освіти і нові організаційні форми, методи і засоби навчання, які висувалися ним на перший план» [12].

Найбільш впливовою у розробці шляхів перебудови освіти була Німеччина. Саме в цій країні на початку ХХ ст. втілення теоретичних ідей педагогів-реформаторів призвело до суттєвих змін в організації народної та професійної школи, упровадження новітніх технологій навчання й виховання, виникнення соціальних акцентів у виховній діяльності.

Серед реформаторів освіти Німеччини особливе місце належить мюнхенському вченому-педагогу Георгу Кершенштейнеру (1854–1932). Його вважають засновником трудової школи, родоначальником дуальної системи професійної підготовки, автором теорії громадянського виховання. Педагогічні концепції Г. Кершенштейнера з роками не втрачають своєї актуальності, про що свідчать численні перевидання його творів у наші часи, і не тільки в Німеччині, а й у багатьох країнах світу. Час від часу з'являються нові публікації – дослідження творчого спадку вченого, що є свідченням великого наукового потенціалу ідей Г. Кершенштейнера та їх затребуваності в сучасній світовій педагогіці. Безперечно, що й для України в умовах нинішніх освітніх змін теоретичний і практичний досвід великого німецького педагога становить наукову та практичну цінність.

Зважаючи на актуальність реформаторських поглядів Г. Кершенштейнера, на вебсайті Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) відкрито персональну сторінку вченого в структурі інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» [2], яка потребує популяризації як новітня форма презентації історико-педагогічного біографічного знання в сучасному науковому просторі.

Аналіз досліджень і публікацій. У ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського проект «Видатні педагоги України та світу» розпочато у 2008 р. в межах планової НДР «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського» (2006–2010 рр., наук. керівник – канд. іст. наук П. І. Рогова). Проект започатковано з метою розкриття фонду бібліотеки та розповсюдження знань про наукові досягнення педагогів України й світу серед широкого освітянського загалу засобами сучасних цифрових технологій. Він став одним із вагомих науково-інноваційних здобутків фахівців установи. Підсумовуючи результати НДР, П. І. Рогова вперше проаналізувала наповнення електронного інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні педагоги України та світу», відзначивши, що протягом 2008–2010 рр. до нього підготовлено комплексні матеріали про педагогів минулого й сучасності та сформовано 20 персоналій. Посилаючись на статистичні дані, П. І. Рогова відзначила також високий рівень затребуваності ресурсу в користувачів: за два роки існування через вебпортал ним скористалося понад 10 тис. осіб [11, с. 20].

З 2014 р. науково-методичне керівництво інформаційним комплексом «Видатні педагоги України та світу» здійснює доктор педагогічних наук

Л. Д. Березівська. В одній із своїх робіт вона обґрунтувала значення цього проекту для розвитку педагогічної науки й поширення біографічного знання, розкрила його структуру, висвітила змістове наповнення станом на 2015 р. Л. Д. Березівська також підкреслила, що інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу» постійно розширюється за рахунок створення нових персоналій, «оновлюється в руслі нових здобутків історико-педагогічних студій, тобто в перспективі претендує на комплексне, глибоке й багатогранне висвітлення життя і діяльності того чи іншого педагога, освітнього діяча в науково-педагогічному просторі зокрема й культурному взагалі» [1, с. 288].

Структуру, зміст, статистику використання віртуального біографічного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» у різні роки аналізували також О. В. Воскобойнікова-Гузєва [3], А. М. Доркену [5], Л. О. Пономаренко [8], окремі іменні сегменти ресурсу розкрили Є. Ф. Демида [4] та Т. С. Павленко [7].

Мета статті – висвітлити нову персональну сторінку відкритого електронного біографічного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, присвячену визначному німецькому педагогу Георгу Кершенштейнеру. Представити цей сегмент ресурсу як засіб популяризації творчої спадщини вченого та інформаційно-бібліографічної допомоги в здійсненні наукових історико-педагогічних і біографічних розвідок.

Дослідження проводиться в рамках виконуваної в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського НДР «Відображення розвитку національної освіти і педагогічної думки у друкованих та електронних виданнях» (2017–2019 рр., наук. керівник – д-р пед. наук О. В. Сухомлинська).

Виклад основного матеріалу. Персональну сторінку у віртуальному інформаційно-бібліографічному ресурсі «Видатні педагоги України та світу», присвячену Г. Кершенштейнеру, відкрито в 2019 р. до 165-річчя від дня народження знаменитого мюнхенського вченого-педагога й організатора освіти. Сторінку укладено із семи рубрик, у кожній з яких розміщено певний обсяг інформації: біографічної, бібліографічної, візуальної, довідкової.

У першій рубриці «Біографія» вміщено опис основних подій життя Г. Кершенштейнера, поглядів вченого на реформу народних шкіл, необхідність якої вимагали умови соціально-політичного й економічного розвитку Німеччини на межі XIX та XX ст. У біографічній оповіді окреслено й головні результати реорганізації народної освіти в м. Мюнхені, проведеної Г. Кершенштейнером на основі власних ідей громадянського виховання й трудової школи. Саме вони привернули увагу педагогів багатьох країн і принесли мюнхенському реформатору високий авторитет в освітянських колах світу. Життєпис Г. Кершенштейнера укладено за публікаціями українських науковців Н. П. Волкової, Т. С. Токаревої, М. Д. Ярмаченка. Бібліографічний список цих джерел подано наприкінці тексту.

У двох наступних рубриках розміщено біобібліографію, що презентує наукові праці вченого та документи, у яких аналізується багатогранна педагогічна творчість Г. Кершенштейнера. Значна частка цих робіт є одиницями зберігання фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, зокрема фонду рідкісних видань. Деякі з них, як документи педагогіко-психологічного напрямку, видані упродовж 1850–1917 рр., згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 19.12.2001 р.

№ 1709, вважаються науковими об'єктами, що становлять національне надбання України [9].

Бібліографічний список творів педагога викладено в рубриці «Праці Георга Кершенштейнера». У списку подано бібліографічні описи окремо виданих праць, а також статей, тез, уривків із творів, опублікованих у збірниках, часописах, навчальних посібниках.

З фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського представлено педагогічні твори Г. Кершенштейнера, видані за життя автора:

- видрукувані у видавництвах Німеччини автентичні праці: «Begriff der Arbeitsschule» («Трудова школа», 2-ге видання, 1913), «Das Grundaxiom des Bildungsprozesses und seine Folgerungen für die Schulorganisation» («Основна аксіома освітнього процесу та його наслідки для шкільної організації», 1917), «Der Begriff der Staatsbürgerlichen Erziehung» («Громадянське виховання», 5-те видання, 1923), «Die Entwicklung der zeichnerischen Begabung: neue Ergebnisse auf Grund neuer Untersuchungen» («Розвиток таланту малювання: нові результати завдяки новим дослідженням», 1905), «Die Seele des Erziehers und das Problem der Lehrerbildung» («Душа педагога й проблеми педагогічної освіти», 1921), «Grundfragen der Schulorganisation» («Основні питання шкільної організації», 4-те видання, 1921), «Staatsbürgerliche Erziehung der deutschen Jugend» («Державно-громадянське виховання німецької молоді», 1901), «Wesen und Wert der naturwissenschaftlichen Unterrichtes» («Математична і природничо-наукова освіта», 1914); лекція «Der mathematisch-naturwissenschaftliche Unterricht» («Викладання математичної науки»), опублікована в збірці «Aufgabe und Gestaltung der höheren schulen» («Завдання та організація середньої школи», 1910); виступ «Zur Vorgeschichte der Handelshochschule München» («Про історію Вищої комерційної школи Мюнхена»), надрукований у збірнику «Die Aufgaben der Handelshochschule München. Reden und Begrüssungen anlässlich der feierlichen Eröffnung» («Завдання Вищої комерційної школи Мюнхена. Виступи та привітання на церемонії відкриття», 1911);

- праці в перекладі українською мовою: «Трудова школа», надрукована в кооперативному Товаристві «Каменярь» у Катеринославі в 1920 р.; уривки з творів, опубліковані в «Хрестоматії сучасних педагогічних течій» Я. Мамонтова в 1926 р.;

- праці, перекладені російською мовою й видані в Москві та Санкт-Петербурзі (Петрограді): «О характере и его воспитании» (1913), «Основные вопросы школьной организации» (1911; 2-ге видання, 1920), «Развитие художественного творчества ребёнка» (1914), «Трудовая школа» (1910; 1913; 2-ге видання, 1916; 3-тє видання, 1917; 4-те видання, 1918); збірка «Избранные сочинения» (1915), що складається з трьох робіт – «Гражданское воспитание юношества», «Понятие трудовой школы», «Характер и его воспитание»; статті «Всеобщая народная школа» та «Дифференциация школы», вміщені в книжці Людвіга Гурлітта «Проблемы всеобщей единой школы» (1914); лекція «Математическое и естественно-научное преподавание», надрукована в збірнику за редакцією Г. Г. Зоргенфрея «Задача и устройство средней школы» (1911); стаття «Понятие о трудовой школе», опублікована в збірці «Новые идеи в педагогике» (1913) також за редакцією Г. Г. Зоргенфрея; «Тезисы Кершенштейнера на тему: “Единая национальная школа”» – у збірнику статей

західноєвропейських педагогів «Интернациональные проблемы социальной педагогики» за редакцією С. А. Левітіна (1919).

З фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського презентовано також чимало статей та уривків з творів Г. Кершенштейнера зі сторінок навчальної літератури для вищої школи, виданої у різні роки: «Хрестоматии по истории зарубежной педагогики», укладеної О. І. Піскуновим (1971; 2-ге видання, 1981), хрестоматії-підручника «История социальной педагогики» за редакцією М. А. Галагузової (2000), хрестоматії «Личностно-ориентированное обучение», упорядкованої О. О. Івановою та І. М. Осмоловською (2005), посібника «Історія зарубіжної педагогіки» за загальною редакцією Є. І. Коваленко (2006), «Хрестоматії з історії педагогіки» за науковою редакцією І. П. Мозгового (2006), посібника А. Б. Рацула, О. С. Радул та О. А. Рацула «Історія зарубіжної педагогіки» (2008), хрестоматії «Історія соціального виховання (з давніх часів до середини XX ст.)», укладеної О. С. Радул та ін. (2010).

У переліку праць Г. Кершенштейнера висвітлено низку публікацій, відомості про які узято з електронних бібліотек, розташованих в мережі інтернету: Цифрової бібліотеки Німеччини (Deutsche Digitale Bibliothek), електронної бібліотеки Project Gutenberg, онлайн-бібліотеки Google Книги. Серед них: німецькі видання творів педагога – «Autorität und Freiheit als Bildungsgrundsätze» («Авторитет і свобода як принципи освіти», 1924), «Berufsbildung und Berufsschule» («Професійне навчання та професійна школа», 1966), «Deutschlands Recht» («Право Німеччини», 1919), «Texte zum pädagogischen Begriff der Arbeit und zur Arbeitsschule» («Тексти про педагогічну концепцію праці та трудової школи», 1968), «Theorie der Bildung» («Теорія освіти», 2013) та ін.; статті, опубліковані Г. Кершенштейнером на сторінках німецьких педагогічних часописів, таких як: «Der Säemann» (1905–1909; 1914), «Die Deutsche Schule» (1909–1910; 1919), «Hamburgische Schulzeitung» (1915), «Kunst und Jugend» (1908; 1926), «Pädagogische Reform» (1904; 1914) та ін.

Серед творчого доробку вченого представлено унікальне видання «Що таке державногромадянське виховання» з фонду Педагогічного музею НАПН України. Це – авторизований переклад українською мовою із третього лейпцизького видання праці Г. Кершенштейнера «Державно-громадянське виховання німецької молоді», здійснений визначним українським мовознавцем Василем Сімовичем. Книжку було видано в 1918 р. в серії «Нові виховничі шляхи», започаткованої Василем Сімовичем та видатним українським ученим-філологом і педагогом Романом Смалъ-Стоцьким. Працю надруковано в типографії галицької організації «Союз Визволення України» в раштатському таборі, місцем публікації вказано Раштат і Київ. У ній вміщено передмову, написану Г. Кершенштейнером саме для цього видання, а також його портрет та біографічну довідку. У передньому слові автор виказував глибоку симпатію українському народу й бажання хоча б своїм твором допомогти розвитку української державності, а саме – у справі виховання молоді «у напрямі державної думки». «Нехай же ця книжка, – наголосив у передмові німецький педагог, – яку я в першій мірі написав для свого рідного краю, стане у пригоді й новій українській державі, коли вона саме збирається чим раз більш оживляти та поглиблювати державний спосіб думання у свого народу» [6, с. 14].

У розглядуваній рубриці подано також рецензії на праці Г. Кершенштейнера різних авторів. Критичні матеріали відібрано зі шпальт

паритетних періодичних видань: «Die Mittelschule» (1917), «Theologische Literaturzeitung» (1917; 1924), «Theologische Quartalschrift» (1952), «Theologisches Literaturblatt» (1912), «Вестник воспитания» (1911; 1913), «Русская школа» (1913).

Представлено й бібліографічні джерела, які допоможуть у пошуку друкованих творів Г. Кершенштейнера та публікацій про нього: посібник німецьких дослідників (Герхарда Веле та ін.) «Bibliographie Georg Kerschensteiner» (1987), покажчик О. І. Піскунова «Советская историко-педагогическая литература (1918–1957)» (1960). Презентовано сторінку електронного каталога Німецької національної бібліотеки, що висвітлює бібліографічні дані колекції книжок із фонду книгозбірні, присвячених Г. Кершенштейнеру.

Названі бібліографічні джерела стануть також вагомим доповненням рубрики «Публікації про життя та діяльність Георга Кершенштейнера». До бібліографічного списку, розміщеного у цій рубриці, дібрано праці про вченого, хронологічні межі видання яких доволі значні – від початку ХХ ст. до сьогодення, адже прогресивні ідеї Г. Кершенштейнера, одного із найбільш видатних представників німецької педагогіки кінця ХІХ – початку ХХ ст., були об'єктом вивчення не одного покоління дослідників, як на його батьківщині, так і поза її межами.

У переліку публікацій презентовано автентичні праці про Г. Кершенштейнера сучасників реформатора. Зокрема, статті з німецьких часописів таких учених, як Курт Кесселер, Алоїз Фішер, Георг Штілер та ін.

З фонду рідкісних видань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського представлено перекладені російською мовою книжки відомих педагогів Німеччини: «Школа действия. Реформа школы сообразно требованиям природы и культуры» Вільгельма Лая (1914) та «Школьная реформа социал-демократии» Генріха Шульца (1918). У своїх роботах автори чільне місце приділили аналізу нових принципів розвитку освіти, які пропонував Г. Кершенштейнер, – «школи праці» (В. Лай) та «громадянського виховання» (Г. Шульц).

Подано також відомості про глави з 2-томної праці німецького педагога А. Гергета «Die wichtigsten Strömungen im pädagogischen Leben der Gegenwart» («Найбільш важливі течії в сучасній педагогіці», 1921–1922), опубліковані в російському перекладі під назвою «Педагогическая мысль в Германии» у книжці «Современные педагогические течения» (1925), у яких автор розкрив погляди Г. Кершенштейнера на сутність трудової школи та роль естетичного виховання у формуванні особистості людини.

В Україні й Росії у перших десятиліттях ХХ ст. реформаторська педагогіка Г. Кершенштейнера була під пильною увагою прогресивних освітянських діячів. У списку висвітлено низку тогочасних публікацій, у яких творчість німецького вченого аналізували українські дослідники – М. Котляренко, А. Готалов-Готліб, О. Музиченко, В. Родников, С. Русова та російські автори – С. Гессен, М. Левицька, С. Левітін, П. Соколов, М. Румянцев.

Подано інформацію і про деякі джерела радянської історико-педагогічної літератури, у яких розглянуто педагогічні концепції Г. Кершенштейнера. Серед них: книжка «Антология педагогической мысли. Т. 1. Прогрессивная зарубежная педагогическая мысль о трудовом воспитании и профессиональной подготовке», укладена К. І. Салімовою та Г. Б. Корнетовим (1988), навчальний посібник за редакцією М. С. Гриценка «Історія педагогіки» (1973), підручник

М. О. Константинова, Є. М. Мединського та М. Ф. Шабасової «Історія педагогіки» (1958), навчальний посібник за редакцією К. І. Салімової та Б. М. Бім-Бада «Очерки истории школы и педагогики за рубежом (1917–1939)» (1982), праці О. І. Піскунова «Проблемы трудового обучения и воспитания в немецкой педагогике XVIII – начала XX в.» (1976) та «Теория и практика трудовой школы в Германии (до Веймарской республики)» (1963), навчальний посібник М. М. Ростовцева «История методов обучения рисованию. Зарубежная школа рисунка» (1981).

Варто зазначити, що творчий доробок Г. Кершенштейнера розглядався радянськими вченими-педагогами через призму тоталітарної ідеології, проте їхні пошуки сприяли популяризації ідей німецького реформатора. Динаміку сприйняття поглядів Г. Кершенштейнера в науково-освітньому просторі можна простежити за поданими про нього відомостями в довідкових виданнях різних років. У розглядуваному бібліографічному списку пропонується інформація про біографічні статті, присвячені педагогу, вміщені в таких ресурсах, як: «Большая советская энциклопедия» (2-ге видання, 1956; 3-тє видання, 1973), «Педагогическая энциклопедия» за редакцією І. А. Каїрова (1965), «Українська радянська енциклопедія» (2-ге видання, 1980), «Российская педагогическая энциклопедия» за редакцією В. В. Давидова (1993), «Педагогічний словник» за редакцією М. Д. Ярмаченка (2001), «Педагогический энциклопедический словарь» за редакцією Б. М. Бім-Бада (2003), «Енциклопедія освіти» за редакцією В. Г. Кременя (2008).

До переліку публікацій включено розвідки українських науковців, які з сучасних демократичних позицій досліджують життєвий шлях і творчість Г. Кершенштейнера. З-поміж них відзначимо дисертацію Т. С. Токаревої «Педагогічна діяльність та педагогічна спадщина Георга Кершенштейнера (1854–1932)» (2002). У роботі дослідниця всебічно проаналізувала освітньо-реформаторську діяльність вченого, розкрила його педагогічні теорії. Наведено й низку статейних публікацій Т. С. Токаревої за темою дисертації.

В одній із статей – «Проблема эстетического воспитания молодежи в педагогической традиции Г. Кершенштейнера та В. О. Сухомлинського» – Т. С. Токарева окреслила ідеї мюнхенського реформатора та українського педагога щодо естетичного розвитку молодшої людини. Г. Кершенштейнер, як зазначає дослідниця, головну мету формування естетичних почуттів вбачав «у вихованні в дітей художнього смаку в його елементарно-ужитковому вияві, пов'язуючи художній смак з майбутньою професійною підготовкою вмілих робітників» [13, с. 238], а трудове виховання молодого покоління вважав одним із важливих засобів формування характеру та громадянськості. В. О. Сухомлинський також тісно пов'язував естетичне виховання з усіма сторонами загального розвитку особистості, а саме такий підхід, як стверджує Т. С. Токарева, є тією сферою, в якій чимало спільного в педагогічній спадщині німецького реформатора та нашого видатного земляка.

У розглядуваній бібліографії висвітлено й низку статей інших вітчизняних науковців, присвячених аналізу поглядів Г. Кершенштейнера щодо сутності, змісту та особливостей виховного процесу, зокрема: трудового виховання (Г. П. Ковальчук, Г. Р. Лях, М. В. Петренко, П. І. Шевченко), громадянського виховання (Є. А. Зеленов, Л. О. Мазур, Г. В. Субтельна), сімейного виховання (М. І. Клим), художньо-естетичного виховання (В. М. Тягур). Автори цих

публікацій акцентують на означених проблемах, розкриваючи важливу роль, яку відводив німецький педагог кожній із них у формуванні всебічно розвиненої особистості. Дослідники – С. В. Журавльова, А. О. Малько, О. М. Москаленко, Р. Г. Новгородський – у своїх роботах розглядають педагогічні концепції німецького реформатора як його внесок у розвиток теорії соціального виховання.

Теорії «трудової школи» і «громадянського виховання» Г. Кершенштейнера викладено в окремих підрозділах презентованих навчальних посібників: «Зарубіжна школа і педагогіка XX століття» В. П. Кравця (1996), «Історія зарубіжної педагогіки» А. Б. Рацула, О. С. Радул та О. А. Рацула (2008), «Історія педагогіки» І. В. Зайченка (2010), «Педагогіка» Н. П. Волкової (2012).

Висвітлено наукові розвідки, автори яких акцентують на основоположній ролі Г. Кершенштейнера в становленні професійної освіти Німеччини та процесі формування дуальної системи освіти, яка поєднує практичну роботу на виробництві з теоретичним навчанням (Н. В. Абашкіна, О. С. Дерев'янка, Т. Б. Козак).

У списку подано також відомості про дисертаційні роботи вітчизняних учених, присвячені комплексному аналізу зарубіжного реформаторського руху в педагогіці кінця XIX – першої третини XX ст., де творчість Г. Кершенштейнера розглядається його невід'ємним складником. Це – дослідження О. Б. Коцюбинського (2014), С. В. Куркіної (2008), Т. М. Петрової (2000). У представлених дисертаціях О. В. Караманова (2004), Г. П. Ковальчука (2008), С. Г. Мазуренко (2004), Н. Г. Осьмук (2011), О. В. Перетятко (2001), С. В. Поліщук (2013) розкрито вплив зарубіжної реформаторської педагогіки, зокрема ідей Г. Кершенштейнера, на розвиток української освіти і педагогічної думки в кінці XIX – першій третині XX ст.

Широкий спектр зацікавленості, вивчення й оцінювання українськими науковцями педагогічних теорій і практичного досвіду німецького реформатора висвітлено у внесених до списку кількох монографіях: «Шкільництво в Україні (1905–1920 рр.)» Г. І. Васьковича (1996), «Вплив зарубіжної реформаторської педагогіки на розвиток вітчизняної педагогічної думки в 20-х роках XX століття» Н. О. Лаврусевич та С. В. Поліщук (2014), «Зарубіжна реформаторська педагогіка в оцінках українських науковців другої половини XX – початку XXI століття» Ю. С. Чопика та І. В. Стражнікової (2017).

До переліку публікацій про життя й діяльність Г. Кершенштейнера включено також наукові розвідки сучасних зарубіжних дослідників: Януша Гайди (Польща), Філіпа Гонона (Швейцарія), Григорія Корнєтова (Росія), Германа Рьорса (Німеччина) та ін.

У розглянутих рубриках бібліографічні описи публікацій, повні тексти яких доступні в інтернеті, забезпечено гіперпосиланнями. Активізуючи гіперпосилання, користувачі електронного ресурсу мають можливість ознайомитися з текстами on-line. Друковані видання зі списків доступні для перегляду de visu в ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського або інших установах, у фондах яких вони зберігаються. Перелік закладів, у фондах яких здійснювався пошук документів для упорядкування біобібліографії, розміщено в рубриці «Список використаних джерел».

У рубриках «Фотогалерея» та «Художня галерея» розміщено візуальні джерела, присвячені Г. Кершенштейнеру. У «Фотогалереї» зібрано світлини видатного німецького педагога, зроблені у різні роки його життя. Це –

індивідуальні портрети, фото у колі сім'ї й друзів, зняті в саду, на гірському лузі, в інтер'єрі власного будинку, в якому Г. Кершенштейнер мешкав з родиною. У «Художній галереї» представлено переважно прижиттєві мистецькі зображення вченого, витворені німецькими художниками. Серед них: портрети, виконані аквареллю, олівцем, олійними фарбами, скульптурне зображення, бронзова медаль. Презентовані експонати дають можливість дізнатися, як виглядав Г. Кершенштейнер у реальному житті, відчути атмосферу його епохи.

Цікавим і змістовним є наповнення рубрики «Ушанування пам'яті». Тут дібрано інформаційно-ілюстративні матеріали про заходи щодо увічнення пам'яті Г. Кершенштейнера на його батьківщині. Зокрема, вміщено інформацію про Премію імені Георга Кершенштейнера, яка щорічно присуджується Німецьким фізичним товариством (Deutsche Physikalische Gesellschaft) за значні досягнення у сфері викладання фізики. Подано довідку про Медаль імені Георга Кершенштейнера, якою місто Мюнхен кожні два роки нагороджує осіб та організації за досягнення значних успіхів у сфері освіти й виховання дітей, підлітків та молоді. Розміщено відомості про навчальні заклади, названі на честь Георга Кершенштейнера: Коледж Німецького музею в м. Мюнхені, початкові, середні, професійні школи в Аугсбурзі, Берліні, Гамбурзі, Мюнхені, Франкфурті-на-Майні, Штутгарті та інших містах Німеччини. Факти, зібрані в цій рубриці, свідчать про бережливе ставлення в країні до історико-педагогічної спадщини, високий ступінь поваги й пошани німецького народу до видатного співвітчизника.

Висновки. Проведений аналіз іменного ресурсу дає підстави стверджувати, що його контент різносторонньо висвітлює життєвий шлях та творчу діяльність Г. Кершенштейнера як видатної постаті світової педагогіки. Бібліографічні й візуальні матеріали ресурсу повною мірою можуть слугувати науковцям за основу для створення джерельної бази в історико-педагогічних і біографічних дослідженнях.

Вважаємо, що створений інформаційний комплекс стане вагомим засобом популяризації в Україні кращих здобутків європейської педагогіки та одного з її визначних представників – німецького педагога-реформатора Г. Кершенштейнера.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського як інтегратор і поширювач педагогічного біографічного знання. *Українська біографістика* : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. Вип. 12. С. 283–295.
2. Видатні педагоги України та світу : інформ.-бібліогр. ресурс / наук. керівник проєкту Л. Д. Березівська. *Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського* : офіц. сайт. URL: <http://dnpb.gov.ua/ua/інформаційно-бібліографічні-ресурси/видатні-педагоги/> (дата звернення: 18.06.19).
3. Воскобойнікова-Гузева О. В. Бібліографічна діяльність у стратегії розвитку провідних бібліотек України: аналіз ресурсів відкритого доступу. *Українська біографістика* : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2012. Вип. 9. С. 197–214.
4. Демида Є. Ф. Джерельна база дослідження життя й творчої спадщини М. М. Ланге (1858–1921) – сегмент електронного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. *Наук.-пед. студії*. 2018. Вип. 2. С. 25–34.

5. Доркену А. Реалізація проекту «Видатні педагоги України та світу» в контексті розвитку суспільства знань. *Вісн. Кн. палати*. 2011. № 6. С. 14–19.
6. Кершенштайнер Г. Що таке державногромадянське виховання / авториз. пер. із 3-го лейпциз. вид. Василя Сімовича ; з перед. словом авт., з його портр. та біогр. Раштат ; Київ : Друк. «Союзу Визволення України», 1918. 94 с.
7. Павленко Т. Творча спадщина В. О. Сухомлинського в електронних ресурсах. *Витоки пед. майстерності. Серія «Педагогічні науки»* : зб. наук. пр. / Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 2018. Вип. 22. С. 161–166.
8. Пономаренко Л. О. Формування інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» у 2018 році. *Інформаційне забезпечення сфери освіти України* : матеріали звіт. наук.-практ. конф. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського за результатами наук. дослідж. у 2018 р., 27 груд. 2018 р., Київ : тези / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Київ, 2018. С. 49–50.
9. Про затвердження переліку наукових об'єктів, що становлять національне надбання, та внесення змін до Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 1997 р. № 174 : постанова Каб. Міністрів України від 19 груд. 2001 р. № 1709. Дата оновлення: 26.10.2016 р. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1709-2001-%D0%BF> (дата звернення: 11.08.19).
10. Про освіту : Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145–VIII. Дата оновлення: 19.01.2019 р. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 10.06.19).
11. Рогова П. І. Формування всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: стан і шляхи розвитку. *Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського* / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Київ, 2010. Вип. 2 : Всеукраїнський інформаційний ресурс з питань психолого-педагогічної науки і освіти: сучасний стан та шляхи розвитку. С. 10–27.
12. Сухомлинська О. В. Реформаторська педагогіка. *Енциклопедія освіти* / АПН України ; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ, 2008. С. 774.
13. Токарева Т. Проблема естетичного виховання молоді в педагогічній спадщині Г. Кершенштейнера та В. О. Сухомлинського. *Наук. зап. Серія: Педагогічні науки* : зб. наук. пр. / Кіровогр. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. Кіровоград, 2003. Вип. 52, ч. 1. С. 237–241.

References

1. Berezivska, L. D. (2015). Derzhavna naukovo-pedahohichna biblioteka Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho yak intehrator i poshyriuvach pedahohichnoho biohrafichnoho znannia [V. O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine as an integrator and disseminator of pedagogical biographical knowledge]. *Ukrainska biohrafistyka – Biographistica Ukrainica*, (12), 283–295 [in Ukrainian].
2. Vydatni pedahohy Ukrainy ta svitu: informatsiino-bibliohrafichniy resurs [Outstanding Educators of Ukraine and the World: information and bibliographic resource] (2019). <http://dnpb.gov.ua/ua/>. Retrieved from <http://dnpb.gov.ua/ua/інформаційно-бібліографічні-ресурси/видатні-педагоги/> [in Ukrainian].
3. Voskoboinikova-Huzieva, O. V. (2012). Bibliohrafichna diialnist u stratehii rozvytku providnykh bibliotek Ukrainy: analiz resursiv vidkrytoho dostupu [Bibliographic activity in the strategy of development of leading libraries of Ukraine: analysis of open access resources]. *Ukrainska biohrafistyka – Biographistica Ukrainica*, (9), 197–214 [in Ukrainian].
4. Demyda, Y. F. (2018). Dzherelna baza doslidzhennia zhyttia y tvorchoi spadshchyny M. M. Lanhe (1858–1921) – sehment elektronnoho resursu “Vydatni pedahohy Ukrainy ta svitu” DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho [Source base for the study of life and

creative heritage M. M. Lange (1858–1921) – segment of electronic resource “Outstanding Educators of Ukraine and the World” of the V. O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine]. *Naukovo-pedahohichni studii – Research and educational studies*, 2, 25–34 [in Ukrainian].

5. Dorkenu, A. (2011). Realizatsiia proektu “Vydatni pedahohy Ukrainy ta svitu” v konteksti rozvytku suspilstva znan [Implementation of the project “Outstanding Educators of Ukraine and the World” in the Context of Knowledge Society Development]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty – Bulletin of the Book Chamber of Ukraine*, 6, 14–19 [in Ukrainian].

6. Kershenshtainer, H. (1918). *Shcho take derzhavnohromadianske vykhovannia [What is state civic education]*. Rastatt, Kyiv: Drukarnia “Soiuzu Vyzvolennia Ukrainy” [in Ukrainian].

7. Pavlenko, T. (2018). Tvorchyia spadshchyna V. O. Sukhomlynskoho v elektronnykh resursakh [V. O. Sukhomlinsky's creative legacy in electronic resources]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti. Seriiia “Pedahohichni nauky” – Origins of pedagogical skill. Pedagogical Sciences Series*, (22), 161–166 [in Ukrainian].

8. Ponomarenko, L. O. (2018). Formuvannia informatsiino-bibliohrafichnoho resursu “Vydatni pedahohy Ukrainy ta svitu” u 2018 rotsi [Formation of the information-bibliographic resource “Outstanding Educators of Ukraine and the World” in 2018]. *Informatsiine zabezpechennia sfery osvity Ukrainy – Informational support of the sphere of education of Ukraine: materials of the reporting scientific and practical conference of V. O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine according to the results of scientific researches in 2018* (pp. 49–50). Kyiv: b. v. [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia pereliku naukovykh obektiv, shcho stanovliat natsionalne nadbannia, ta vnesennia zmin do Polozhennia, zatverdzenoho postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18 liutoho 1997 r. № 174: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19 hrudnia 2001 r. № 1709 [On approving the list of scientific objects constituting a national property and amending the Regulation approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of February 18, 1997 No. 174: resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 19, 2001 No. 1709]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1709-2001-%D0%BF> [in Ukrainian].

10. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 5 veresnia 2017 r. № 2145–VIII [On Education: Law of Ukraine of September 5, 2017 No. 2145–VIII]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].

11. Rohova, P. I. (2010). Formuvannia vseukrainskoho haluzevoho informatsiinoho resursu na bazi Derzhavnoi naukovo-pedahohichnoi biblioteki Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho: stan i shliakhy rozvytku [Formation of the All-Ukrainian branch information resource on the basis of the V. O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine: the state and ways of development]. *Naukovi pratsi Derzhavnoi naukovo-pedahohichnoi biblioteki Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho – Scientific works of the V. O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine*, (2), 10–27 [in Ukrainian].

12. Sukhomlynska, O. V. (2008). Reformatorska pedahohika [Reform pedagogy]. In V. G. Kremen (Ed.), *Entsyklopediia osvity – Encyclopedia of Education* (p. 774). Kyiv: Yurinkom Inter. (in Ukrainian).

13. Tokarieva, T. (2003). Problema estetychnoho vykhovannia molodi v pedahohichnii spadshchyni H. Kershenshteinera ta V. O. Sukhomlynskoho [The problem of the aesthetic education of young people in the pedagogical heritage of G. Kerschensteiner and V. O. Sukhomlinsky]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Seriiia: Pedahohichni nauky – Scientific notes of Kirovohrad Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences*, (52), 1, 237–241 (in Ukrainian).

Yevhenia Demyda,
Junior Research Fellow,
Department of Scientific and Document Support,
Sociocultural Activity and International Contacts,
V. O. Sukhomlynskyi SSPL, Ukraine
e-mail: EvgeshaDem@i.ua

**PRESENTATION OF THE CREATIVE HERITAGE OF THE
GERMAN PEDAGOGUE-REFORMER OF THE LATE 19th AND
EARLY 20th CENTURIES GEORG KERSCHENSTEINER IN
THE ELECTRONIC RESOURCE ON THE WEB PORTAL OF
V. O. SUKHOMLYNSKYI SSPL OF UKRAINE**

The paper presents a new personal web page of the information and bibliographic Outstanding Teachers of Ukraine and the World resource available on the web portal of V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine. The page is dedicated to the prominent representative of European reform pedagogy of the late 19th and early 20th centuries Georg Kerschensteiner. The headings of the web page are analysed. The biographical, bibliographical, visual and reference information of the headings is characterised. It is shown that the bibliography of Georg Kerschensteiner's works includes authentic texts, Ukrainian and Russian translations of his texts issued as separate publications as well as parts of collected volumes and periodicals. The paper presents the bibliography regarding the studies of the scholar's pedagogical concepts: monographs, theses, textbooks, papers by Ukrainian and foreign scientists. These documents reveal the teacher's creative heritage. The study of Georg Kerschensteiner's pedagogical ideas from the beginning of the 20th century and up to date is traced. The paper considers visual sources as additional information complementing the creative portrait of the teacher. One of the headings informs about the perpetuation of the memory of the outstanding pedagogue in his homeland. The developed web page is positioned as an effective form for popularising Georg Kerschensteiner's oeuvre containing scientific and practical potential for the development of education. The variety of documents presented in the headings can be used as a basis for a source base in historical-pedagogical and biographical studies.

Keywords: *Georg Kerschensteiner; pedagogue-reformer; German pedagogy; biobibliography; e-resource; V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine.*

Надійшла до редакції 22.11.2019 року

УДК 373.3/.5.014.3(100)“195/200”:[930.2:050]

DOI: <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2019-3-56-64>

Тетяна Деревянко,
молодший науковий співробітник
відділу історії освіти
ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського
e-mail: t.derevyanko@ukr.net
ORCID id: 0000-0003-3980-7584

РЕФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ. – ПОЧАТКУ ХХІ СТ. НА СТОРІНКАХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ

У статті встановлено, що за двадцять вісім років незалежності України освіта, зокрема одна з її ланок – загальна середня освіта, зазнала чи не найбільше перетворень з-поміж інших галузей. Процеси реформування системи освіти відбуваються й у багатьох країнах світу, зокрема і в таких розвинених, як Велика Британія, Франція, Німеччина, США та ін. Вони ж стають об'єктом дослідження українських і зарубіжних учених. Автором проаналізовано публікації відомих зарубіжних періодичних видань, присвячених реформуванню загальної середньої освіти в різних країнах світу другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст., задля з'ясування ключових питань, які цікавлять світову наукову спільноту. Встановлено, що зазначена проблема є актуальною та значущою й різноаспектно досліджується зарубіжними вченими. Матеріали відібрано не лише з освітніх періодичних видань, а й із часописів суміжних із освітою галузей для того, щоб розкрити більш широкий спектр досліджуваних проблем щодо реформування загальної середньої освіти в зазначений період. Виявлені розвідки розподілено на шість груп за тематичним спрямуванням: загальні питання реформування системи освіти певної країни (історія реформ, вжиті заходи, проблеми впровадження, здобутки й невдачі тощо); аналіз конкретного проекту реформи; часткові реформи галузі освіти, тобто перебудова не всієї системи, а лише певної її частини, зокрема покращення навчальних програм, організації освітнього процесу та ін.; організаційна культура процесу реформування освіти (структурні підрозділи, що займалися розробленням системи освіти; робота в команді для досягнення успішного результату тощо); цілі реформування; чинники, що зумовлювали проведення реформ.

Ключові слова: реформування, реформа, загальна середня освіта, зарубіжні періодичні видання, історія зарубіжної освіти, джерелознавство.

Постановка проблеми. Нині в Україні відбуваються реформаційні процеси в багатьох сферах суспільного життя. Освітня галузь, зокрема одна з її ланок – загальна середня освіта, зазнає чи не найбільше перетворень, адже «освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави» [9].

За двадцять вісім років незалежності України було прийнято низку важливих нормативно-правових документів, які мали на меті врегулювати функціонування освітньої системи й забезпечити її реформування (Закон УРСР «Про освіту», 1991 і подальші його редакції; Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»), 1993; Закон України «Про загальну середню освіту», 1999; Національна доктрина розвитку освіти, 2002; Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021, 2013; Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, 2016 тощо).

З огляду на інтенсифікацію реформування освітньої галузі в нашій доволі молодій державі, актуалізується вивчення відповідного досвіду країн світу, зокрема й таких розвинених, як Велика Британія, Франція, Німеччина, США та ін. Зазначені процеси стають об'єктом дослідження українських і зарубіжних учених із метою виявлення здобутків і прорахунків освітніх перетворень.

В Україні реформування освіти більшою чи меншою мірою вивчають вчені Л. Березівська [1–4; 13], В. Галах [6], Г. Кільова [7], О. Махінко [8], О. Савченко [10] та ін. Серед зарубіжних дослідників, у полі наукових інтересів яких знаходяться ці питання, виділяємо L. Benadusi (Італія) [12], V. Llorent-Bedmar (Іспанія) [19], İ. Öztürk (Туреччина) [21], Н. Walkenhorst (Німеччина) [22], L. Wells (США) [20], A. West, Hazel Pennell (Великобританія) [23] та багато інших.

Метою нашої статті є на основі аналізу публікацій зарубіжних періодичних видань з'ясувати ключові питання наукових розвідок із реформування загальної середньої освіти в різних країнах світу другої половини XX ст. – початку XXI ст.

Виклад основного матеріалу. У світі існує досить велика кількість наукових журналів, на сторінках яких висвітлюються результати досліджень з історії освіти, зокрема й щодо трансформацій у системі освіти. До найвідоміших серед наукової спільноти належать такі: «British Educational Research Journal» (Велика Британія), «Encounters in Theory and History of Education» (Канада), «History of Education» (Велика Британія), «History Of Education Quarterly» (США), «History of Education Researcher» (Велика Британія), «History of Education Review» (Австралія, Нова Зеландія), «International Education Studies» (Канада), «International Review of Education» (Німеччина), «Oxford Review of Education» (Велика Британія), «Paedagogica Historica» (Бельгія) тощо. Варто зазначити, що різноманітні питання модернізації освітньої галузі розглядаються й у часописах суміжних із освітою галузей.

Ми свідомо відбирали матеріали не лише з освітніх періодичних видань для того, щоб розкрити більш широкий спектр досліджуваних проблем щодо реформування загальної середньої освіти. Виявлені розвідки умовно розподілено на кілька груп за тематичним спрямуванням:

- 1) загальні питання реформування системи освіти певної країни: історія реформ, вжиті заходи, проблеми впровадження, здобутки й невдачі тощо;
- 2) аналіз конкретного проєкту реформи;
- 3) часткові реформи, тобто перебудова не всієї системи, а лише певної її частини, зокрема покращення навчальних програм, організації освітнього процесу та ін.;
- 4) організаційна культура процесу реформування освіти: структурні підрозділи, що займалися розробленням системи освіти; робота в команді для досягнення успішного результату тощо;
- 5) цілі реформування;
- 6) чинники, що зумовлювали проведення реформ.

Найчисельнішою є перша група. Так, сюди відносимо статтю італійського науковця Luciano Benadusi (Лучано Бенадусі) «Спроби реформування середньої освіти в Італії» [12], яка надрукована в «European Journal of Education» («Європейський журнал з освіти») (1988). У ній автор, коротко оглянувши освітні реформи уряду держави за 25 років (1960–1985 pp.), з'ясував основні причини, що стали на заваді втіленню їх у життя. Крім того, учений розмірковує над тим, що

корисного з попереднього досвіду модернізації галузі освіти, незважаючи на те, що здійснювані реформи зазнали краху, можна взяти для сучасного періоду перетворень [12].

Схожою є праця дослідника з Севільського університету Vicente Llorent-Bedmar (Вісенте Льорент-Бедмар) «Освітні реформи в Марокко: еволюція та сучасний стан» (2014) [19], опублікована в часописі «International Education Studies» («Міжнародні освітні дослідження»). Як і в попередній розвідці, науковець ретельно вивчив усі реформаційні процеси, що відбувалися в системі освіти цієї держави, за досить великий відрізок часу: від проголошення її незалежності в 1956 р. до 2014 р. У результаті свого дослідження він дійшов висновку, що в галузі освіти Марокко відбулися значні покращення, проте залишається ще досить значна кількість питань, які потребують вирішення [18].

Публікація «Освіта для глобальної/регіональної конкурентоспроможності: чилійська політика та реформа середньої освіти» (1996) [11] побудована вже за іншим алгоритмом. Головною ідеєю цієї статті є те, що освіта тісно пов'язана з економікою, і від розвитку цієї галузі безпосередньо залежить зростання економічних показників держави загалом. Її автор Beatrice Avalos (Беатріче Авалос) проаналізувала стан і проблеми, характерні для середньої освіти Чилі, висвітлила зусилля влади щодо модернізації шкільної освіти з метою забезпечення її відповідності потребам молоді та вимогам ринкової економіки.

До другої групи ми віднесли розвідки, присвячені аналізу конкретного проекту освітньої реформи. Варто сказати, що ця тема досить популярна серед зарубіжних учених. Так, спільне дослідження Pedro A. Noguera та Lauren Wells [20] (Педро Ногера й Лорен Уеллс) (2011) презентує нову стратегію вдосконалення школи, яку впроваджено в Ньюарку (штат Нью-Джерсі, США). Вони протиставляють її національним реформам, що здійснювалися в країні протягом останніх 30 років і, за словами науковців, так і не змогли вирішити численних проблем, зокрема пов'язаних із низьким рівнем успішності учнів та школи загалом через бідність. Автори сподіваються, що ця модель реформування середньої освіти буде ефективною й допоможе школам подолати свою історію невдач. При цьому дослідники наголошують, що лише час зможе показати її результативність [20].

На початкових етапах реалізації (2004–2006 рр.) розглядається масштабна реформа шкільної освіти Катару в статті «Відповідність, відповідальність, незалежність та об'єктивність шкільної реформи на Близькому Сході: приклад Катару» (2012) [17] Cassandra M. Guarino та Jeffery C. Tanner (Кассандра Гуаріно й Джеффері Теннер). Вони виділили чотири основні ознаки успішної освітньої системи: адекватність, підзвітність, автономія та гендерна рівність, які й стали ключовими критеріями для аналізу розпочатої в країні реформи. Цінність і наукова значущість зазначеного матеріалу полягає в тому, що в ньому, крім перших кроків щодо впровадження реформи й відповідно здобутків та невдач на цьому шляху, представлено методологію оцінювання системи освіти за провідними напрямками, яку можна застосовувати під час дослідження шкільної освіти в багатьох державах.

Ще однією працею, в якій ретельно досліджено проєкт освітньої реформи, є спільна розвідка вчених Gustavo E. Fischman і Luis Armando Gandin (Густаво Фішман та Луїс Армандо Гандін) «Педагогічна та етична спадщина “успішної” освітньої реформи: проєкт “Громадянська школа”» [16], надрукована в часописі

«International Review of Education» («Міжнародний огляд освіти») у 2016 р. У ній вони проаналізували реформу, яка дістала назву «Громадянська школа» і впроваджувалася в бразильському місті Порту-Алегрі протягом 1993–2004 рр. Зокрема, науковці вивчили концепцію цього проєкту, основні механізми його реалізації та оцінювання сильних і слабких сторін, а також деякі суперечності зазначеної реформи. Для того, щоб показати наскільки представлений проєкт є радикальним і відходить від традиційної освітньої системи Бразилії, автори коротко висвітлили реформу освіти в країні, що відбувалася в 1980–1990-х роках. У результаті своєї розвідки вони дійшли таких висновків: не існує ідеальної універсальної освітньої моделі, яку можна було б застосувати в будь-якій державі світу, адже ключовим компонентом ефективної реформи є люди, що беруть участь в її реалізації. Аналізований проєкт «Громадянська школа» дослідники вважають прикладом успішної освітньої політики, адже він сприяв суттєвому покращенню якості освіти [16].

Третю умовно виділену нами групу утворюють матеріали, де об'єкт дослідження становлять так звані часткові реформи. Такі розвідки публікуються рідше, на відміну від попередніх. Вони присвячені розгляду трансформацій певної частини системи освіти, що відбулися внаслідок здійснення освітньої політики тою чи іншою державою. У цьому контексті найчастіше дослідники вивчають процес реформування навчальних програм, як це бачимо на прикладі статті Denis Kallen (Деніс Каллен) «Реформа навчальної програми загальної середньої освіти: планування, розроблення й впровадження» (1996) [18] із видання «European Journal of Education» («Європейський журнал із освіти»). Варто зазначити, що автором цього матеріалу проаналізовано модернізацію навчальної програми середньої ланки освіти не в межах певної країни, а в масштабі Європейського континенту. Він описав цілі, структуру та оцінювання навчальної програми, виділивши при цьому їхні особливості в державах Західної, Центральної та Східної Європи. Підсумовуючи, дослідник зазначив, що розроблення навчальних програм є тим напрямом діяльності, де міжнародна співпраця й зовнішня допомога можуть бути дуже корисними, проте тут треба бути обачним й уникати сліпого запозичення [18].

Учений İbrahim Nakkı Öztürk (Ібрагім Хакі Озтурк) у статті «Реформа навчальної програми та автономія вчителя в Туреччині: на прикладі викладання історії» (2011) [21] вивчив реформу навчальної програми з історії, яку було розпочато в 2007 р., та її вплив на збільшення автономії вчителя в навчальному процесі. За словами автора, найпоширенішою проблемою, з якою стикаються педагоги в турецьких державних школах – протиріччя між вимогами навчальної програми та реаліями класу. Саме тому вчителі потребують більшої автономії для адаптації своїх уроків до потреб, інтересів та вимог учнів. Для того, щоб з'ясувати, чи відбулися певні зрушення в цьому контексті, науковець проаналізував нову навчальну програму за трьома основними аспектами: загальні завдання та принципи; планування змісту навчання; вибір методів і засобів навчання. У результаті він констатував, що хоча нова навчальна програма й передбачала впровадження низки інноваційних підходів та методів задля вдосконалення історичної освіти, автономії вчителя в ній приділено мало уваги, а отже, ця проблема, притаманна для шкіл Туреччини, залишається невирішеною й потребує подальшого розгляду та розв'язання [21].

До цієї групи матеріалів ми віднесли й спільну розвідку Anne West та Hazel Pennell (Енн Уест і Хейзл Пеннелл) «Освітня реформа й вибір школи в Англії та Уельсі» (1997) [23]. Автори праці зазначили, що здійснювані протягом 1980-х – 1990-х рр. урядом країни освітні реформи були далекосяжними й передбачали запровадження нових типів шкіл; фінансування закладів освіти за формулою, головним показником в якій є кількість учнів; перехід до місцевого самоврядування, а також надання більших можливостей батькам для вибору школи, у якій навчатиметься їхня дитина. Такі заходи, на думку влади, мали сприяти підвищенню освітніх стандартів. Підсумовуючи, науковці зазначили, що загалом аналізовані реформи позитивно вплинули на розвиток освіти в Англії та Уельсі, хоча й не все вдалося реалізувати. До недоліків вони, зокрема, віднесли нерівномірне поширення нових типів шкіл у країні, а також те, що різноманітність навчальних програм, за якими навчалися учні в цих закладах, обмежується національною навчальною програмою [23].

Четверту групу утворюють публікації, в яких висвітлюється організаційна культура процесу реформування освіти: структурні підрозділи, що займалися розробленням системи освіти; робота в команді для досягнення успішного результату тощо. Сюди ми віднесли працю дослідників з Університету Кентуккі (США) Tricia Browne-Ferrigno і Lars G. Björk (Триція Браун-Ферріньйо та Ларс Бйорк) «Роздуми про освітню реформу та управління командою» [15] (2018). Представлений матеріал є своєрідним підсумком цілого випуску журналу «Research in Educational Administration & Leadership» («Дослідження в галузі управління та керівництва освітою»). За словами його авторів, статті, надруковані в номері цього часопису, свідчать про те, що нині в дослідженні реформування освіти виокремився новий перспективний напрям – вивчення організаційної культури, співпраці та командної роботи як стратегій для освітніх змін. У таких розвідках ретельно аналізується поняття лідерства серед учителів, батьків, школярів, керівників тощо, спільні зусилля яких відіграють важливу роль в удосконаленні сучасної освіти.

Питанню функціонування окремого освітнього підрозділу присвятила своє дослідження «Бек-офіс шкільної реформи: відділи планування освіти в німецькомовній Швейцарії (1960–1970-ті роки)» (2016) [14] Anne Bosche (Енн Боше). Учена зазначила, що процес здійснення освітньої політики можна поділити на два напрями: розроблення заходів шляхом діагностування, прогнозування й планування та безпосередня реалізація їх на практиці. У цьому контексті вона висвітлює історичні передумови створення відділу планування освіти й спробувала реконструювати його інституціоналізацію на прикладі такого підрозділу в Цюриху [14].

До п'ятої групи відібрано матеріали, в яких розглядаються цілі реформування освітньої галузі. Для прикладу наведемо дослідження «Реформування загальної середньої освіти для досягнення рівності освітніх можливостей» [24], опубліковане 1994 р. у часописі «Chinese Education & Society» («Освіта та суспільство Китаю»). У ньому автор подав визначення поняття «рівність освітніх можливостей» і вивчив розподіл освітніх ресурсів середньої ланки освіти на Тайвані між загальноосвітніми й професійно-технічними, державними та приватними закладами освіти в різних регіонах країни. Крім того, він висвітлює заходи, що були здійснені Міністерством освіти зазначеної держави,

зادля забезпечення рівних освітніх можливостей у системі загальної середньої освіти, а також вказав напрями, варті подальшого розгляду [24].

Наступна група представлена матеріалами, у яких проаналізовано чинники, що зумовлювали проведення освітніх реформ. Варто зазначити, що найчастіше науковці лише побіжно висвітлюють це питання у своїх розвідках або ж взагалі його не порушують. Статті, у яких перетворення в освіті, загалом освітня політика аналізуються крізь призму чинників, що спонукали до запровадження відповідних новацій, зустрічаються порівняно рідко. Тому вказана група є найменш чисельною. Сюди ми віднесли працю Heiko Walkenhorst (Хайко Валькенхорст) «Європеїзація німецької системи освіти» (2005) [22]. Автор цієї публікації проаналізував освітню галузь Німеччини, зокрема й здійснювані в країні реформи, у світлі європейської інтеграції та глобалізації й дійшов висновку, що значна кількість особливостей сучасної німецької системи освіти є наслідком «м'якої» чи непрямой європеїзації. За словами вченого, у цьому полягає дилема освітньої політики зазначеної держави: забезпечити розвиток освіти відповідно до міжнародних стандартів і не втратити при цьому національну самобутність [22, с. 483].

Висновки. Отже, проаналізувавши публікації відомих зарубіжних часописів, присвячених реформуванню загальної середньої освіти в різних країнах світу другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст., з'ясовано, що це питання є актуальним і значущим для світової наукової спільноти. У результаті розвідки встановлено, що вчені різноаспектно досліджують зазначену проблему. Віднайдені праці зарубіжних дослідників умовно розподілено нами на шість груп за тематичним спрямуванням: загальні питання реформування системи освіти певної країни; аналіз конкретного проєкту реформи; часткові реформи галузі освіти; організаційна культура процесу реформування освіти; цілі реформування; чинники, що зумовлювали проведення реформ. Ми намагалися представити матеріали з найчастіше порушуваними питаннями щодо реформування загальної середньої освіти у вказаний період, при цьому свідомі того, що коло досліджуваних проблем є значно ширшим. Це потребує подальшого ґрунтового вивчення.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Наслідки та досвід реформування шкільної освіти в Україні у ХХ ст. *Рідна шк.* 2010. № 1/2. С. 45–49.
2. Березівська Л. Д. Реформування загальної середньої освіти в перше десятиліття незалежної України: нормативно-правові документи (1991–2002). *Modernization of educational system: world trends and national peculiarities* : Proceedings of the International scientific conference, February 23rd, 2018. Kaunas, 2018. С. 122–125.
3. Березівська Л. Д. Реформування загальної середньої освіти в Україні у ХХ столітті крізь призму джерелознавства : наук.-допом. бібліогр. показч. / НАПН України, Від-ня заг. педагогіки та філософії освіти, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Вінниця : Твори, 2019. 251 с. URL: <http://dnpb.gov.ua/ua/?ourpublications=20781>.
4. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти України в умовах державотворення (початок 90-х років ХХ ст.). *Молодь і ринок.* 2011. № 6. С. 17–21.
5. Біденко Н. Розвиток загальної середньої освіти в Україні в період незалежності. *Наук. зап. Серія: Історичні науки* : зб. наук. пр. / Кіровоґр. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. Кіровоград, 2009. Вип. 12. С. 213–225.
6. Галах В. В. Специфіка реформування середньої освіти в незалежній Україні. *Таврійський вісн. освіти.* 2014. № 4. С. 274–281.

7. Кільова Г. Система освіти України: напрями її реформування, становлення і розвиток. *Молодь і ринок*. 2010. № 3. С. 14–18.
8. Махінько А. І. Освітні реформи в сучасній українській школі: стан, проблеми, перспективи. *Сторінки історії*. 2010. Вип. 31. С. 214–220.
9. Про освіту: Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145–VIII. Дата оновлення: 19.01.2019 р. *Законодавство України*: база даних / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 13.11.2019).
10. Савченко О. Я. Основні напрями реформування шкільної освіти. *Шлях освіти*. 1998. № 1. С. 2–6.
11. Avalos B. Education for Global/Regional Competitiveness: Chilean Policies and Reform in Secondary Education. *Compare: A Journal of Comparative Education*. 1996. Vol. 26, Iss. 2. P. 217–232.
12. Benadusi L. The Attempts at Reform of Secondary Education in Italy. *European Journal of Education*. 1988. Vol. 23, No. 3. P. 229–236.
13. Berezivska L. Secondary Education Reform in the Independent Ukraine (1991–2017): Concepts, Programmes, Doctrines and Strategies. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2019. Vol. 7, Iss. 187. P. 20–22.
14. Bosche A. The Back Office of School Reform: Educational Planning Units in German-Speaking Switzerland (1960s and 1970s). *Paedagogica Historica*. 2016. Vol. 52, No. 4. P. 380–394.
15. Browne-Ferrigno T., Björk L. G. Reflections on Education Reform and Team Leadership. *Research in Educational Administration & Leadership*. 2018. Vol. 3, No. 2. P. 339–347.
16. Fischman G. E., Gandin L. A. The Pedagogical and Ethical Legacy of a “Successful” Educational Reform: The Citizen School Project. *International Review of Education*. 2016. Vol. 62, Iss. 1. P. 63–89.
17. Guarino C. M., Tanner J. C. Adequacy, Accountability, Autonomy and Equity in a Middle Eastern School Reform: The Case of Qatar. *International Review of Education*. 2012. Vol. 58, Iss. 2. P. 221–245.
18. Kallen D. Curriculum Reform in Secondary Education: Planning, Development and Implementation. *European Journal of Education*. 1996. Vol. 31, No. 1. P. 43–55.
19. Llorent-Bedmar V. Educational Reforms in Morocco: Evolution and Current Status. *International Education Studies*. 2014. Vol. 7, No. 12. P. 95–105.
20. Noguera P. A., Wells L. The Politics of School Reform: A Broader and Bolder Approach for Newark. *Berkeley Review of Education*. 2011. Vol. 2, No. 1. P. 5–25.
21. Öztürk İ. H. Curriculum Reform And Teacher Autonomy In Turkey: The Case Of The History Teaching. *International Journal of Instruction*. 2011. Vol. 4, No. 2. P. 113–128.
22. Walkenhorst H. Europeanisation of the German Education System. *German Politics*. 2005. Vol. 14, Iss. 4. P. 470–486.
23. West A., Pennell H. Educational Reform and School Choice in England and Wales. *Education Economics*. 1997. Vol. 5, Iss. 3. P. 285–306.
24. Ying Y. Reform of Secondary Education for the Equality of Educational Opportunities. *Chinese Education & Society*. 1994. Vol. 27. P. 42–55.

References

1. Berezivska, L. D. (2010). Naslidky ta dosvid reformuvannia shkilnoi osvity v Ukraini u 20 st [Implications and experience of reforming school education in Ukraine in the 20th century]. *Ridna shkola – Native school*, 1/2, 45–49 [in Ukrainian].
2. Berezivska, L. D. (2018). Reformuvannia zahalnoi serednoi osvity v pershe desiatylittia nezaleznoi Ukrainy: normativno-pravovi dokumenty (1991–2002) [Reforming General Secondary Education in the First Decade of Independent Ukraine: Regulatory Documents (1991–2002)]. *Modernization of educational system: world trends and national peculiarities: Proceedings of the International scientific conference*. (pp.122–125). Kaunas: Vytautas Magnus University [in Ukrainian].

3. Berezivska, L. D. (2019). *Reformuvannia zahalnoi serednoi osvity v Ukraini u XX stolitti kriz pryzmu dzhereloznavstva [Reforming general secondary education in Ukraine in the 20th century through the lens of source science]*. Vinnytsia: Tvory. Retrieved from <http://dnrb.gov.ua/ua/?ourpublications=20781> [in Ukrainian].
4. Berezivska, L. D. (2011). Reformuvannia shkilnoi osvity Ukrainy v umovakh derzhavotvorennia (pochatok 90-kh rokiv 20 st.) [Reforming school education in Ukraine in the conditions of state formation (beginning of 90th of 20th century)]. *Molod i rynok – Youth & market*, 6, 17–21 [in Ukrainian].
5. Bidenko, N. (2009). Rozvytok zahalnoi serednoi osvity v Ukraini v period nezalezhnosti [Development of general secondary education in Ukraine in the period of independence]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Serii: Istorychni nauky – Scientific notes of Kirovohrad Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University. Series: Historical sciences*, (12), 213–225 [in Ukrainian].
6. Halakh, V. V. (2014). Spetsyfika reformuvannia serednoi osvity v nezalezhnii Ukraini [Specificity of secondary education reform in independent Ukraine]. *Tavriiskyi visnyk osvity – Taurian Journal of Education*, 4, 274–281 [in Ukrainian].
7. Kilova, H. (2010). Systema osvity Ukrainy: napriamy yii reformuvannia, stanovlennia i rozvytok [Ukraine's education system: directions for its reform, formation and development]. *Molod i rynok – Youth & market*, 3, 14–18 [in Ukrainian].
8. Mahinko, A. I. (2010). Osvitni reformy v suchasni ukrainskii shkoli: stan, problemy, perspektyvy [Educational reforms in the modern Ukrainian school: state, problems, prospects]. *Storinky istorii – History Pages*, 31, 214–220 [in Ukrainian].
9. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 5 veresnia 2017 r. № 2145–VIII [On Education: Law of Ukraine of September 5, 2017 No. 2145–VIII]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
10. Savchenko, O. Ya. (1998). Osnovni napriamy reformuvannia shilnoi osvity [Main directions of reforming school education]. *Shliakh osvity – The way of Education*, 1, 2–6 [in Ukrainian].
11. Avalos, B. (1996). Education for Global/Regional Competitiveness: Chilean Policies and Reform in Secondary Education. *Compare: A Journal of Comparative Education*, 26 (2), 217–232.
12. Benadusi, L. (1988). The Attempts at Reform of Secondary Education in Italy. *European Journal of Education*, 23 (3), 229–236.
13. Berezivska, L. (2019). Secondary Education Reform in the Independent Ukraine (1991–2017): Concepts, Programs, Doctrines and Strategies. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, 7 (187), 20–22.
14. Bosche, A. (2016). The Back Office of School Reform: Educational Planning Units in German-Speaking Switzerland (1960s and 1970s). *Paedagogica Historica*, 52 (4), 380–394.
15. Browne-Ferrigno, T., & Björk, L. G. (2018). Reflections on Education Reform and Team Leadership. *Research in Educational Administration & Leadership*, 3 (2), 339–347.
16. Fischman, G. E., & Gandin, L. A. (2016). The Pedagogical and Ethical Legacy of a “Successful” Educational Reform: The Citizen School Project. *International Review of Education*, 62 (1), 63–89.
17. Guarino, C. M., & Tanner, J. C. (2012). Adequacy, Accountability, Autonomy and Equity in a Middle Eastern School Reform: The Case of Qatar. *International Review of Education*, 58 (2), 221–245.
18. Kallen, D. (1996). Curriculum Reform in Secondary Education: Planning, Development and Implementation. *European Journal of Education*, 31 (1), 43–55.
19. Llorent-Bedmar, V. (2014). Educational Reforms in Morocco: Evolution and Current Status. *International Education Studies*, 7 (12), 95–105.

20. Noguera, P. A., & Wells, L. (2011). The Politics of School Reform: A Broader and Bolder Approach for Newark. *Berkeley Review of Education*, 2 (1), 5–25.
21. Öztürk, İ. H. (2011). Curriculum Reform and Teacher Autonomy in Turkey: The Case of the History Teaching. *International Journal of Instruction*, 4 (2), 113–128.
22. Walkenhorst, H. (2005). Europeanisation of the German Education System. *German Politics*, 14 (4), 470–486.
23. West, A., & Pennell, H. (1997). Educational Reform and School Choice in England and Wales. *Education Economics*, 5 (3), 285–306.
24. Ying, Y. (1994). Reform of Secondary Education for the Equality of Educational Opportunities. *Chinese Education & Society*, 27, 42–55.

Tetiana Derevianko,
Junior Research Fellow,
The Department of History of Education,
V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine
e-mail: t.derevyanko@ukr.net
ORCID id: 0000-0003-3980-7584

COVERAGE OF SECONDARY EDUCATION REFORM IN FOREIGN COUNTRIES IN THE SECOND HALF OF THE 20th AND EARLY 21st CENTURIES IN PERIODICALS

The paper states that during twenty-eight years of Ukrainian independence, education in general and secondary education in particular have undergone many transformations. The education system is also reformed in many countries of the world, in particular, in Great Britain, France, Germany, the USA and other countries. Education reforms are studied by both Ukrainian and foreign scholars. The author of the paper has analysed the publications of some well-known foreign periodicals on secondary education reform in different countries carried out in the second half of the 20th and early 21st centuries in order to study the key issues that the world scientific community is interested in. It was found out that this problem is relevant and significant for foreign scientists and is studied in various aspects. The materials were selected from educational periodicals as well as those that discuss the aspects of allied sciences in order to reveal a wider range of the problems regarding the secondary education reform of that period. The publications were sorted into six groups by thematic principle: general issues on education system reform of a country (history of reforms, steps taken, implementation, achievements and failures, etc.); the analysis of a specific reform project; partial education reforms, that is, the restructuring of a certain part of education system, including improvement of curricula, organisation of educational process, etc.; organisational culture of education reform (structural departments involved in the development of education system; teamwork to achieve successful results, etc.); goals of reform; factors that led to reforms.

Keywords: *reform, secondary education, foreign periodicals, history of foreign education, source study.*

Надійшла до редакції 22.11.2019 року

УДК 377/378-058.17

DOI: <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2019-3-65-72>

Олена Жижко,

доктор педагогічних наук,
професор факультету гуманітарних наук
Автономного університету Сакатекаса, Мексика
e-mail: eanatoli@yahoo.com
ORCID id: 0000-0001-9680-8247

Лариса Балахадзе,

кандидат педагогічних наук,
викладач факультету культури
Автономного університету Сакатекаса, Мексика
e-mail: larianatoli@gmail.com

ФОРМУВАННЯ КУРИКУЛУМУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ В СОЦІАЛЬНО- КРИТИЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ У МЕКСИЦІ

У статті розглянуто основні аспекти інституційної теорії як основи формування курикулуму професійної освіти фахівців сфери туризму в соціально-критичній перспективі в Мексиці. Авторами встановлено, що соціально-критична парадигма передбачає аналіз феномену освіти в трьох перспективах: критичній, герменевтичній та міждисциплінарній. Поняття міждисциплінарності розуміється як процес взаємодії різних наукових дисциплін при розгляді певного наукового питання. Кожна з дисциплін збагачує цей процес власними концептуальними схемами, формами визначення проблем та методами наукових досліджень. Отже, розгляд феномену освіти веде до теоретичного дискурсу та акцентування різних концептуальних напрямів, що вивчають проблеми освіти. Міждисциплінарна перспектива у випадку курикулярної конструкції професійної освіти фахівців сфери туризму передбачає застосування курикулярної та інституційної теорій, теорії культури та дискурсу. Формування курикулярного проекту професійної освіти вимагає включення базових понять інституційної теорії у зв'язку з тим, що процес навчання, що є основою курикулуму, – це результат взаємодій інституційних педагогічних процесів. Авторами з'ясовано, що на продуктивну діяльність навчальних інституцій впливають такі елементи: навчальний матеріал, персонал, котрий задіяний, енергія, тактика і стратегія. При розбудові курикулуму професійної підготовки фахівців сфери туризму важливо звертати увагу на аналіз завдань, що ставитимуться перед професійним навчальним закладом; на характеристику персоналу (викладачів, адміністрації, технічного персоналу тощо), що буде працювати; на матеріальні ресурси, потрібні для організації навчального процесу; на організаційну стратегію, котра використовуватиметься для виконання певних навчальних, адміністративних та інших завдань тощо. Для виконання цих цілей варто звернутися до інституційного аналізу. Інституційний аналіз навчальних закладів та процесів, котрі в них відбуваються, є новим напрямом критичного розгляду освітньої галузі. Важливість впровадження інституційного аналізу у професійну підготовку спеціалістів сфери туризму пояснюється тим, що педагогічні, методологічні, дидактичні, психологічні та інші дослідження щодо професійної освіти повністю не забезпечують позитивних змін у цій сфері. Отже, необхідно окрім аналізу навчальних знань, вмінь, навичок, що передаються студентам, також розглядати так звані «ненавчальні» знання, які є компонентом прихованого курикулуму.

Ключові слова: професійна підготовка фахівців сфери туризму; система професійної освіти Мексики; формування курикулуму у соціально-критичній перспективі; критичний розгляд освітньої галузі; інституційний аналіз навчальних закладів.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку професійної освіти України пріоритетного значення набувають процеси перегляду теоретико-методологічних засад організації професійної підготовки фахівців різних профілів, зокрема спеціалістів сфери туризму. Можна стверджувати, що професійна підготовка компетентних фахівців сфери послуг і туризму в ринкових

умовах потребує обґрунтування психолого-педагогічних умов навчання, вибору форм та методів підготовки, спрямованих на формування компетентності, розробки відповідних методичних рекомендацій щодо формування компетентності фахівців сфери послуг і туризму, це дозволить вивести майбутнього фахівця на більш високий рівень компетентності і підготовленості в обраній галузі, спрямованості на обрану професію, розвитку особистісних та професійних якостей, необхідних сучасному конкурентоспроможному фахівцю [1, с. 22].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У цьому контексті доречно звернутися до аналізу соціально-критичного наукового підходу розбудови курикулярних проєктів професійного навчання фахівців сфери туризму у Мексиці. Проблеми розроблення курикулу вивчали А. Де-Альба, Н. Буенфіль-Бургос, А. Діас-Барріга, Х. Діас, Т. Пачеко, Т. Кошманова, М. Лещенко, Х. Монтель, Н. Ничкало та інші.

Мета статті – розглянути основні аспекти інституційної теорії як основи формування курикулу професійної освіти фахівців сфери туризму у соціально-критичній перспективі в Мексиці.

Виклад основного матеріалу. Курикулом у професійній підготовці фахівців туризму Мексики є документ, що описує обсяг і структуру запланованої для навчального закладу програми навчання, загальну організацію навчально-виховного процесу, бажану характеристику випускників, навчальні план і програму, мету, завдання, зміст навчання. Структурування змісту навчання відбувається на кількох рівнях (за роками навчання) та включає оволодіння студентами когнітивними, афективними та дослідницькими вміннями, науково-професійну, інструментально-професійну та культурологічну (загальноосвітню) підготовку студентів (вивчення рідної та іноземної мов, спілкування, мистецтво, гуманітарні науки тощо).

Розбудова курикулу професійної підготовки ліцензіатів із туризму у Мексиці передбачає також визначення характеристик й функції фахівців цієї галузі: проєктувальну, організаційну, управлінську, виконавську (технологічну); обґрунтування професійних знань, умінь та навичок, підходів до відбору і структурування змісту навчального матеріалу, розподіл академічних годин/кредитів за циклами підготовки. Кредити – це форма оцінювання в мексиканській системі освіти, що включає реєстр відвідування занять студентами, виконання певних завдань, іспити, інші критерії, що визначаються кожним викладачем.

Теоретико-методологічним підґрунтям структурування курикулу підготовки фахівців сфери туризму у Мексиці є соціально-критична парадигма, що передбачає аналіз феномена освіти в трьох перспективах: критичній, герменевтичній та міждисциплінарній.

Критичний аналіз освітньої галузі пов'язаний з критичною теорією або теорією Франкфуртської філософської школи та неомарксистської філософії. Згідно з ідеями І. Канта, В. Гегеля, К. Маркса, Е. Гусерля, С. К'єркегарда, Ю. Хабермаса та інших філософів, соціальні науки (компонентом яких є освітні науки), мають розбудовуватися за принципами діалектики та емпіричних досліджень на основі застосування квалітативних методів [5, с. 39].

Герменевтична перспектива соціально-критичного наукового підходу до розбудови курикулярних проєктів стосується вивчення умов навчального процесу

та ідеї взаєморозуміння як головної умови навчання. За герменевтичною теорією Х. Гадамера, взаєморозуміння є основною структурою людського існування, основною умовою взаємовідносин людини зі світом. Розуміння досягається завдяки мові. Мова як феномен, що існує до розмови, є імпліцитною (невираженою) домовленістю, яка встановлюється між суб'єктами до розмови. Отже, задача герменевтики – виявити, при яких умовах досягається імпліцитна домовленість та розуміння, що забезпечує реалізацію процесу навчання [5, с. 43].

Поняття міждисциплінарності розуміється як процес взаємодії різних наукових дисциплін при розгляді певного наукового питання. Кожна з дисциплін збагачує цей процес власними концептуальними схемами, формами визначення проблем та методами наукових досліджень. Отже, розгляд феномена освіти веде до теоретичного дискурсу та акцентування різних концептуальних напрямів, що вивчають проблеми освіти (див. рис. 1) [3, с. 46].

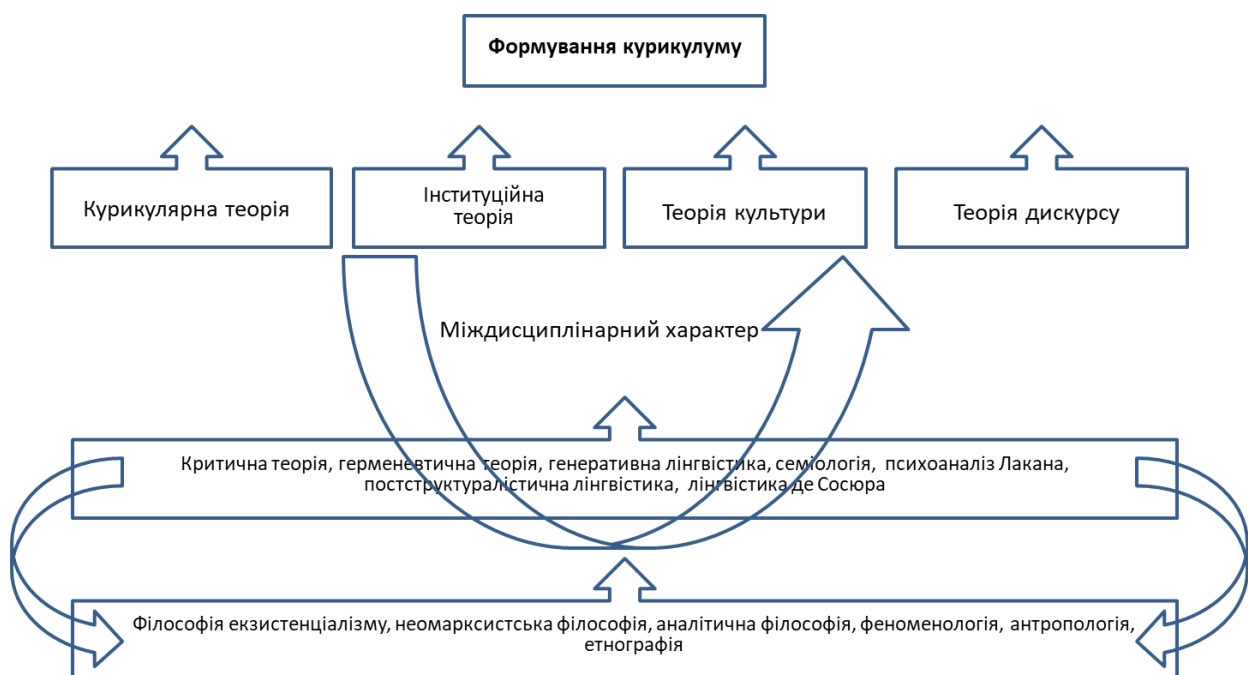

Рис. 1. Міждисциплінарна перспектива формування курикулярних проєктів

Джерело: розроблено авторами

Міждисциплінарна перспектива у випадку курикулярної конструкції професійної освіти фахівців сфери туризму передбачає застосування курикулярної та інституційної теорій, теорії культури та дискурсу.

Період започаткування курикулярної теорії охоплює другу половину XIX ст. і першу третину XX ст. Її поява пов'язана з процесом індустріалізації та виникненням промислових монополій у США, коли відбувалася трансформація американського суспільства, а також освіти. У цей період виникають нові педагогічні теорії, а саме курикулярна теорія, теорія оцінювання та освітніх технологій (тобто технологізації освіти), які гуртуються на ідеях позитивістсько-функціоналістських, кондуктуальних та когнітивістських науково-педагогічних течій та відповідають логіці наукової організації праці [6, с. 137–213].

Концепція «курикулум» виникає як визначення шляхів організації тематичного змісту навчальних програм і згодом перетворюється на педагогічну теорію індустріалізованого суспільства. Науковці США (М. Зегель, Р. Філліпс,

У. Чартерс, Ф. Боббіт, С. Боуелс, Х. Джінтіс, М. Карной, Г. Манн та інші) прагнули вирішити проблеми освіти, що задовольняла б потреби промислового суспільства, за допомогою філософії прагматизму, соціології освіти, теорії людського капіталу, наукової психології, теорії управління тощо.

У 20-х рр. XX ст. були надруковані декілька наукових праць про курикулум. Так, у роботі Ф. Боббіта «Курикулум» (м. Бостон, 1918 р.) функція розробки навчального плану порівнюється з функцією розробки інженерного проекту. Курикулярна теорія запроваджує такі поняття як діагностика потреб суспільства, характеристика випускників навчального закладу, мета і завдання навчання тощо [6, с. 137–213].

В 40-х – 60-х рр. XX ст. ця нова педагогічна теорія набуває особливого розвитку. У наукових працях Р. Тейлера «Основні принципи курикулуму» (1949 р.), І. Таба «Розробка курикулуму» (1962 р.) тощо доводиться необхідність взаємодії програм освіти з вимогами до підготовки кваліфікованих робітничих кадрів, що потрібні промисловості. Наприкінці 70-х рр. XX ст. курикулярна теорія зазнає кризи. Технологічний напрям нової педагогічної теорії в галузі розробки навчальних програм визнається невиправданим та підлягає критиці. Таким чином, виникає течія критичної курикулярної теорії, що ґрунтується на неомарксистських та феноменологічних філософських ідеях (М. Хайдеггер, Г. Гадамер, Ю. Хабермас, Т. Адорно та інші) [5, с. 47].

З погляду представників критичної курикулярної теорії (Г. Бошам, Дж. Данкан, М. Джонсон, Дж. Егглестон, Х. Жиро, Х. Клібард, Л. Кремін, Дж. Міллер, Д. Таннер, Дж. Шваб та інші), розбудова курикулуму має відбуватися, враховуючи історичний, соціально-культурний та політико-економічний контексти, а не лише вимоги науково-технічного прогресу та потреб суспільства у кваліфікованих робітничих кадрах.

Формування курикулярного проекту професійної освіти вимагає також включення базових понять інституційної теорії у зв'язку з тим, що процес навчання, що є основою курикулуму, – це результат взаємодій інституційних педагогічних процесів. Розглянемо далі, у чому полягає інституційний науковий підхід [4, с. 62].

Інституція (від лат. *institutio*, -onis – щось започатковане, розпочате) розуміється як група індивідів, що сформована для виконання певної діяльності і має спільні задачі та характеризується узгодженими діями (наприклад, сім'я, школа, підприємство, держава тощо). Кожній інституції притаманна власна динаміка, що залежить від її завдань, а також інтересів, очікувань, світогляду тощо її членів, яка визначає ідеологію інституції та панівні в ній норми діяльності. Інституційна динаміка залежить також від типу взаємовідносин, що встановлюються між членами інституції та між інституцією і зовнішнім середовищем, що її оточує [7, с. 9–12].

Сучасна інституційна теорія сягає своїм корінням у часи Відродження. Ж. Руссо був першим, хто закликав до постійного аналізу соціальних інституцій. Пізніше В. Гегель розвив цю ідею та розбудував теорію влади, що є протилежністю свободи. Нарешті марксизм розпочав ретельний аналіз соціальних інституцій з точки зору категорій ідеології та праці. Представники марксизму та неомарксизму розглядають інституції як місце, де за допомогою символізації індивіду прищеплюється певне бачення світу [6, с. 153].

У ХХ ст. інституційна теорія набула розвитку завдяки працям французьких психологів П. Бордю, М. Лобро, Р. Луро, М. Уебера, М. Фуко, Д. Харгрєвса та інших.

Інституційний аналіз навчальних закладів (інституцій) та процесів, що в них відбуваються, є новим напрямом критичного розгляду освітньої галузі. Започаткування інституційного аналізу пояснюється тим, що традиційні методи розгляду освітніх проблем (в основному квантитативні) не дають змоги виявити їх глибинні причини та забезпечити позитивні зміни в освітній галузі. Науковці дійшли висновку, що необхідно крім навчальних знань, які передаються студентам, також розглянути так звані «ненавчальні» знання, а також простежити, як відбувається процес формування певного типу індивідів; як суб'єкти підлягають впливу системи взаємовідношень, що встановлена; яким чином формується індивідуальність кожного члена інституції тощо [4, с. 74].

Всі навчальні заклади мають схожі елементи, функції, механізми, але історична траєкторія, соціальний контекст та інші фактори надають кожному закладу неповторності. Особливої унікальності надають кожній інституції також взаємостосунки, що встановлюються між її членами. Мета інституційного аналізу полягає в тому, щоб виявити механізми розбудови індивідуального та колективного «я» суб'єктів певної інституції.

Навчальні заклади є місцем соціального регулювання, їх членам передається певна ідеологія, певні форми соціальних взаємостосунків, соціальні норми та ставлення до влади, де ритуали та міфи є провідним елементом. Отже, головними категоріями інституційного аналізу є інститут, культура, індивід, суб'єкт, особистість, несвідоме, група, структура, організація, влада, норми, взаємовідносини, свідоме, несвідоме, символізація, значення, засвоєння тощо. Інституційний аналіз займається розглядом так званого «прихованого» курикулуму [5, с. 61].

Таким чином, у соціально-критичній перспективі навчальною інституцією є організація, що має певні функції, певне приміщення та певну групу людей, які відповідають за виконання визначених завдань, що регулюються певними системами. Кожна інституція функціонує на основі законів, реалізуючи відповідні цілі та має програму діяльності. Кожна інституція є унікальним навчальним закладом [4, с. 86]. Отже, будь-який заклад, що виконує завдання соціального контролю та регулює відносини між його членами внутрішньо та встановленими нормами зовнішньо, є інституцією.

Унікальність кожної навчальної інституції визначається особливостями її соціально-історичної та географічної ситуації; неузгодженістю між її соціальною та прихованою (реальною) ролями; індивідуальними рисами характерів людей, що працюють у ній, особливо її засновників та керівників; характеристикою інституційного стилю та культури.

Серед факторів, що впливають на конфігурацію функціонального стилю навчальної інституції та визначають її сутність, є важливими стан її приміщення як середовища та символічного значення «тіла інституції»; індивіди, їх мова, взаємостосунки, структура їх груп, стиль кожного з них у виконанні своїх обов'язків та розв'язанні різних задач, в адміністрації робітничого часу та місця, у взаємовідносинах з іншими індивідами; системи, що визначають поведінку та взаємостосунки між членами закладу, задачі закладу та співвідношення ролей його членів; норми, що гарантують виконання цих ролей, а також норми

комунікації, перевірки та контролю; уявлення колективу про заклад та його завдання [5, с. 64].

Навчальні інституції складаються з внутрішніх та зовнішніх підсистем, що їх визначають та характеризують. Внутрішніми підсистемами є члени інституції, які виконують певні задачі: викладачі, студенти, службовці, адміністрація тощо. Зовнішніми компонентами є ідеологія, задачі, мета, програми, план діяльності закладу.

З погляду концепції раціональної бюрократії М. Уебера серед факторів, що впливають на організацію будь-якого навчального закладу, є поведінка, стиль прийняття і впровадження рішень керівництва та засновників закладу. Відносини керівництва й службовців встановлюються ієрархічно та визнаються суб'єктами інституції. У навчальних закладах ієрархія підтримується юридично та представлена нормативними правилами, що продиктовані економічною системою та вільним ринком [8, с. 696].

Отже, на продуктивну діяльність навчальних інституцій впливають такі елементи: навчальний матеріал, персонал, що задіяний, енергія, тактика і стратегія. При розбудові курикулуму професійної підготовки фахівців сфери туризму важливо звертати увагу на аналіз завдань, що ставитимуться перед професійним навчальним закладом; на характеристику персоналу (викладачів, адміністрації, технічного персоналу тощо), що буде працювати; на матеріальні ресурси, потрібні для організації навчального процесу; на організаційну стратегію, що використовуватиметься для виконання певних навчальних, адміністративних та інших завдань тощо.

Висновки. Отже, інституційна теорія є основою формування курикулуму професійної освіти фахівців сфери туризму у соціально-критичній перспективі. Інституційний аналіз навчальних закладів та процесів, що в них відбуваються, є новим напрямом критичного розгляду освітньої галузі (див. рис. 2).

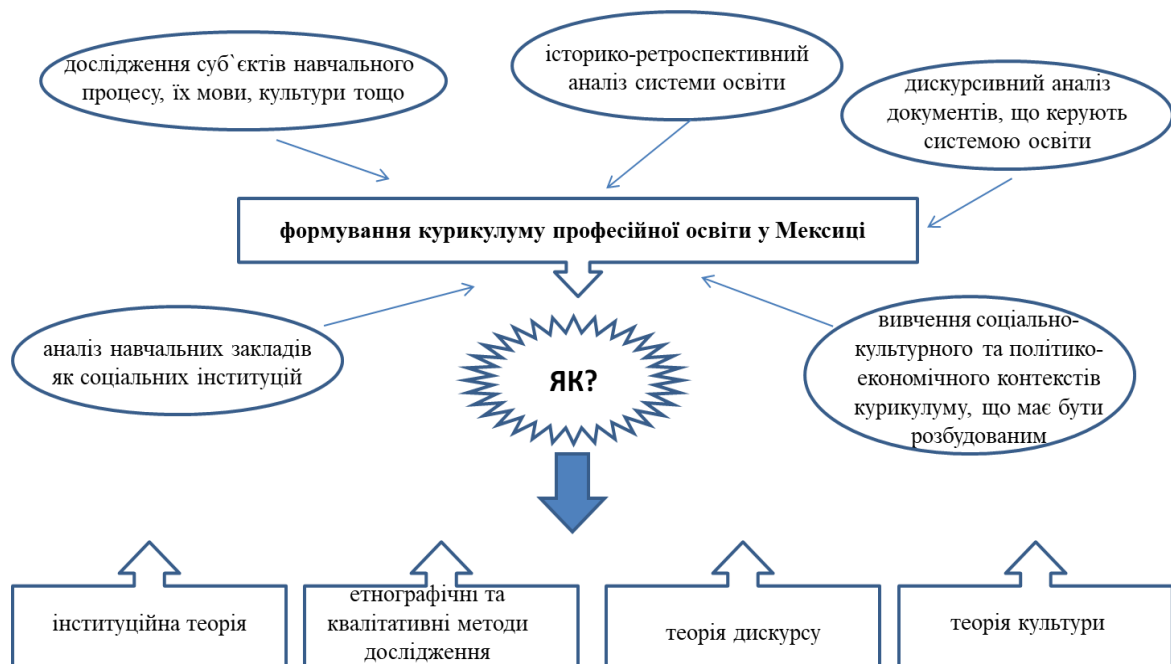

Рис. 2. Формування курикулуму професійної туристичної освіти у Мексиці

Джерело: розроблено авторами

Впровадження інституційного аналізу у професійну підготовку спеціалістів сфери туризму набуває важливості тому, що педагогічні, методологічні, дидактичні, психологічні та інші дослідження щодо професійної освіти повністю не забезпечують позитивних змін у цій сфері. Отже, необхідно крім аналізу навчальних знань, вмінь, навичок, що передаються студентам, також розглядати інші, не нормативні знання, які є компонентом так званого «прихованого» курикулуму.

Вважаємо доцільним розглянути у наступних роботах вплив на формування навчальних програм із професійної підготовки фахівців сфери туризму теорій культури та дискурсу.

Список використаних джерел

1. Формування професійної компетентності фахівця сфери послуг і туризму: навч.-метод. посіб. / В. Т. Лозовецька, Л. Б. Лук'янова, Л. В. Козак та ін.; за заг. ред. Лозовецької В. Т. Київ: Ін-т ПТО НАПН України, 2010. 382 с.
2. Bourdieu P. *Le sens pratique*. Paris: Hnuit, 1980. 320 с.
3. Butelman I. *Psicopedagogia institucional. Una formulación analítica. Grupos e instituciones*. Barcelona: Paidós, 1994. P. 17–76.
4. Fernández L. M. *El análisis de lo institucional en la escuela. Un aporte a la formación autogestionaria para el uso de los enfoques institucionales. Notas teóricas*. Buenos Aires: Paidós cuestiones de educación, 1998. P. 13–109.
5. Hargreaves D. *Las relaciones interpersonales en educación*. Madrid: Narcea Ediciones, 1986. P. 34–72.
6. Lobrot M. *Teoría de la educación*. Barcelona: Libros de confrontación, 1983. P. 137–213.
7. Lourau R. *El análisis institucional*. Buenos Aires: Amorrortu editores, 1975. P. 9–12.
8. Weber M. *Estructuras y funcionamiento de la dominación: Los tres tipos de dominación legítima. Economía y sociedad*. México, 1984. P. 696.

References

1. Lozovetska, V. T., Lukianova L. B., Kozak L. V., Palamarchuk L. B., Hrybova L. V., Husechko L. V., ... Oliferchuk O. H. (2010). *Formuvannia profesynoi kompetentnosti fahivcia sfery posluh i turysmu: navchalno-metodychny posibnyk [Formation of professional competence of tourism specialist: a training manual]*. Lozovetska, V. T. (Ed.). Kyiv: Instytut PTO NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
2. Bourdieu, P. (1980). *Le sens pratique*. Paris: Hnuit.
3. Butelman, I. (1994). *Psicopedagogia institucional. Una formulación analítica. Grupos e instituciones*. Barcelona: Paidós.
4. Fernández, L. M. (1998). *El análisis de lo institucional en la escuela. Un aporte a la formación autogestionaria para el uso de los enfoques institucionales. Notas teóricas*. Buenos Aires: Paidós cuestiones de educación.
5. Hargreaves, D. (1986). *Las relaciones interpersonales en educación*. Madrid: Narcea Ediciones.
6. Lobrot, M. (1983). *Teoría de la educación*. Barcelona: Libros de confrontación.
7. Lourau, R. (1975). *El análisis institucional*. Buenos Aires: Amorrortu editores.
8. Weber, M. (1984). *Estructuras y funcionamiento de la dominación: Los tres tipos de dominación legítima*. En *Economía y sociedad* (p. 696). México: FCE.

Olena Zhyzhko,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor, Faculty of Humanities,
Autonomous University of Zacatecas, Mexico
e-mail: eanatoli@yahoo.com

Larysa Balakhadze,
PhD (Education), lecturer, Faculty of Culture,
Autonomous University of Zacatecas, Mexico
e-mail: lartisanatoli@gmail.com

CURRICULUM FOR PROFESSIONAL TRAINING OF TOURISM SPECIALISTS IN MEXICO: SOCIO-CRITICAL PERSPECTIVE

This paper covers the main aspects of institutional theory considered as the basis of the curriculum for the professional training of tourism specialists in the context of socio-critical paradigm in Mexico. It was found out that the socio-critical paradigm involves the analysis of the education phenomenon in the following three perspectives: critical, hermeneutic and interdisciplinary. Interdisciplinarity is understood as the process of interaction between different scientific disciplines when considering a particular scientific issue. Each discipline enriches the process with its own conceptual schemes, problem-solving forms and research methods. Thus, the phenomenon of education is closely connected with the theoretical discourse and conceptual directions that study the problems of education. In the case of the curricular construction of professional education of tourism specialists, an interdisciplinary perspective involves the application of curricular and institutional theories, as well as theory of culture and discourse. The basic concepts of institutional theory should be taken into consideration in the process of the development of a vocational education curriculum, since learning that underlies the curriculum is the result of interactions between institutional pedagogical processes. The authors also found out that the productive activities of educational institutions are influenced by the following elements: training material, staff involved, energy, tactics and strategy. When developing the curriculum for the professional training of tourism specialists, it is important to pay attention to the following: the analysis of the tasks that will be established for a professional educational institution; the characteristics of the staff (teachers, administration, technical staff, etc.) that will work; the material resources needed to organise the educational process; an organisational strategy that will be used to fulfill certain educational, administrative and other tasks, etc. Institutional analysis should be applied to achieve these goals. The institutional analysis of educational establishments and educational process is a new direction for the critical consideration of the professional education of tourism specialists. This method is used because pedagogical, methodical, didactical, psychological and other studies in the sphere of vocational education do not provide positive changes in full. So, it is very important to consider academic knowledge, skills, and abilities, as well as extra nonacademic knowledge.

Keywords: *professional training of tourism specialists; vocational education system in Mexico; formation of curriculum in the context of social-critical perspective; critical consideration of educational field; institutional analysis of educational institutions.*

Надійшла до редакції 05.12.2019 року

Ірина Орищенко,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник сектору рідкісних видань
відділу наукової організації та зберігання фонду
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
email: irenaor@i.ua
ORCID id: 0000-0003-1464-0239

**В. Я. ШУЛЬГІН ТА О. Я. ЄФИМЕНКО: НОВІ ПОГЛЯДИ НА
ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ У ШКОЛІ СЕРЕДИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ
ХХ СТ. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФОНДУ ДНПБ УКРАЇНИ
ІМ. В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО)**

У статті на основі архівних документів, опублікованих досліджень та видань з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, проаналізовано життєвий шлях та викладацьку діяльність В. Я. Шульгіна (викладача всесвітньої історії Київського університету Св. Володимира) та О. Я. Єфименко (дослідниці української історії та етнографії), їх внесок у розвиток вітчизняного підручникотворення. Розкрито особливості методики укладених В. Я. Шульгіним підручників з всесвітньої історії для середніх навчальних закладів Російської імперії, висвітлено погляди вченого на організацію подачі навчального матеріалу із врахуванням вікових особливостей сприйняття дитиною інформації. Акцентовано увагу на принципі побудови цілісної картини епохи, розуміння властивих їй процесів та їх взаємозв'язку у просторі й часі, обмеженні кількості зайвої хронології й фактажу, що не має вирішального значення для перебігу історичних та соціокультурних процесів. Розглянуто біографію вченої і педагога Олександри Яківни Єфименко, її внесок у створення українських шкільних підручників з історії на прикладі навчального посібника її авторства з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського. Окреслено суспільно-політичні реалії, на фоні яких відбувалося формування О. Я. Єфименко як науковця, визначено місце дослідниці у тогочасній науково-викладацькій спільноті, охарактеризовано її погляди на українську історію та методологію її викладання у закладах освіти. Здійснено джерелознавчий аналіз «Початкового підручника українсько-московської історії: для шкіл народніх». Визначено його особливості, насамперед оригінальність структури посібника: автор відмовляється від традиційної хронологічної подачі навчального матеріалу та наголошує на ефективності виправданості територіально-хронологічного принципу з погляду особливостей сприйняття учнями інформації.

Ключові слова: Віталій Якович Шульгін, Олександра Яківна Єфименко, підручники, заклади середньої освіти, гімназії, народні школи, освіта, всесвітня історія, історія України.

Постановка проблеми. На сьогодні, в умовах масштабного реформування освітньої системи важливим є вивчення здобутків та прорахунків реформ освіти, а також досвіду педагогів та освітян 1917–1921 рр. У фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського зберігаються підручники для учнів чоловічих і жіночих середніх навчальних закладів, народних шкіл, укладені В. Я. Шульгіним (1822–1878 рр.) та О. Я. Єфименко (1848–1918 рр.).

В. Я. Шульгін – учений, викладач, упорядник низки навчальних посібників, цікава особистість. Займався розробкою методики викладання історії у середніх навчальних закладах. Його внесок у розвиток освіти на українських землях у складі Російської імперії є досить вагомим, оскільки він став одним із викладачів-практиків, хто намагався пристосувати виклад навчального матеріалу підручника для школярів закладів середньої освіти до вікових особливостей сприйняття інформації. Іншим прикладом вітчизняного підручника з історії є посібник,

створений О. Я. Єфименко у 1918 р, у період, коли розбудова власної державності стала рушієм не лише політичних, але й культурно-освітніх процесів, оскільки очільники урядів чітко усвідомлювали, що чим нижчий рівень освіченості нації, тим менше у неї шансів зберегти власну ідентичність та самостійність. Пошук оптимальних шляхів подолання дефіциту україномовної навчальної літератури призвів до досить оригінального оформлення змісту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Життєвий шлях Віталія Яковича Шульгіна та його педагогічна спадщина представлені в документальних джерелах та спеціальних дослідженнях. Основою джерельної бази є матеріали з фонду Державного архіву м. Києва (витяги з протоколів, накази про призначення чи звільнення з посади) [6, 7] та опубліковані джерела: некролог в «Университетских известиях» [4], спогади сучасників про В. Я. Шульгіна [1, 27]. Окреме місце займає біобібліографічний словник викладачів Київського університету Св. Володимира впродовж перших 50 років його існування, виданий професором В. С Іконниковим [3]. Методологічний підхід до викладання та педагогічні погляди вченого висвітлено в укладених В. Я. Шульгіним підручниках для учнів середніх навчальних закладів Російської імперії [33–37]. Збираючи та впорядковуючи матеріал для посібників, автор запропонував новий підхід до викладання історії стародавнього світу, середніх віків та нового часу, більш пристосований для дитячого сприйняття та спрямований на розуміння суспільно-історичних процесів, а не механічне запам'ятовування дат і подій.

Історіографія питання досить значна. Це дисертаційне дослідження Р. П. Левінця (2004 р.) [20] та статті, що висвітлюють безпосередньо особистість та внесок В. Я. Шульгіна у розвиток історичної науки та викладання історії [5, 12, 18, 21]. Також є чимало досліджень, котрі інтерпретують стан університетської освіти й історичної науки в Російській імперії та в Університеті Св. Володимира [13, 23, 27, 32].

Актуальні питання реформування освіти періоду української національно-визвольної революції 1917–1921 рр. висвітлено у статті Л. Березівської [2], В. Купрійчука [17, 18]. Особливості створення підручників для українських шкіл та стан забезпечення ними учнів досліджували В. Калабська [14] та І. Лебідь [19].

До творчої діяльності та біографії О. Я. Єфименко зверталися як науковці радянського періоду, так і сучасні дослідники історії педагогіки. Зокрема, у статті О. Ф. Скакун, хоч і з дещо тенденційними ремарками, визнано значні здобутки О. Я. Єфименко як історика [28]. Біографію подружжя Єфименків репрезентують статті Я. Сурман [31], Г. Старикова [30], А. Капеллер [15]. У вступній статті до публікації «Лист з хутора», написаного О. Я. Єфименко у 1918 р., О. Ясь наголошує на народницькому спрямуванні дослідниці: здійснювати просвітницьку діяльність, робити освіту доступною для більшості [10, с. 177].

Виклад основного матеріалу. В. Я. Шульгін народився у м. Калуга 15 (27) квітня 1822 р. в родині колезького радника [3]. Потім родина переїхала до Ніжина, де й пройшло дитинство майбутнього вченого і педагога до того часу, як його батько був переведений на роботу до Києва. Через слабе здоров'я, ймовірно, навчався у домашніх умовах. Підготовчу освіту здобув у професора філософії Київської духовної академії Г. Карпова, а у 1833 р. вступив до Першої Київської гімназії [4, с. 2]. Після її закінчення у 1838 р. вступив на філософський факультет Київського університету Св. Володимира. [5, с. I–XXXVI].

Після закінчення в 1842 р. університету В. Я. Шульгін працює спочатку

вчителем історії у Другій Київській гімназії, а з 1846 р. – викладачем історії у Київському інституті шляхетних дівчат [7]. У 1849–1871 рр. В. Я. Шульгін перебував на посаді інспектора Інституту шляхетних дівчат [6]. Також у 1849 р. В. Я. Шульгіну запропонували посаду ад'юнкта Університету Св. Володимира на кафедрі всесвітньої історії [12, с. 316]. Після звільнення у 1862 р. з Університету Св. Володимира – служба в інституті та посада головного редактора газети «Киевлянин». Це й стало основою його діяльності [20]. Помер у 1878 р.

В. Я. Шульгін був автором підручників з історії стародавнього світу, середніх віків та нового часу, що були включені до освітніх програм для середніх начальних закладів Російської імперії та схвалені Міністерством Народної Освіти [12, с. 160].

У передмові до курсу історії стародавнього світу упорядник зазначає, що недоцільно розпочинати викладання історії з суто наукового викладу фактів. Йому має передувати ознайомлення учнів з біографіями історичних діячів, з традиціями та звичаями, творами мистецтва, зразками одягу, зброї та предметів вжитку. У такому вигляді вивчення історії доступне навіть для сприйняття учнів початкової школи. З третього класу можна впроваджувати систематичне вивчення давньої історії, що дасть дитині можливість звикнути до стилю історичного оповідання та зрозуміти найпростіші явища народного життя. На початку кожного розділу підручника В. Я. Шульгін вміщує його загальну характеристику, пропонує звертатися до неї після ознайомлення учнів із основним змістом розділу. Ще одним обов'язковим критерієм автор підручника вважає включення до розділів географічного нариса, що має на меті надати учням загальних уявлень про вплив умов місцевості на історичне життя її мешканців. Крім того, В. Я. Шульгін наголошує на обов'язковому використанні наочних посібників, географічних карт тощо. Для кращого розуміння характеристики політичних, релігійних та культурних течій і напрямів, запропоновано представляти їх у конкретних образах їхніх керівників та основоположників. Багато історичних характеристик віднесено переважно до давньогрецької та давньоримської історії, коли особистість державних діячів здобуває визначальну роль у суспільно-політичних трансформаціях. Історію релігійних вірувань (особливо у стародавніх греків та римлян, які розробили власну філософію) В. Я. Шульгін представляє не як сукупність міфологічних оповідань, а як «історію боротьби поетичної віри з філософським аналізом» [34, с. V – VII].

Підготовлений В. Я. Шульгіним «Курс історії середніх віків» [37] кілька разів перевидавався. У передмові до нього вчений виклав свої погляди на викладання історії, зокрема середньовічної, використавши для написання підручника статті та монографії вітчизняних та зарубіжних авторів, зокрема О. Тьєрі, Ж. Мішле, Т. Д. Грановського та ін. [37, с. VIII–IX].

Головна увага у викладі матеріалу в підручнику була зосереджена на найбільш впливових країнах Західної, Східної Європи та Сходу. Їх історію було викладено детально, з подробицями та легендами, що, як вважав В. Я. Шульгін, є сприятливим для кращого розуміння епохи. Країни, які, на думку автора, не здійснили важливого впливу на загальний перебіг подій, зображено більш схематично, як доповнення до загальної картини і зв'язок між ключовими явищами. Автор вважав малоефективною суху систематику і чисто хронологічний виклад, тому намагався уникнути перевантаження обсягу підручника великою кількістю подій і дат, сукупність яких не дає уявлення ні про характерні

особливості держави, ні про роль історичних діячів. Крім того, стверджував учений, подібні відомості погано запам'ятовуються, швидко забуваються і відбирають у викладача час, який можна було б використати для більш суттєвої характеристики епохи. В. Я. Шульгін висуває як основний принцип викладання тезу, що табличні методи не гідні історії. Якомога менше чисел і якнайбільше живих людей має стати основним правилом навчання [37, с. VII–VIII]. Період середньовіччя поділений на два етапи: до і після початку хрестових походів. З урахуванням цього викладено історію головних країн: Франції, Англії, Німеччини, Італії, Східної Римської імперії, Аравії. Історія скандинавських, піренейських та слов'янських держав представлена в загальних рисах у кінці розділу, без поділу на періоди [35, с. II]. Виклад подій зовнішньополітичної історії відсунуто в підручнику на другий план. Разом з тим особлива увага приділяється внутрішньому життю народів у його юридичних, економічних, морально-етичних, релігійних та культурних проявах в одному нарисі [37, с. VIII].

Важливим для підручника з історії В. Я. Шульгін вважав наявність бібліографічного покажчика, до якого включено основну літературу з розглянутих у посібнику питань та історичних періодів. Такий підхід мав на меті надати як учням, так і вчителям можливість отримати додаткову інформацію, здобути більш детальні знання з того чи іншого питання [35, с. I–X].

Таким чином, В. Я. Шульгін здійснив значний внесок у розробку методики викладання історії у середніх навчальних закладах України в складі Російської імперії. Прерогативою його підручників була доступність викладу. Він вважав, що ключове завдання викладача, вчителя – надати учням можливість зрозуміти епоху як цілісну картину, із усвідомленням причин і наслідків подій, з уявленням про життя народу та його культуру. В умовах становлення власне української науки й освіти В. Я. Шульгін започаткував нові підходи до викладання, спрямовані на підвищення якості середньої освіти, йдеться про відхід від прийнятого на той момент у Російській імперії стилю шкільного підручника, позбавленого цілісності й переповненого дрібним фактажем.

Особистість Олександри Яківни Єфименко є досить неординарною як з погляду її походження, так і з огляду на світогляд авторки. Вона народилася 30 травня 1848 р. в с. Варзуги Кольського повіту Архангельській губернії у родині дрібного службовця Я. І. Ставровського. Закінчила жіночу гімназію в Архангельську, вчителювала у містечку Холмогори Архангельської губернії, де і познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком – П. С. Єфименком [30, с. 51]. Українець за походженням, етнограф; за участь у студентському русі був заарештований і відправлений у заслання у м. Холмогори, де продовжив зібрання і обробку етнографічного матеріалу, друкував праці, присвячені побуту та звичаям населення півночі Росії і зумів зацікавити науковою діяльністю Олександрю Яківну [30, с. 53]. Як дружина політичного в'язня, вона втратила право на вчителювання і стала помічницею чоловіка у його дослідженнях, пов'язаних з побуту та традиціями народів Півночі [15, с. 54]. У 1877 р. подружжя переїхало до України – спочатку до Чернігова, далі – до Харкова. О. Я. Єфименко вважала своїм обов'язком присвятити себе вивченню побуту та звичаїв українського населення так само, як її чоловік раніше займався вивченням етнографії її батьківщини [30, с. 53], співпрацювала з Імператорським російським географічним товариством, Харківським історико-філологічним товариством, Харківським товариством грамотності, Полтавською вченою архівною комісією,

виступала з доповідями та друкувала наукові праці у тогочасних часописах [15, с. 55–56]. Були спроби налагодити наукові зв'язки з Товариством імені Шевченка, але О. Я. Єфименко відмовили у членстві, хоча М. С. Грушевський визнавав її заслуги як дослідниці української історії. А. Капелер вбачає причину відмови не стільки у відсутності у вченої вищої історичної освіти, скільки у гендерному питанні [15, с. 55–56].

У 1907 р., отримавши запрошення від керівництва Вищих Бестужевських жіночих курсів у Петербурзі, О. Я. Єфименко з родиною переїхала до Петербурга, де впродовж десяти років читала лекції та проводила практичні заняття, створила український гурток та бібліотеку. Крім того, дослідниця ставила перед собою мету написання підручника з історії для народних училищ та закладів середньої освіти (видавався впродовж 1912–1914 рр.). У 1910 р. Харківським університетом за визначні наукові досягнення їй було присвоєно ступінь доктора історії та звання професора. У 1917 р. О. Я. Єфименко повернулася до України, на хутір Любочка Вовчанського повіту, що на Харківщині, де продовжувала науково-дослідницьку роботу, незважаючи на матеріальні складнощі, викликані революційними подіями [29, с. 413–414], надсилала наукові статті до журналів. У лютому 1918 р. надіслала Д. І. Багалію рукопис підручника з українсько-московської історії, який і став головним об'єктом дослідження цієї статті. Дослідниця мала значні творчі плани, насамперед щодо популяризації української історії, однак у ніч з 17 на 18 грудня 1918 р. загинула під час нападу бандитів на хутір, де вона проживала [10, с. 174–183].

У фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського зберігається підручник для учнів народних шкіл, написаний у 1918 р. Україномовні шкільні підручники, особливо з української мови та історії, були у аналізований період досить дефіцитними, оскільки тривале домінування російської мови та імперської ідеології практично не залишали вченим і освітянам можливості складати навчальну літературу з відходом від вимог цензури. Суспільно-політичні та культурно-освітні процеси, що розпочалися в Україні з березня 1917 р. (утворення Центральної Ради, освітні реформи тощо), сприяли переосмисленню поглядів на шкільне навчання та на вимоги до навчально-методичної літератури. Наявність у Російській імперії досить розгалуженої системи освіти, окремі ланки якої були слабо пов'язані, а то й взагалі відокремлені одна від одної, мали власні програми та різні методики викладання (початкові та середні, світські та духовні, чоловічі та жіночі заклади освіти). Тому «Початковий підручник українсько-московської історії для шкіл народних» О. Я. Єфименко є цікавим з точки зору розуміння поглядів авторки на методику вивчення історії у школах та викладу навчального матеріалу [11].

Революційні суспільно-політичні процеси, що розпочалися в Російській імперії у 1917 р., стали поштовхом до переходу національно свідомої української інтелігенції до активних дій, зокрема в галузі освіти. Вже на Першому селянському з'їзді, що відбувся у Києві впродовж 28 травня – 2 червня 1917 р., було прийнято резолюцію «Про народну освіту». Цей документ відображав прагнення учасників з'їзду до запровадження україномовного навчання у закладах освіти всіх рівнів та призначення на керівні посади українців. Створений у червні того ж року Генеральний секретаріат освіти закликав учителів до написання власне українських підручників [2, с. 41].

Станом на 1918 р. народні школи Харківщини, та й всієї України загалом, опинилися у досить складній ситуації, насамперед це стосується викладання української мови та української історії, оскільки до революційних подій 1917 р. таких предметів за міністерськими нормами не існувало взагалі. О. Я. Єфименко упорядкувала підручник для початкових шкіл Харківщини, який би сприяв формуванню у дитини політичної свідомості, відчуття громадянства [11]. Відсутність власне національної традиції написання підручників з історії ускладнювала завдання, яке поставила перед собою О. Я. Єфименко. П. Дженовезі у дослідженні, присвяченому проблемам викладу матеріалу в підручнику з історії, зазначає, що надмірна об'єктивність і нагромадження незаперечних фактів саме по собі не гарантує об'єктивності та відсутності будь-якого маніпулювання свідомістю та громадською думкою [8, с. 104]. Тим не менше, підручник з історії, а особливо національної, має на меті не лише ознайомити читачів із подіями та історичними явищами, але й виховувати національну свідомість, патріотизм, почуття національної ідентичності. О. Я. Єфименко у одному з так званих «листів з хутора» наголошує на тому, що стосовно питань української історії є значні труднощі у дотриманні принципу об'єктивності. По-перше, частини етнічних українських земель знаходились у складі іноземних держав, жодна з яких не визнавала права підпорядкованих територій на мовну чи історичну окремішність. Таким чином, стверджує дослідниця, ні учень, ні вчитель не має змоги провести чітку межу між власною історією та великодержавною [9, с. 11–13].

Аналізувати ставлення до мовного питання Олександри Єфименко та трактувати її погляди на початкову освіту можна, спираючись на міркування, викладені у її публікаціях. Зокрема, А. Капелер у наводить думку дослідниці про те, що впродовж перших років діти мають навчатися рідною мовою. Спираючись на досвід власного вчителювання, О. Я. Єфименко твердить, що неможливо ліквідувати неграмотність населення, якщо діти не розуміють того, що їм говорять і тим більше недоцільно надавати мовному питанню політичного забарвлення [15, с. 57]. Автор наполягає на необхідності врахування при написанні підручника та під час обробки навчального матеріалу політичних особливостей регіону. За зразок та інформативно-методичну основу було взято «Історію Слобідської України», видану професором Д. І. Багалієм [11, с. 3–4].

Матеріал підручника поділено на розділи, присвячені історії Слобожанщини, Наддніпрянської України, Московської держави, Київської Русі. Причиною саме такого розташування змістових частин є впевненість О. Я. Єфименко у необхідності розпочинати вивчення предмета з історії рідного для дітей Харківщини краю, далі розглядати досить близьку за суспільно-політичними та економічними ознаками Наддніпрянщину. Ознайомлення з російською історією, на думку автора, надає учням змогу глибше зрозуміти спільні та відмінні риси російської та української державотворчої, ментальної, соціокультурної традиції. Нарешті, винесення у кінець курсу історії Київської Русі О. Я. Єфименко вважає природним, оскільки дітям, малознайомим з особливостями викладу історичних процесів, складніше зрозуміти події, віддалені від них у часі [11].

У підручнику коротко розглянуто походження назви регіону (Слобожанщина), причини початку переселення людей на Схід, особливості управління, суспільно-економічного устрою та співвідношення повноважень місцевої та імперської адміністрації. У вміщеній наприкінці підручника статті

О. Г. Панадьяді зазначено, що О. Я. Єфименко зуміла поєднати глибоку наукову ерудицію з правильним підходом до психології учня початкової школи [11]. Пояснення причин та наслідків історичних подій та процесів враховує вікові особливості сприйняття інформації, має образний характер. Авторка дотримувалася у викладі матеріалу принципу доступності стилю наукової праці, а особливо – історичної для пересічного читача і вважала, що заради цього можна відійти від ретельного переліку дрібних фактів, що й перегукується з поглядами В. Я. Шульгіна.

Олександра Яківна Єфименко залишила помітний слід у розвитку українського культурно-просвітницького руху та наукової думки. Як історик та етнограф, вона приділила значну увагу побуту та звичаям українського населення, стала автором історії українських земель. Не маючи вищої спеціалізованої освіти, вона власними досягненнями здобула звання почесного професора (і стала першою жінкою Російської імперії, якій цей статус було надано). Як педагог, здійснила внесок у підготовку шкільного підручника з української історії, де використала власний підхід до розташування навчального матеріалу. Висловлюючи думку про те, що через багатовіковий тиск, який здійснювався на все українське, навіть національно свідомі інтелігенція не знає власної мови та історії, О. Я. Єфименко вважала справою першочергової важливості створення підручників, доступних розумінню та сприйняттю дитини. Цій непересічній постаті приділялося чимало уваги у вітчизняній історіографії, однак у її біографії та науковій діяльності ще багато моментів, які чекають на свого дослідника.

Висновки. Таким чином, В. Я. Шульгін та О. Я. Єфименко, хоч їх здобутки і дещо віддалені у часі, здійснили помітний внесок у методику навчання історії у закладах середньої освіти. Значний практичний досвід безпосередньої роботи з учнями надали їм підґрунтя для вироблення дієвих способів викладу матеріалу, перетворення історії зі своєїрідної таблиці типу «дата–подія» на формування цілісної картини епохи, розуміння властивих їй процесів та їх взаємозв'язку у просторі й часі.

В. Я. Шульгін доклав значних зусиль для якомога більшої доступності викладу матеріалу підручника. Він вважав, що основне завдання вчителя – надати учням можливість зрозуміти епоху, як цілісну картину, з усвідомленням причин та наслідків подій, з уявленням про життя народу та його культуру. Не менш значним був і його внесок у викладання історії у вищій школі. В умовах становлення власне української науки і освіти, В. Я. Шульгін започаткував нові тенденції викладання, спрямовані на підвищення якості як середньої, так і вищої освіти.

О. Я. Єфименко, розпочавши свою наукову діяльність у галузі історії України і маючи досвід вчителювання у середніх та вищих закладах освіти, обґрунтовувала власний підхід до викладання історії. Упорядкований О. Я. Єфименко підручник з історії України для початкових шкіл Харківщини, мав сприяти формуванню політичної свідомості, відчуття громадянства в умовах державотворчих процесів 1917–1921 рр. За зразок та інформативно-методичну основу авторкою було взято «Історію Слобідської України» Д. Багалія. Разом з тим, О. Я. Єфименко наголошує, що стосовно питань української історії є значні труднощі у дотриманні принципу об'єктивності. Частини етнічних українських земель знаходились у складі іноземних держав, які не визнавали їх права на мовну чи історичну окремішність, тому і для учня, і для вчителя складно відмежувати

власну історію від великодержавної. Ґрунтуючись на досвіді вчителювання, О. Я. Єфименко говорить, що недоцільно надавати мовному питанню політичного забарвлення та наполягає на врахуванні при написанні підручника політичних особливостей регіону. Отже, О. Я. Єфименко залишила помітний слід у розвитку українського культурно-просвітницького руху та наукової думки, здійснила внесок у підготовку шкільного підручника з української історії. Цій непересічній постаті приділялося чимало уваги у вітчизняній історіографії, однак у її біографії та науковій діяльності ще багато моментів, які чекають на свого дослідника.

Список використаних джерел

1. Авсеєнко В. Уривки із спогадів про університет кінця 50-х – початку 60-х років XIX ст. *З іменем святого Володимира. Київський Університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників* : у 2 кн. / упоряд.: В. Короткий, В. Ульяновський. Київ, 1994. Кн. 1. С. 255–256.
2. Березівська Л. Д. Реформа шкільної освіти в добу Центральної Ради як перший національний досвід. *Шлях освіти*. 2006. № 2. С. 40–46.
3. Биографический словарь профессоров и преподавателей императорского университета Св. Владимира (1834–1884) / под ред. В. С. Иконникова. Киев, 1884. 760 с.
4. Виталий Яковлевич Шульгин : некролог. *Унив. изв.* Киев, 1879. № 2. С. 1–26.
5. Гриценко І., Короткий В., Набільський Д. Професор В. Я. Шульгин та його «Історія університета Св. Володимира». *Історія Університета Св. Володимира* / соч. Виталия Шульгина ; сост. В. Короткий. Репр. изд. Киев, 2010. С. I–XXXVI.
6. ДАК (Держархів м. Києва). Ф. 16. Оп. 289. Спр. 30. Об определении адъюнкта Шульгина сверх сей должности Инспектором классов в Киевском Институте благородных девиц. 13 арк.
7. ДАК (Держархів м. Києва). Ф. 144. Оп. 1. Спр. 155. Арк. 26.
8. Дженовезі П. Підступна привабливість досконалого підручника з історії: італійський випадок. *Україна модерна*. 2012. № 19. С. 104–120. URL: http://uamoderna.com/images/archiv/19/um_19_genovesi_1.pdf (дата звернення: 10.10.2019).
9. Єфименко А. Я. Письма из хутора. *Внешк. просвещение*. Харьков, 1918. № 3. С. 11–17.
10. Єфименко А. Письма из хутора. Об украинской истории : (до 170-річчя О. Єфименко та 100-ліття першої публ. її допису) / вступ. ст. О. Яся. *Укр. іст. журн.* 2018. № 1. С. 174–183.
11. Єфименко О. Я. Початковий підручник українсько-московської історії : для шк. народніх / авт. післямова О. Г. Панадьяді. Харків : Союз, 1919. 90 с.
12. Ісак Ю. Внесок В. Я. Шульгіна у вивчення і викладання всесвітньої історії в Україні у II половині XIX ст. *Шевченківська весна. Історія* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених. Київ, 2008. Вип. 6, ч. 2 : Праці аспірантів та студентів, т. 1. С. 160.
13. Історичний факультет Київського Національного університету імені Тараса Шевченка: минуле і сьогодення / під ред. Г. Д. Казьмирчука. Київ, 2004. С. 356.
14. Калабська В. Принцип народності у змісті підручників для учнів початкових шкіл Наддніпрянщини (II пол. XIX – початок XX ст.). *Вісн. Черніг. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки* : зб. наук. пр. / Черніг. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2010. Вип. 79. С. 156–161.
15. Капелер А. Самоучка, жінка, кацапка: Олександра Єфименко та Київська історична школа. *Україна модерна*. 2010. № 6. С. 45–76. URL: http://uamoderna.com/images/archiv/17/3_UM_17_Statti_Kappeler.pdf (дата звернення: 10.10.2019).

16. Крижевський А. В. Я. Шульгін та його внесок у розвиток антикознавства в Університеті Св. Володимира. *Етнічна історія народів Європи* : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2014. Вип. 44. С. 89–95.
17. Купрійчук В. Реалізація політики українських урядів у сфері культури в період національно-визвольної боротьби 1917–1920 рр. *Державне управління та місцеве самоврядування* : зб. наук. пр. / Держ акад. держ. упр. при Президентові України, Дніпропетр. регіон. ін-т держ. упр. Дніпропетровськ, 2012. Вип. 2. С. 12–19.
18. Купрійчук В. Розвиток освітніх процесів у період Української національної революції 1917–1920 років. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. Київ, 2011. Вип. 2. С. 237–245.
19. Лебідь І. Ю. Стан забезпечення підручниками початкової освіти в Україні (1917–1920 рр.). *Педагогічна освіта: теорія і практика* : зб. наук. пр. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Ін-т педагогіки НАПН України. Кам'янець-Подільський, 2012. Вип. 12. С. 489–493.
20. Левінець Р. П. Життєвий шлях та наукова діяльність В. Я. Шульгіна (1821–1878 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство, спеціальні історичні дисципліни» / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2004. 15 с.
21. Любченко В. Б. Київські Шульгіни: національно розділена родина в історії України. *Українська біографістика* : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1999. Вип. 2. С. 153–162.
22. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX–XX ст.) : хрестоматія / упоряд.: Л. Д. Березівська та ін. ; наук. ред. О. В. Сухомлинська. Київ : Наук. світ, 2003. 418 с.
23. Маркіна В. О., Брянцева Т. П., Крижанівський О. П. Розвиток медієвістики. *Вісн. Київ. ун-ту. Історичні науки* / Київ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 1984. № 26. С. 86–97.
24. Марков П. Г. А. Я. Ефименко – историк Украины. Киев : КГУ, 1966. 124 с.
25. Платонов С. Ф. Александра Яковлевна Ефименко : некролог. *Терский берег* : сайт. Б. м. 2007. URL: http://qwercus.narod.ru/efimenko_bio.htm (дата обращения: 10.10.2019).
26. Ромер Ф. Київський університет в 1855–1860 рр. *З іменем Святого Володимира. Київський університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників* : у 2 кн. / упоряд.: В. Короткий, В. Ульяновський. Київ, 1994. Кн. 2. С. 31–32.
27. Сидоренко О. Розвиток медієвістики в університеті святого Володимира кінця 40-х – 60-х рр. XIX ст. у зв'язку із становленням позитивістської методології. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету* : зб. наук. пр. / Черніг. держ. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2002. Вип. 15 : Серія: Історичні науки, № 1. С. 44–67.
28. Скаун О. Ф. Історичні погляди О. Я. Єфименко. *Укр. іст. журн.* 1967. № 1. С. 22–30.
29. Смолий В. А. А. Я. Ефименко: очерк жизни и научного творчества. *История украинского народа* / А. Я. Ефименко. Киев, 1990. С. 403–426.
30. Стариков Г. М. Матеріали до біографій Петра та Олександри Єфименків. *Сум. іст.-арх. журн.* 2009. № 6/7. С. 36–61.
31. Сурман Я. Александра і Петро Єфименки: імперські біографії та histoire croisée. *Україна модерна*. 2014. 15 берез. URL: <http://www.uamoderna.com/book/242-242> (дата звернення: 10.10.2019).
32. Чесноков В. И. Правительственная политика и историческая наука России 60–70-х годов XIX века : исслед. очерки. Воронеж : Воронеж. ун-т, 1989. 208 с.
33. Шульгин В. Курс всеобщей истории. История древнего мира : для воспитанников и воспитанниц сред. учеб. заведений. Изд. 6-е. СПб. : С. И. Литов, 1865. XXVI, 340 с.
34. Шульгин В. Курс всеобщей истории. История новых времен (XVI– XIX вв.) : для воспитанников и воспитанниц сред. учеб. заведений. 4-е испр. и доп. изд. СПб. : С. И. Литов, 1865. XXXIX, 514 с.

35. Шульгин В. Курс всеобщей истории. История средних веков : для воспитанниц благород. ин-тов и воспитанников гимназий. Киев : В Унив. тип., 1858. IV, X, 230 с.
36. Шульгин В. Курс истории новых времен : для воспитанников и воспитанниц сред. учеб. заведений (высших классов). Киев : В Унив. тип., 1861. XXIV, 429, [3] с.
37. Шульгин В. Я. Курс истории средних веков. 8-е изд. Киев : В тип. Ун-та Св. Владимира. 1881. 256 с.

References

1. Avseienko, V. (1994). Uryvky iz spohadiv pro universytet kintsia 50-kh – pochatku 60-kh rokiv XIX st. [Excerpts from the memoirs about the university of the late 50's – early 60's of the XIX century]. V. Korotkyi & V. Ulianovskiy (Comps.), *Z imenem sviatoho Volodymyra. Kyivskiy Universytet u dokumentakh, materialakh ta spohadakh suchasnykhiv – With the name of St. Vladimir. Kyiv University in documents, materials and memoirs of contemporaries* (Bk. 1), (pp. 255–256). Kyiv: Zapovit [in Ukrainian].
2. Berezhivska, L. D. (2006). Reforma shkilnoi osvity v dobu Tsentralnoi Rady yak pershyi natsionalnyi dosvid [Reform of school education in the Central Rada as the first national experience]. *Shliakh osvity – The way of Education*, 2, 40–46 [in Ukrainian]
3. Ikonnikov, V. S. (Ed.). (1884). *Biograficheskiy slovar professorov i prepodavateley imperatorskoho universiteta Sv. Vladimira (1834–1884) [Biographical Dictionary of Professors and Teachers of the Imperial University of St. Vladimir (1834–1884)]*. Kyiv [in Russian].
4. Vytalyi Yakovlevich Shulhin: nekroloh [Vytalyi Yakovlevich Shulhin: Necrologue]. (1879). *Universytetskiye yzvestiya – University Newsletter*, 2, 1–26 [in Russian].
5. Hrytsenko I., Korotkyi V., & Nabilskyi D. (2010). Profesor V. Ya. Shulhin ta yoho “Ystoryia unyversyteta Sv. Vladymyra” [Professor V. Ya. Shulgin and his “History of the University of St. Vladimir”]. In V. Shulhyn, *Ystoryia Unyversyteta Sv. Vladymyra – History of the University of St. Vladimir*. (V. Korotkyi, Comp.). (Repr. ed.). (pp. I–XXXVI). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
6. *Derzhavnyi arkhiv mista Kyieva [State Archives of Kyiv]*. Fund 16. Anagraph 289. Case 30. Ob opredelenii adiunkta Shulhyna sverkh sei dolzhnosti Inspektorom klassov v Kievskom Instytute blahorodnykh devits [On the appointment of Adjunct Shulgin beyond this position as class inspector at the Kyiv Institute of Noble Maidens]. 13 sh. [in Russian]
7. *Derzhavnyi arkhiv mista Kyieva [State Archives of Kyiv]*. Fund 144. Anagraph 1. Case 155. Sh. 13 [in Russian]
8. Dzhenovezi, P. (2012). Pidstupna pryvablyvist doskonaloho pidruchnyka z istorii: italiiskiy vypadok [The insidious appeal of a perfect history textbook: the Italian case]. *Ukraina moderna – Modern Ukraine*, 19, 104–120. Retrieved from http://uamoderna.com/images/archiv/19/um_19_genovesi_1.pdf [in Ukrainian].
9. Efymenko, A. Ya. (1918). Pisma iz khutora [Letters from the stading]. *Vneshkolnoe Prosveshcheniye – Extracurricular Education*, 3, 11–17 [in Russian].
10. Efymenko, A. (2018). Pisma iz khutora. Ob ukrainskoi istorii: (do 170-richchia O. Yefymenko ta 100-littia pershoi publikatsii yii dopysu) [Letters from the stading. About Ukrainian history: (to the 170th anniversary of O. Yefymenko and the 100th anniversary of the first publication of her post)]. (O. Yas, Introd. art.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical journal*, 1, 174–183 [in Russian]
11. Iefymenko, O. Ya. (1919). *Pochatkovyi pidruchnyk ukrainsko-moskovskoi istorii: dlia shkil narodnykh [An initial textbook of Ukrainian-Moscow history: for public schools]*. (O. H. Panadiadi, Afterw.). Kharkiv: Soiuz [in Ukrainian].
12. Isak, Yu. (2008). Vnesok V. Ya. Shulhina u vyvchennia i vykladannia vsesvitnoi istorii v Ukraini u druhii polovyni 19 stolittia [V. Shulgin's contribution to the study of the teaching of world history in Ukraine in the second half of the 19th century]. *Shevchenkivska vesna. Istorii – Shevchenko spring. History: Proceedings of the International Young Scientists Conference*. (Iss. 6, Pt. 2, Vol. 1), (p. 160). Kyiv: SPD Tsymbalenko Ye. S. [in Ukrainian].

13. Kazmyrchuk, H. D. (Ed.). (2004). *Istorychnyi fakultet Kyivskoho Natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: mynule i sohodennia* [Faculty of History of Taras Shevchenko National University of Kyiv: past and present]. Kyiv [in Ukrainian].
14. Kalabska, V. (2010). Pryntsyp narodnosti u zmisti pidruchnykiv dlia uchniv pochatkovykh shkil Naddniprianshchyny (druha polovyna 19 – pochatok 20 stolittia) [The principle of nationality in the content of textbooks for students of elementary schools in the Dnieper Ukraine (the 2 half of the 19 – early 20 century)]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka. Serii: Pedahohichni nauky – Bulletin of Chernihiv Taras Shevchenko National Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences*, (79), 156–161 [in Ukrainian].
15. Kapeler, A. (2010). Samouchka, zhinka, katsapka: Oleksandra Yefymenko ta Kyivska istorychna shkola [Self-taught, female, katsapka: Oleksandra Yefimenko and Kyiv History School]. *Ukraina moderna – Modern Ukraine*, 6, 45–76. Retrieved from http://uamoderna.com/images/archiv/17/3_UM_17_Statti_Kappeler.pdf [in Ukrainian].
16. Kryzhevskiy, A. (2014). V. Ya. Shulhin ta yoho vnesok u rozvytok antykoznavstva v Universyteti Sv. Volodymyra [V. Ya. Shulhin and his contribution to the development of anticology at St. Vladimir's University]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy – Ethnic history of the peoples of Europe*, (44), 89–95 [in Ukrainian].
17. Kupriichuk, V. (2012). Realizatsiia polityky ukrainskykh uriadiv u sferi kultury v period natsionalno-vyzvolnoi borotby 1917–1920 rr. [Implementation of the policy of the Ukrainian governments in the sphere of culture during the period of national liberation struggle of 1917–1920]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia – Public administration and local self-government*, (2), 12–19 [in Ukrainian].
18. Kupriichuk, V. (2011). Rozvytok osvitnikh protsesiv u period Ukrainskoi natsionalnoi revoliutsii 1917–1920 rokiv [The development of educational processes in the period of the Ukrainian national revolution of 1917–1920]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezzydentovi Ukrainy – Collection of scientific works of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, (2), 237–245 [in Ukrainian].
19. Lebid, I. Yu. (2012). Stan zabezpechennia pidruchnykamy pochatkovoï osvity v Ukraini (1917–1920 rr.) [State of provision of textbooks for elementary education in Ukraine (1917–1920)]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka – Teacher education: theory and practice*, (12), 489–493 [in Ukrainian].
20. Levinets, R. P. (2004). *Zhyttievyi shliakh ta naukova diialnist V. Ya. Shulhina (1821–1878 rr.)* [Life path and scientific activity of V. Ya. Shulhina (1821–1878)]. (Extended abstract of candidate's thesis). Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv [in Ukrainian].
21. Liubchenko, V. B. (1999). Kyivski Shulhiny: Natsionalno rozdilena rodyna v istorii Ukrainy [Kyiv Shulgins: A Nationally Divided Family in the History of Ukraine]. *Ukrainska biohrafistyka – Biographistica Ukrainica*, (2), 153–162 [in Ukrainian].
22. Berezivska, L. D., Dichek, N. P., Pyrozhenko, L. V., Pobirchenko, N. S., Samoplavsk, T. O., & Sukhomlynska, O. V. (Comps.). (2003). *Malovidomi pershodzherela ukrainskoi pedahohiky (druha polovyna XIX–XX st.: khrestomatiia)* [Little known sources of Ukrainian pedagogy (second half of XIX–XX centuries): textbook]. O. V. Sukhomlynska (Ed.). Kyiv: Naukovyi svit [in Ukrainian].
23. Markina, V. O., Briantseva, T. P., & Kryzhanivskiy, O. P. (1984). Rozvytok mediievistyky [Development of medieval studies]. *Visnyk Kyivskoho universytetu. Istorychni nauky – Bulletin of the University of Kyiv. Historical sciences*, (26), 86–97 [in Ukrainian].
24. Markov, P. H. (1966). *A. Ya. Efymenko – istorik Ukrainy* [O. Ya. Efymenko – historian of Ukraine]. Kyiv: KHU [in Russian].
25. Platonov, S. F. (2007). Aleksandra Yakovlevna Efymenko: Nekroloh [Aleksandra Yakovlevna Efymenko: Nekrologue]. <http://qwerqus.narod.ru/tre.htm>. Retrieved from http://qwerqus.narod.ru/efimenko_bio.htm [in Russian].

26. Romer, F. (1994). Kyivskyi universytet v 1855–1860 rr. [Kyiv University in 1855–1860]. V. Korotkyi & V. Ulianovskyi (Comps.), *Z imenem sviatoho Volodymyra. Kyivskyi Universytet u dokumentakh, materialakh ta spohadakh suchasnykiv – With the name of St. Vladimir. Kyiv University in documents, materials and memoirs of contemporaries* (Bk. 2), (pp. 31–32). Kyiv: Zapovit [in Ukrainian].
27. Sydorenko, O. (2002). Rozvytok mediievistyky v universyteti sviatoho Volodymyra kintsia 40-kh – 60-kh rr. XIX st. u zviazku iz stanovlenniam pozytyvistskoi metodolohii [The development of medieval studies at the University of St. Voldimyr in the late 40–60 years of the XIX century in connection with the development of positivist methodology]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Istorychni nauky – Bulletin of Chernihiv Taras Shevchenko State Pedagogical University. Series: Historical sciences*, (15), 1, 44–67 [in Ukrainian].
28. Skakun, O. F. (1967). Istorychni pohliady O. Ya. Yefymenko [O. Ya. Yefymenko's historical views]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical journal*, 1, 22–30 [in Ukrainian].
29. Smolyi, V. A. (1990). A. Ya. Efymenko: ocherk zhyzni i nauchnoho tvorchestva [A. Ya. Efymenko: an outline of life and scientific creativity]. In A. Ya. Efymenko, *Istoriya ukrainskoho naroda – History of Ukrainians* (pp. 403–426). Kyiv: Lybid [in Russian].
30. Starikov, H. M. (2009). Materialy do biohrafiï Petra ta Oleksandry Yefymenkiv [Materials for Petro and Oleksandra Yefymenkos's biography]. *Sumskyi istoryko-arkhivnyi zhurnal – Sumy Historical and Archival Magazine*, 6/7, 36–61 [in Ukrainian].
31. Surman, Ya. (2014, March 15). Aleksandra i Petro Yefymenky: imperski biohrafiï ta histoire croisée [Oleksandra and Petro Efymenkos: imperial biography and cross history]. *Ukraina moderna – Modern Ukraine*. Retrieved from <http://www.uamoderna.com/book/242-242> [in Ukrainian].
32. Chesnokov, V. I. (1989). *Pravitelstvennaya politika i istoricheskaya nauka Rossii 60–70-kh hodov XIX veka: issledovatel'skiye ocherki [Government policy and historical science of Russia of the 60–70s of the 19th century: research essays]*. Voronezh: Voronezhskij universitet [in Russian].
33. Shulhin, V. (1865). *Kurs vseobshchey istorii. Istoriya drevneho mira: dlia vospitannikov i vospitannits srednikh uchebnykh zavedeniy [General History Course. The history of the ancient world: for pupils of secondary schools]* (6th ed.). Sankt-Peterburh: S. I. Litov [in Russian].
34. Shulhin, V. (1865). *Kurs vseobshchey ystorii. Istoriya novykh vremen (XVI–XIX vv.): dlia vospitannikov i vospitannits srednikh uchebnykh zavedeniy [General History Course. The history of new times (XVI–XIX centuries): for pupils of secondary schools]* (4th ed., rev.). Sankt-Peterburh: S. I. Litov [in Russian].
35. Shulhin, V. (1858). *Kurs vseobshchey istorii. Istoriya srednykh vekov: dlia vospitannits blahorodnykh institutov i vospitannikov himnaziï [General History Course. History of the Middle Ages: for pupils of noble institutions and gymnasiums]*. Kyiv: V Universitetskoy tipografii [in Russian].
36. Shulhin, V. (1861). *Kurs istorii novykh vremen: dlia vospitannikov y vospitannits srednikh uchebnykh zavedeniy (vysshnykh klassov) [The course of the history of new times: for pupils of secondary schools (upper classes)]*. Kyiv: V Universitetskoy tipografii [in Russian].
37. Shulhin, V. Ya. (1881). *Kurs istorii srednikh vekov [Middle Ages History Course]* (8th ed.). Kyiv: V tipohrafiï Universiteta Sv. Vladymyra [in Russian].

Iryna Oryshchenko,
PhD (History), Senior Research Fellow,
Rare Editions Sector,
the Department of Scientific Organisation and Storage of Holdings,

V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine
email: irenaor@i.ua
ORCID id: 0000-0003-1464-0239

V. YA. SHULHIN AND O. YA. YEFYMENKO: NEW WAYS OF LOOKING AT TEACHING HISTORY AT SCHOOL IN THE MIDDLE OF THE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES (BASED ON THE MATERIALS KEPT IN THE HOLDINGS OF V. O. SUKHOMLYNSKYI STATE SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL LIBRARY OF UKRAINE)

Based on the archival documents, research papers and publications kept in the holdings of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, the life path and teaching activity of V. Ya. Shulhin (world history lecturer, the Kyiv St. Volodymyr University) and O. Ya. Yefymenko (Ukrainian history and ethnography researcher) and their contribution to the development of national textbooks are analysed. The peculiarities of methodology developed by V. Shulhin for the world history textbooks used by the Russian Empire secondary schools are described, and the scholar's views on the organisation of educational material with regard to age peculiarities of child's perception of information are highlighted. The biography of the scientist and teacher Oleksandra Yakivna Yefymenko and her contribution to the creation of Ukrainian history textbooks are considered. The socio-political realities on the background of which O. Yefymenko developed as a scientist are outlined, her membership in the academic community of that time is determined, and her views on Ukrainian history and the methodology of its teaching in educational institutions are characterised. A source study analysis of her *Pochatkovyi pidruchnyk ukrainsko-moskovskoi istorii: dlia shkil narodnykh* (Textbook on Ukrainian-Moscow history for public schools) was carried out. The originality of the textbook structure is emphasised: O. Yefymenko did not use the traditional chronological way of presenting teaching material; she stressed the effectiveness of spatio-temporal principle taking into account the peculiarities of pupils' perception of information.

Keywords: Vitalii Yakovych Shulhin, Oleksandra Yakivna Yefymenko, textbooks, secondary schools, gymnasiums, public schools, education, world history, history of Ukraine.

Надійшла до редакції 20.11.2019 року

УДК 372.833.1:159,9

DOI: <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2019-3-86-96>

Володимир Юрженко,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри теорії і методики технологічної освіти
та комп'ютерної графіки,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
e-mail: v_iurzhenko@ukr.net
ORCID id: 0000-0002-4184-8900

ПРОЄКТНА ТЕХНОЛОГІЯ ЯК ОСНОВА ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ ДЛЯ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Стаття присвячена визначенню теоретичних позицій щодо використання дидактичних особливостей проєктної методики і технологій у змісті технологічної освітньої галузі в загальноосвітній школі. Технологічна освітня галузь, її «Трудове навчання», фактично єдиний предмет у школі, який має можливість створити цілісне, системне уявлення про те технічне середовище, яке оточує людину, про технологічність більшості видів людської діяльності, про алгоритм поведінкових функцій людини, про той складник ноосфери, без якого неможливе існування суспільства на сучасному етапі. Техніко-технологічна культура, як компонент (елемент) загальної культури, відповідає за уявлення про матеріально-технічний складник сучасної цивілізації, про той ноосферний компонент, який створює відповідні умови існування сучасної людини й спрощує та прискорює процес відтворення цих умов. І саме формування уявлення про цей компонент сучасної цивілізації, про його взаємодію з іншими частинами ноосфери, тобто створення комплексу загальноосвітніх компетентностей, в основі яких знаходяться елементи з інформаційного і матеріального складника культурного надбання сьогодення. Саме вони відповідають за взаємодію людини й техніки і формують змістове поле загальноосвітнього предмета «Трудове навчання» в технологічній освітній галузі. Сутність проєктної методики, розглянутої в контексті особистісно-діяльнісного навчання, полягає в тому, що ціль занять і способи її досягнення повинні визначатися з позиції самого учня, на основі його інтересів, індивідуальних особливостей, потреб, мотивів, здібностей. Внаслідок цього особистісно-діяльнісне навчання, що лежить у основі проєктної методики, припускає зміну основної схеми взаємодії вчителя та учня. Концентрується увага на основних етапах впровадження особистісно-діяльнісного підходу, що відображені через важливі дидактичні завдання, які реалізуються при використанні у навчальному процесі провідних положень проєктної методики. Розкрито важливий контекст формування в учнів елемента загальної культури особистості – техніко-технологічної культури.

Ключові слова: *техніко-технологічна культура, технологічна освітня галузь, трудове навчання, проєктно-технологічний підхід, особистісно-діяльнісний підхід, проєктна методика, педагогічна технологія, дидактична структура.*

Постановка проблеми. Досвід попередників необхідно уважно переглянути з позицій сьогодення, коли відбуваються процеси трансформації не лише суспільства, але і поглядів кожної людини. Це потрібно зробити не зашореним поглядом провідників класової ідеології минулого століття, а з позицій вимог інформаційного суспільства, що швидко формується. Використання досвіду дає змогу оцінити педагогічні думки у свій час визнані помилковими, які у нинішніх умовах допоможуть поглянути на сучасний освітній процес із незвичних, нетривіальних позицій. Це стосується надбань різних підходів до освітньої діяльності, зокрема «методу проєктів», «комплексного методу», «Дальтон-плану», «Віньєтка-плану», «Плетун-плану» тощо і, зокрема, з позиції використання історичного досвіду є доцільним. Тим паче, що розкритиковані у свій час педологічні підходи знайшли своє відображення у

сучасних теоріях та методиках практичних психологів, які готують педагогів до роботи у школі сьогодення для дітей з обмеженими можливостями, інклюзивній освіті, використовуючи багато напрацювань і в педагогічних технологіях.

При всьому декларуванні у більшості державних постанов радянської доби, які стосувались політехнізму у трудовому навчанні й різноманітних наукових розробок у цій сфері, у реальні програми школи закладалось ремісництво, з репродуктивним відтворенням, тренуванням та натаскуванням дітей на знання, вміння і навички, що відповідали найбільш поширеним професіям тогочасної виробничої діяльності: у сфері індустріального виробництва – для хлопців, домашнього господарювання – для дівчат і господарювання в умовах сільської місцевості – для хлопців і дівчат.

Така диференціація зводила нанівець всі декларовані принципи політехнізму (які сьогодні перекликаються з інтегрованим навчанням), створювала нерівні умови для формування системи суспільних цінностей і поділу цієї системи на знання, вміння і навички, які важливі для хлопчиків, і, які важливі для дівчат (тобто формування гендерної нерівності наперед), для дітей міста і сільської місцевості (соціальна нерівність).

Але не це було найбільш важливим недоліком шкільного предмета «Трудове навчання», який на той час існував у школі. Основною вадою було те, що такі підходи формували й певну систему цінностей, створюючи передумови для формування хибного уявлення про навколишній світ, ноосферний простір, котрий оточує нас, відтворюючи рудиментарну репродуктивну рефлексію.

І це при тому, що технологічна освітня галузь, її «Трудове навчання», фактично єдиний предмет у школі, який має можливість створити цілісне, системне уявлення про технічне середовище, котре оточує людину, й технологічність більшості видів людської діяльності, про алгоритм поведінкових функцій людини, про той складник ноосфери, без якого неможливе існування суспільства на сучасному етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ось чому переосмислення ситуації в освітньому просторі трудового навчання підштовхує до необхідності змінювати підходи у формуванні змісту, переосмислити форми й методи, ставлячи перед науковцями питання: яким підходам у сфері освіти надати найбільші прерогативи в умовах сучасного постіндустріального, інформаційного суспільства, сучасної школи, в ситуації потреби перегляду підходів до самого поняття «Трудове навчання»? І при цьому потрібно враховувати завдання, що постають перед змістом і методами (технологіями) нового загальноосвітнього підходу – формування у молодого покоління техніко-технологічної культури як елемента загальної культури особистості.

Чому «техніко-технологічної культури»? Тому що техніко-технологічна культура є складником загальної культури. Техніко-технологічна культура, як компонент (елемент) загальної культури, відповідає за уявлення про матеріально-технічний складник сучасної цивілізації, про той ноосферний компонент, який створює відповідні умови існування сучасної людини й спрощує та прискорює процес відтворення цих умов. І саме формування уявлення про цей компонент сучасної цивілізації, про його взаємодію з іншими частинами ноосфери, тобто створення комплексу загальноосвітніх компетентностей, в основі яких знаходяться елементи з інформаційного і матеріального складника культурного надбання сьогодення. Саме вони відповідають за взаємодію людини й техніки і

формують змістове поле загальноосвітнього предмета «Трудове навчання» в технологічній освітній галузі. Найчастіше, таке розгортання означеного питання формування техніко-технологічної культури стосується навчання у 5–9 класах, коли формується пропедевтичні професійні уподобання й відбувається вибір «справи життя». Тобто, фактично це фінальна сходи́нка перед профільним навчанням, остання передумова переосмислити свою наступну діяльність у житті.

Зрозуміло, що є заперечення частини педагогів, які займаються трудовою підготовкою у контексті того, що необхідно давати практичні вміння, які можуть застосовуватись як у подальшій роботі, так й у побуті. Дійсно, ніхто і не заперечує отримання практичних знань і вмінь, бо під час створення і виконання проєктів, під час безпосередньої його реалізації є можливість повноцінного ознайомлення з практичними знаннями і вміннями, безпосередньо пов'язаними з діяльністю за проєктом, що в кінцевому результаті призведе до надбання загальноосвітніх компетентностей. Все залежить від того, які різновиди діяльності використовуватимуться у процесі навчання, у процесі виконання проєкту.

Це ще й важливо тому, що знання й уміння, які будуть набуватись у процесі вивчення теоретичної складової частини програми, що розглядають техніку й технології у контексті узагальнених понять і явищ, а також під час безпосереднього ознайомлення з певним видом технологічної діяльності, який поглиблено вивчається в кожному конкретному класі, будуть ще й закріплюватись під час виконання проєктів, формуючи у такий спосіб певні загальноосвітні компетентності. Зрозуміло, що без якихось елементарних вмінь з обробки чи то конструкційних матеріалів, чи то харчових продуктів, чи то текстильних матеріалів або інших різновидів предметів праці, неможливо уявити створення хоча б найбільш елементарного проєкту. На засвоєння цих знань і вмінь відводиться доволі значна частина навчального часу – приблизно від 30 до 50 %, залежно від класу. Інша справа, що вже не буде можливості, у зв'язку зі зміною мети і завдань, які стоять перед предметом, та через брак часу, створювати умови для отримання навичок. Але в основній школі й не йде мова про отримання якихось професійних вмінь (можливо навичок) за певною професією. Тобто тренування й натаскування конкретних вмінь і навичок за конкретними професіями «кануло в Лету» разом з індустріальним суспільством і з його вимогами готувати всіх учнів до роботи у сфері матеріального виробництва, до робітничих професій.

З іншого боку потрібно визначитись із позицією стосовно самих проєктних методик. Так, зокрема, існує багато підходів щодо визначення проєктної діяльності. У рамках цієї статті немає можливості розглядати всі види проєктної діяльності, хай навіть це були б тільки загальні підходи до проєктно-технологічної діяльності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Розглянути вихідні позиції щодо використання проєктної методики як основи особистісно-діяльнісного підходу в змісті, методиці й освітніх технологіях у процесі реалізації завдань технологічної освітньої галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Повертаючись безпосередньо до розробки і виконання проєкту в межах предмету «Трудове навчання» в основній школі, вважаємо, що фінальний вигляд проєкту може мати різне втілення. Він може мати й матеріальне, й інформаційне відображення. Але у зв'язку з тим, що більшість технологій, які розглядаються в процесі вивчення

предмета «Трудове навчання», мають матеріальну основу, то, мабуть, і обов'язковою повинна бути вимога щодо виготовлення матеріального складника проєкту. Сам проєкт, що розробляється й виконується учнем, повинен мати певну перспективу реалізації. Це пов'язано з виховним аспектом. Наприклад, найкращий проєкт року повинен викуповуватися школою за реальні гроші, які повинні передбачатись шкільним бюджетом і експонуватись у шкільному музеї або виставці. Можлива подальша реалізація через районні виставки, відбір найкращих трьох проєктів тощо.

На сучасному етапі шкільної реформи Нової української школи альтернативи для інтегрування в основній школі, саме через реалізацію проєктно-технологічного підходу у технологічній освітній галузі, немає.

Чому? По-перше, пішло в історію індустріальне суспільство. У сучасному суспільстві набуває все більших масштабів перехід робочої сили з сфери матеріального виробництва у сферу обслуговування. І чим економічно розвиненіша країна, тим більший процент людей працездатного віку працює у сфері обслуговування. А за прогнозами економістів і соціологів, у країнах із найбільш розвинутою економікою, процент працівників безпосередньо у сфері матеріального виробництва після 2025–2030 років зменшиться ще більше і складатиме не більше 15–20 %, тоді як в часи індустріального суспільства, як у країнах так званого Заходу, так і в Радянському Союзі, частка працівників у сфері матеріального виробництва наближалась до 80 %. Автоматизація, комп'ютеризація виробництва і надалі оволодівають цим напрямом суспільних відносин – така вимога часу. Надалі все більше людей буде задіяно або у сфері обслуговування, або у інших сферах, альтернативних матеріальному виробництву (діяльність у різних видах мистецтва, творча діяльність тощо). Саме це й підводить до думки, що молоде покоління треба вже зараз готувати до творчої діяльності, до динамічної її зміни. А що може бути кращим для виховання творчого підходу, аніж проєктно-технологічна діяльність у сучасній інтерпретації, із сучасними науково-педагогічними розробками і обґрунтуванням у сфері технологічної освіти з її інтегративним підходом?

По-друге, кількість годин на всю галузь «Технологія» у 5–9 класах менша, ніж відводилось лише на предмет «Трудове навчання» у минулі часи. Це дало поштовх для більш уважного погляду на попередню програму і напрацювання нових підходів із впровадження проєктно-технологічного підходу у практику роботи за загальноосвітнім предметом «Трудове навчання» в основній школі (5–9 класи).

У трудовому навчанні протягом усього часу його розвитку існувало багато систем – предметна, операційна, предметно-операційна, операційно-предметна, операційно-комплексна тощо. Зрозуміло, що різні системи трудового навчання передбачають і різні дидактичні підходи до формування системи знань і вмінь [13, 14, 15].

У сучасних умовах, перебуваючи в лещатах так званого «виконання» програми, учитель фізично не в змозі дійти до кожної дитини, скоригувати її індивідуальну траєкторію навчання. Відтак, спостерігається зниження інтересу дітей до навчання. Наприклад, за даними Міністерства освіти і науки України, впродовж останніх років відсоток учнів, які виявляли послідовний інтерес до навчання, скоротився з 18-ти до 6-ти %, а майже 50 % учнів значною мірою

втрапили інтерес до школи – дані 2015 р. Така ситуація актуалізує проблему формування умов для реалізації особистісно-орієнтованого навчання.

Серед різноманіття нових педагогічних технологій у системі освіти, придатних для реалізації особистісно-орієнтованого підходу, найбільш відповідною є проєктно-технологічна, яка є найбільш подібною до фінського феноменологічному підходу. Необхідність застосування проєктної методики в сучасній шкільній освіті зумовлена очевидними тенденціями в освітній системі, котрі спрямовані до більш повноцінного розвитку особистості учня, його підготовки до діяльності в реальних життєвих умовах. Вона забезпечує не тільки міцне засвоєння навчального матеріалу, але й інтелектуальний і моральний розвиток учнів, їхню самостійність, доброзичливість до вчителя та гармонійні стосунки в шкільному колективі, комунікабельність, бажання допомогти іншим тощо.

Сучасний етап розвитку технологічної освітньої галузі вимагає теоретичного обґрунтування організації трудового навчання на основі проєктно-технологічного підходу. Проєктна методика навчання, на думку фахівців [5, с. 260], найбільш придатна для реалізації особисто-орієнтованого підходу до навчання. Вона є новою технологією з можливістю індивідуального підходу за власною навчальною траєкторією для кожного учня і є можливою альтернативою до традиційної класно-урочної системи.

В основі особистісно-діяльнісного підходу лежать психолого-педагогічні положення П. Я. Гальперіна, О. В. Запорожця, О. М. Леонтьєва, Д. Б. Ельконіна. Особистісно-діяльнісний підхід орієнтує не тільки на засвоєння знань, але й на способи засвоєння, на зразки і способи мислення та діяльності, на розвиток пізнавальних сил і творчого потенціалу дитини. Провідні положення проєктної методики засновані на:

- значному підвищенні рівня внутрішньої мотивації учнів до більш якісного оволодіння змістом навчання;
- урахуванні індивідуальних особливостей учнів;
- зміні основної схеми взаємодії учителя й учнів, що передбачає суб'єктно-суб'єктне, навчальне співробітництво вчителя й учнів на рівні партнерства;
- значному підвищенні рівня автономності учнів при вирішенні визначальних для особи дитини проблем у процесі активно-пізнавальної розумової діяльності;
- зв'язку ідеї проєкту з реальним життям.

Тобто, сутність проєктної методики, розглянутої в контексті особистісно-діяльнісного навчання, полягає в тому, що ціль занять і способи її досягнення повинні визначатися з позиції самого учня, на основі його інтересів, індивідуальних особливостей, потреб, мотивів, здібностей. Внаслідок цього особистісно-діялісне навчання, що лежить в основі проєктної методики, припускає зміну основної схеми взаємодії вчителя та учня.

Основна теза сучасного розуміння проєктної методики зводиться до наступного: «Все, що я пізнаю, я знаю, для чого це мені потрібно і де й як я можу ці знання застосувати» – і в сучасних умовах знаходить поширення в багатьох освітніх системах, котрі прагнуть знайти розумний баланс між академічними знаннями і прагматичними уміньми. В основі сучасного розуміння проєктної методики лежить використання широкого спектра проблемних, дослідницьких, пошукових методів, орієнтованих чітко на реальний практичний результат, вагомий для учня, з одного боку, а з іншого, розробка проблеми цілісно, із

урахуванням різних факторів і умов її вирішення та реалізації результатів. Щоб домогтися цього, необхідно навчити дітей самостійно мислити, знаходити і вирішувати проблеми, залучаючи для цієї мети знання із різних галузей, формуючи здатність прогнозувати результати і можливі наслідки різних варіантів її вирішення, уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

На основі попередніх міркувань можна зробити висновок: проектне навчання завжди орієнтоване на самостійну активно-пізнавальну практичну діяльність учнів при вирішенні проблеми, що має високі пріоритети для особистості. Саме це і є основою для відкриття дитиною основних закономірностей наукових теорій та їх реалізацію через практику освоєння.

Сучасними дослідженнями було підтверджено, що проектна діяльність виступає як важливий компонент системи продуктивної освіти та пропонує нестандартний, нетрадиційний спосіб організації освітніх процесів через активні способи дій (планування, прогнозування, аналіз, синтез), котрі спрямовані на реалізацію особистісно-діяльнісного підходу.

Проектування є діяльністю зі створення образу майбутнього, передбачуваного явища. Воно є одним з аспектів творчості людини і засновано на плануванні, прогнозуванні, прийнятті рішень, розробці, науковому дослідженні.

Ґрунтуючись на поняттях технології навчання і проектування, проектну методику варто розглядати як сукупність пошукових, проблемних методів, творчих за самою своєю суттю, що являє собою дидактичний засіб активізації пізнавальної діяльності, розвиток креативності й одночасне формування певних особистісних якостей учнів у процесі створення конкретного продукту.

Таким чином, проектна методика – це педагогічна технологія, орієнтована не на інтеграцію формальних знань, а на їх застосування і набуття нових, шляхом самоорганізації і самоосвіти учнів (самостійне отримання компетенцій певного рівня). Проектна діяльність учнів, як і будь-яка технологія, підлягає чітко визначеному алгоритму та складається із декількох етапів творчої, дослідницької роботи.

Виходячи з цього, розглянемо дидактичну структуру сучасної проектно-методики. Як відомо, до галузі методики, як часткової теорії навчання, відноситься вивчення мети, змісту, форм, методів і засобів навчання щодо конкретного навчального предмета. Метод являє собою дидактичну категорію як сукупність теорії, операцій оволодіння певною галуззю практичних чи теоретичних знань, тієї чи іншої діяльності. При проектному навчанні метод розглядається як спосіб досягнення поставленої дидактичної мети через детальну розробку проблеми (технологію), що повинна завершитися цілком реальним, відчутним практичним результатом, оформленим тим чи іншим способом.

Багато дидактів [1, 2, 6, 8, 9, 13, 14, 15] звернулися до практики цієї методики, тому що при її використанні у навчальному процесі реалізуються важливі дидактичні завдання:

- заняття не обмежуються набуттям учнями певних знань, умінь і навичок, а виходять на практичні дії учнів, зачіпають їхню емоційну сферу, завдяки чому підсилюється мотивація до навчання;
- учні одержують можливість здійснювати творчу роботу в рамках заданої теми, самостійно добуваючи необхідну інформацію не тільки з підручників, але і з інших джерел. При цьому школярі вчаться самостійно: мислити; знаходити і вирішувати проблеми, залучаючи для цієї мети знання з різних галузей;

прогнозувати результати і можливі наслідки різних варіантів рішення; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки;

- у проєкті успішно реалізуються різні форми організації навчальної діяльності, у ході якої здійснюється взаємодія учнів один з одним і з учителем, роль якого змінюється: замість контролера він стає рівноправним партнером і консультантом;
- у проєктній роботі весь процес орієнтований на учня: тут насамперед враховуються його інтереси, життєвий досвід й індивідуальні здібності;
- підсилюється індивідуальна і колективна відповідальність учнів за конкретну роботу в рамках проєкту, тому що кожен учень, працюючи індивідуально чи в мікрогрупі, повинен представити всій групі результати своєї діяльності.

Таким чином, загальною особливістю проєктних прийомів є наявність поставленої особистісно-значимої проблеми і завдання вирішити її. Якщо це теоретична проблема – то процес проєктування полягає в знаходженні конкретного її вирішення, якщо практична – то завданням школяра стає досягнення конкретного результату цієї проблеми, готового до впровадження. Вирішення проблеми передбачає, з одного боку, використання різноманітних дослідницьких, пошукових методів і засобів навчання, а з іншого боку – необхідність інтегрування знань, умінь з різних сфер науки, техніки, творчих галузей [4].

Необхідно також відзначити, що в умовах проєктного особистісно-діяльнісного навчання вчитель займає іншу роль і функцію в навчальному процесі. Проєктне навчання заміняє традиційну парадигму освіти «учитель – підручник – учень» на нову «учень – підручник – учитель». Саме так побудована система освіти в країнах-лідерах. Вона і відображає гуманістичний напрямок у філософії, психології і педагогіці [7, с. 10].

Отже, все розглянуте вище вказує на те, що проєктна методика є альтернативним підходом у сучасній системі освіти. Її варто розглядати як нову педагогічну технологію, котра є сукупністю пошукових, проблемних методів, дидактичних засобів активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитком їхньої креативності й одночасно формуванням певних особистісних якостей. В умовах сьогоденної класно-урочної системи проєктна методика найлегше вписується в навчальний процес і не викликає необхідності вносити зміни у зміст навчання.

Оцінюючи стан сучасної освіти в Україні, можна стверджувати, що проєктна методика навчання знаходить своє місце у процесі навчання ще досить повільно. Це обумовлено неповною чи несвоєчасною поінформованістю вчителів про специфіку використання пропонованого альтернативного підходу в процесі навчання, консервативною атмосферою більшості загальноосвітніх шкіл, а також труднощами використання проєктної методики з боку учнів: недостатня здатність до самостійного критичного мислення, самоорганізації і самонавчання.

Необхідність застосування проєктної методики в сучасній шкільній освіті зумовлена очевидними тенденціями у освітній системі щодо більш повноцінного розвитку особистості учня, його підготовки до реальної діяльності. Вона забезпечує не тільки міцне засвоєння навчального матеріалу, але й інтелектуальний і моральний розвиток учнів, їхню самостійність.

Творчу проєктно-технологічну діяльність школярів у процесі трудового навчання В. К. Сидоренко розглядав як інтегративний вид діяльності зі створення

виробів чи послуг, що мають об'єктивну чи суб'єктивну новизну й особисту чи суспільну значимість. На його думку, проєктно-технологічна діяльність інтегрує всі види сучасної діяльності людини: від появи творчого задуму до реалізації готового продукту. Виходячи з цього, перед вчителем трудового навчання ставиться мета не лише навчити кожного учня сукупності трудових операцій та прийомів, а формувати технічно освічену особистість, здатну швидко адаптуватися до стрімких змін у сучасному техногенному середовищі. Мова йде вже не про звичне для багатьох поколінь трудове навчання, а про пропедевтику техніко-технологічної освіти як невід'ємний компонент сучасної загальної середньої освіти, як елемент загальної культури людини.

Найбільш відомими фахівцями у сфері проєктно-технологічної діяльності на уроках трудового навчання [3, 12] обґрунтовано, що проєктно-технологічний підхід дасть можливість реалізувати варіативність у змісті трудової підготовки, тобто уникнути жорсткої регламентації наповнення змісту навчальної діяльності учнів. При правильному спрямуванні діяльності учнів, виконання творчих проєктів набере ознак справжньої продуктивної праці, звільненої від формалізму і вимушеного виконання робіт, які далеко не завжди сприймалися самими учнями [10, 11, 12].

Висновки. Проєктна методика, за своєю суттю, передбачає, що технологічна освітня галузь є саме інтегративною галуззю, яка синтезує в собі наукові знання з математики, фізики, хімії, біології, дизайну, економіки, основ правознавства і показує їх прояв у роботі промисловості, сільського господарства, енергетики, транспорту, зв'язку, будівництва, сфери надання послуг, ведення домашнього господарства, культури побуту й інших напрямків діяльності людини. Такий результат сприяє посиленню мотивації в учнів до вивчення інших загальноосвітніх предметів.

Принципово нова проєктно-технологічна система трудового навчання викликає потребу перманентного оновлення її змісту, спрямованого на формування уявлень та знань про перетворюючу діяльність людини, яка в сучасних умовах пронизує весь її життєвий простір: побут, розваги, навчання, виробничу сферу, управління. Вона розкриває, поряд з іншими загальноосвітніми галузями, місце людини в природі й суспільстві, існуючі межі її втручання в природні процеси.

Подальші розвідки плануються робити у напрямку визначення центрального місця в знаннях про перетворюючу діяльність, у якій техніці передаються функції людини, це і є загальнокультурною парадигмою, що забезпечує єдність матеріальної і духовної культури, взаємозв'язок усіх видів культури (трудової, правової, моральної, художньої й ін.), а також обумовлює необхідність виділення універсальної культури, що пов'язує суспільство зсередини.

Список використаних джерел

1. Байдурова Л. А. Метод проектов при обучении учащихся двум иностранным языкам. *Иностр. языки в шк.* 2002. № 1. С. 5–11.
2. Бим И. Л. Личностно-ориентированный подход – основная стратегия обновления школы. *Иностр. языки в шк.* 2002. № 2. С. 11–15.
3. Коберник О. М. Сучасні проблеми впровадження проєктної технології на уроках трудового навчання. *Труд. підгот. в закл. освіти.* 2011. № 3. С. 3–6.

4. Лозовецька В. Т. Теорія і практика професійного навчання молодшого спеціаліста на матеріалах вищих навчальних закладів I, II рівнів акредитації переробних галузей сільськогосподарського виробництва : монографія / за ред. А. І. Дьоміна. Вінниця : Логос, 2001. 449 с.
5. Наукова школа Сидоренка В. К. *Наукові школи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова* / ред. В. П. Андрущенко ; уклад.: В. П. Бех, Г. І. Волинка. Київ, 2005. С. 249–272.
6. Нехорошева А. В. Из опыта работы по проектной методике. *Иностр. языки в шк.* 2002. № 1. С. 18–21.
7. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособие для студентов пед. вузов и системы повышения квалификации пед. кадров / Е. С. Полат и др. М. : Академия, 2000. 272 с.
8. Полат Е. С. Метод проектов на уроках иностранного языка. *Иностр. языки в шк.* 2000. № 2. С. 3–10.
9. Полат Е. С. Метод проектов на уроках иностранного языка. *Иностр. языки в шк.* 2000. № 3. С. 3–9.
10. Сидоренко В. К. Проектна методика як основа реалізації особисто-орієнтованого підходу в трудовому навчанні. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету* : зб. наук. пр. / Черніг. держ. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2004. Вип. 22 : Серія: Педагогічні науки. С. 3–8.
11. Сидоренко В. К. Проектна методика як основа реалізації особистісно-орієнтованого навчання. *Молодь і ринок*. 2004. № 1. С. 19–24.
12. Сидоренко В. К. Проектно-технологічна діяльність як основа реалізації змісту трудового навчання у загальноосвітній школі. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського. Київ ; Вінниця, 2006. С. 101–106.
13. Стешенко В. В. Теоретико-методичні засади фахової підготовки майбутнього вчителя трудового навчання в умовах ступеневої освіти : монографія. Слов'янськ : СДПУ, 2004. 188 с.
14. Юрженко В. В. Відображення видів діяльності у змісті освітньої галузі «Технологія». *Труд. підгот. в сучасній шк.* 2013. № 6. С. 2–6.
15. Юрженко В. В. Методологічні підходи до визначення структури й змісту освітньої галузі «Технологія» в основній школі : монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. 409 с.

References

1. Baidurova, L. A. (2002). Metod proektov pri obuchenii uchashihsysya dvum inostrannym yazyikam [The method of projects in teaching pupils two foreign languages]. *Inostrannyye yazyiki v shkole – Foreign languages at school*, 1, 5–11 [in Russian].
2. Bym, Y. L. (2002). Lychnostno-oryentyrovannyi podkhod – osnovnaia stratehiya obnoveniya shkoly [Personality-oriented approach is the main strategy for updating a school]. *Inostrannyye yazyiki v shkole – Foreign languages at school*, 2, 11–15 [in Russian].
3. Kobernyk, O. M. (2011). Suchasni problemy vprovadzhennia proektnoi tekhnolohii na urokakh trudovoho navchannia [Current Problems of Project Technology Implementation in Labor Training Lessons]. *Trudova pidhotovka v zakladyakh osvity – Work training in educational institutions*, 3, 3–6 [in Ukrainian].
4. Lozovetska, V. T. (2001). *Teoriia i praktyka profesiinoho navchannia molodshoho spetsialista na materialakh vyshchikh navchalnykh zakladiv I, II rivniv akredytatsii pererobnykh haluzei silskohospodarskoho vyrobnytstva: monohrafiia* [Theory and practice of vocational training of junior specialist on materials of higher educational establishments of I, II levels of accreditation of processing industries of agricultural production: monograph]. A. I. Domina (Ed.). Vinnytsia: Lohos [in Ukrainian].

5. Naukova shkola V. K. Sydorenka [Sidorenko V. K. Scientific School] (2005). In V. P. Andrushchenko (Ed.), *Naukovi shkoly Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova – Scientific schools of M. P. Dragomanov National Pedagogical University* (pp. 249–272). Kyiv: Chetverta khvylya [in Ukrainian].
6. Nekhorosheva, A. V. (2002). Iz opyta raboty po proektnoy metodike [From experience in project method]. *Inostrannyye yazyki v shkole – Foreign languages at school*, 1, 18–21 [in Russian].
7. Polat, E. S., Buharkina M. Yu., Moiseeva M. V., & Petrov A. E. (2000). *Novyye pedagogicheskie i informatsionnyie tehnologii v sisteme obrazovaniya: uchebnoe posobie dlya studentov pedagogicheskikh vuzov i sistemyi povyisheniya kvalifikatsii pedagogicheskikh kadrov* [New pedagogical and information technologies in the education system: a manual for students of pedagogical universities and advanced training systems for teachers]. Moscow: Akademiya [in Russian].
8. Polat, E. S. (2000). Metod proektov na urokah inostrannogo yazyika [Method of projects in foreign language lessons]. *Inostrannyye yazyki v shkole – Foreign languages at school*, 2, 3–10 [in Russian].
9. Polat, E. S. (2000). Metod proektov na urokah inostrannogo yazyika [Method of projects in foreign language lessons]. *Inostrannyye yazyki v shkole – Foreign languages at school*, 3, 3–9 [in Russian].
10. Sydorenko, V. K. (2004). Proiektna metodyka yak osnova realizatsii osobysto-oriiientovanoho pidkhodu v trudovomu navchanni [Project method as a basis for the implementation of a personal-oriented approach in work training]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Pedahohichni nauky – Bulletin of Chernihiv Taras Shevchenko State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences*, (22), 3–8 [in Ukrainian].
11. Sydorenko, V. K. (2004). Proiektna metodyka yak osnova realizatsii osobystisno-oriiientovanoho navchannia [Project methodology as a basis for realization of personality-oriented learning]. *Molod i rynok – Youth and market*, 1, 19–24 [in Ukrainian].
12. Sydorenko, V. K. (2006). Proiektno-tekhnologichna diialnist yak osnova realizatsii zmistu trudovoho navchannia u zahalnoosvitnii shkoli [Proyektno and technological activities as a basis for implementing the content of labor studies at secondary school]. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy: zbirnyk naukovykh prats – Modern information technologies and innovative teaching methods in training of specialists: methodology, theory, experience, problems: a collection of scientific works*, 101–106 [in Ukrainian].
13. Steshenko, V. V. (2004). *Teoretyko-metodychni zasady fakhovoi pidhotovky maibutnoho vchytelia trudovoho navchannia v umovakh stupenevoi osvity: monohrafiia* [Theoretical and methodical principles of professional training of future teacher of vocational training in conditions of step education: monograph]. Slovyansk: SDPU [in Ukrainian].
14. Yurzhenko, V. V. (2013). Vidobrazhennia vydiv diialnosti u zmisti osvitnoi haluzi “Tekhnolohiia” [Reflection of activities in the content of the educational field “Technology”]. *Trudova pidhotovka v suchasni shkoli – Work training in a modern school*, 6, 2–6 [in Ukrainian].
15. Yurzhenko, V. V. (2014). *Metodolohichni pidkhody do vyznachennia struktury y zmistu osvitnoi haluzi “Tekhnolohiia” v osnovnii shkoli: monohrafiia* [Methodological approaches to the structure and content of the educational field “Technology” in elementary school: monograph]. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

Volodymyr Yurzhenko,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Theory and Methodology of
Technological Education and Computer Graphics,

The State Higher Education Institution
Pereyaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Teachers' Training University
e-mail: v_iurzhenko@ukr.net
ORCID id: 0000-0002-4184-8900

PROJECT TECHNOLOGY AS A BASIS FOR TECHNOLOGICAL TRAINING: PREPARING PUPILS FOR WORKING REALITIES IN THE MODERN WORLD

The paper deals with theoretical points of view on the use of didactic peculiarities of project methods and technologies at school in the context of technological educational field. Labour training is actually the only discipline at school that has the opportunity to develop a holistic, systematic view on technical environment and technological effectiveness of the most types of human activity, as well as on the algorithm of human behavioral functions and that component of the noosphere without which the society cannot exist at the present stage. The technical and technological culture being a component (element) of general culture shapes the idea of the material and technical component of modern civilisation, and the noospheric component that creates appropriate conditions for modern human existence, simplifies and speeds up the process of reproducing these conditions. The development of ideas about this component and its interaction with other elements of the noosphere influence human-technology interaction and form the essence of Labour Training within the framework of technological educational field. Project methodology is considered in the context of personal-activity training; it lies in the fact that the purpose of classes and the ways to achieve it should be determined by pupils, taking into consideration their interests, individual characteristics, needs, motives, and abilities. Personal-activity training makes it possible to change the basic scheme of teacher-pupil interaction. The attention is paid to the main stages of the implementation of personal-activity approach that are reflected in important didactic tasks realised in the process of using project methods. The paper covers the peculiarities of the formation of pupils' technical and technological culture as an element of the general culture of a person.

Keywords: *technical and technological culture, technological educational field, labour training, project and technological approach, personal-activity approach, project method, educational technology, didactic structure.*

Надійшла до редакції 04.11.2019 року

РОЗДІЛ II. НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД ОСВІТЯНСЬКОЇ ГАЛУЗІ

УДК 025.2

DOI: <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2019-3-97-106>

Людмила Бондар,

завідувач сектору наукового комплектування фонду
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
e-mail: lyuda_bondar_@ukr.net
ORCID id: 0000-0002-1203-9450

ГАЛУЗЕВИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ РЕСУРС ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Розглянуто основні аспекти комплектування ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Зазначено, що бібліотека була заснована на базі фондів двох спеціальних педагогічних бібліотек: наукової бібліотеки Інституту педагогіки АПН України та Центральної освітньої бібліотеки Міністерства освіти України, які ліквідувалися. Зроблено акцент на процесі комплектування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, в основу якого покладено закон відповідності (конгруентності). Закон передбачає формування фонду відповідно до завдань і призначення бібліотеки та врахування потреб тих категорій користувачів, які покликані забезпечувати ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в загальнодержавній бібліотечно-інформаційній системі. Проаналізовано основні способи поповнення фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського друкованими та електронними документами: отримання обов'язкового примірника документів, передплату періодичних видань, книгообмін, дарування, репродукування документів. Розглянуто питання комплектування фонду електронними журналами як альтернатива журналам у традиційній формі. Акцентовано увагу на особливостях сучасного стану документозабезпечення бібліотеки, що полягає у розширенні шляхів комплектування за рахунок розширення кола джерел комплектування, зміни традиційної технології комплектування у зв'язку з появою нових технологій та можливостей використання інформаційних ресурсів через мережу інтернет, економічного партнерства бібліотеки з видавництвами та видавничими організаціями в умовах обмеженого бюджетного фінансування. Зазначено, що автоматизація процесів комплектування забезпечує якісне формування фонду, суттєво прискорює процеси опрацювання документів, підвищує точність облікових і звітних відомостей, розширює можливості організації різнобічного використання інформаційних ресурсів.

Ключові слова: комплектування, джерела комплектування, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, обов'язковий примірник, передплата, бібліотечний фонд, електронні журнали, дари, книгообмін.

Постановка питання. Сучасна освіта має активно сприяти формуванню нового громадянина, патріота незалежної України: духовного, толерантного, озброєного знаннями і навичками з оволодіння інформацією та її ефективним застосуванням на практиці протягом життя. Функції наукової бібліотеки з часом трансформуються відповідно до запитів суспільства, але процеси, завдяки яким вона функціонує, залишаються незмінними. Так, важливим завданням спеціальної бібліотеки є формування бібліотечного фонду відповідно до профілю установи та інформаційних потреб усіх категорій користувачів.

Мета статті – розкрити особливості формування фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського як спеціальної бібліотеки.

Аналіз останніх досліджень. З метою вивчення питання щодо науково-практичного комплектування фонду спеціальної наукової бібліотеки проаналізовано праці таких відомих науковців і практиків, як: Н. Ю. Березкіної, Р. С. Мотульського (Білорусія); Ю. І. Артемова, О. В. Баркової, М. П. Васильченка, О. В. Воскобойнікової-Гузевої, Н. М. Кушнарєнко, К. В. Лобузінної, М. С. Слободяника, А. В. Соколова, А. А. Соляник, Л. М. Татарчук, Г. В. Шемаєвої, Т. О. Ярошенко (Україна) й інших. У вищезазначених працях детально розглянуто теоретичні, правові, документознавчі, фондознавчі аспекти створення галузевих бібліотек; запропоновано рекомендації для розробки основних документів, на підставі яких створюються ці бібліотеки; висвітлено питання стандартизації, гарантування інформаційної безпеки та проблеми авторського права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського (далі – ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) була заснована згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 2018 від 30.10.1999 р. на базі фондів двох спеціальних педагогічних бібліотек: наукової бібліотеки Інституту педагогіки АПН України та Центральної освітянської бібліотеки Міністерства освіти України, які ліквідувалися. Ці бібліотеки увібрали в себе столітні здобутки спеціальних педагогічних книгозбірень України, тому, висвітлюючи становлення і розвиток фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, не можна оминати історичний шлях вищезазначених книгозбірень, а також формування їхніх фондів у цьому контексті.

Наукова бібліотека Інституту педагогіки АПН України успадкувала фонди спеціальної бібліотеки Харківського товариства поширення в народі грамотності (ХТГ), започаткованої у 1869 р., яка формувалась відповідно до фахових інформаційних потреб членів ХТГ, освітян та громадськості міста Харкова, Харківської та інших губерній Російської імперії. Її фонд складався з документів із питань педагогіки та освіти, підручників, фахової періодики, про що свідчить зміст першого каталогу бібліотеки, виданого у 1898 р. На 1.01.2000 р. фонд бібліотеки нараховував близько 350 тис. примірників документів, 40 % якого становили фахові видання.

Другим складником фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського стало книжкове зібрання Центральної освітянської бібліотеки Міністерства освіти України (ЦОБ), яка була заснована в Україні згідно з наказом Міністерства освіти України № 128 від 07.05.1993 р. для забезпечення інформаційних потреб освітян незалежної держави. ЦОБ успадкувала фонд спеціальної педагогічної бібліотеки Київського будинку вчителя, заснованої ще у 1923 р. [5]. На 01.01.2000 р. фонд ЦОБ становив понад 120 тис. прим., 40 % якого складала фахова література.

З січня 2000 р. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, об'єднавши фонди наукової бібліотеки Інституту педагогіки АПН України та Центральної освітянської бібліотеки Міністерства освіти України, і, продовжуючи розвивати напрями діяльності вищезазначених бібліотек як спеціальних, розпочала свою історію як книгозбірня, що мала стати загальнодержавним потужним галузевим інформаційним центром, який на основі координації та кооперації з бібліотеками мережі здійснюватиме науково-інформаційне забезпечення галузі [6].

Випадкове зібрання книг – це тільки їх сукупність, але ще не бібліотека. Цінність бібліотеки – в меті, яка об'єднує, заради якої конкретні книги зібрані разом. Для перетворення цієї сукупності в бібліотечний фонд, за образним

висловом відомого американського вченого в галузі бібліотекознавства Джесса Хоука Шири потрібно, щоб він «був як вінок, в який органічно вплітається кожне нове видання, де кожна квітка робить свій внесок в красу цілого й одночасно підсилює власну чарівність завдяки сусідству з іншими квітами» [8].

В основу формування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського було покладено закон конгруентності (відповідності), що передбачає його формування відповідно до завдань і призначення бібліотеки та врахування потреб тих категорій користувачів, які вона покликана забезпечувати в загальнодержавній бібліотечно-інформаційній системі.

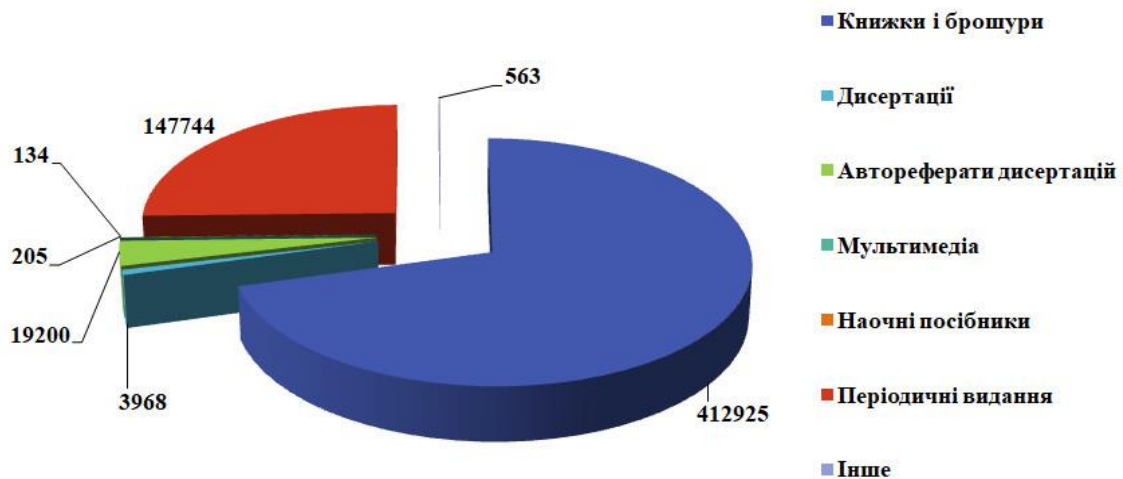
Профіль комплектування відображений у структурній моделі фонду «Тематико-типологічному плані комплектування фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського», у якому зазначено, що з максимальною повнотою комплектують документи всіх типів й видів із педагогіки та психології, бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства та інформаційної діяльності; з достатньою повнотою комплектують документи з суміжних галузей знань у контексті забезпечення освітнього процесу, розвитку педагогіки, психології, бібліотечно-інформаційної діяльності. Документи з суспільних (крім освіти), природничих, медичних, прикладних наук, мистецтва, географії, історії, а також літературно-художні видання з орієнтуванням на освітні програми передаються до фонду вибірково [7].

Непрофільні, вузькоспеціалізовані документи, що надходять у складі обов'язкового примірника та з інших джерел і не відповідають профілю комплектування бібліотеки, підлягають передачі до обмінного фонду для подальшого перерозподілу.

Фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського акумулює не тільки сучасні, а й цінні та рідкісні документи, що становлять національне надбання.

До 2002 р. основними способами комплектування бібліотеки галузевим ресурсом було дарування, передплата періодичних видань та книгообмін. У травні 2002 р. відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 608 «Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів» ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як державна бібліотека була включена до переліку установ, що отримують безоплатний обов'язковий примірник документів.

Станом на 01.01. 2019 р. фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського складає 583 802 примірники документів різними мовами на різних носіях інформації.

Видовий склад бібліотечного фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Протягом 2000–2018 рр. до фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського залучено 100 596 прим. неперіодичних і 76 262 примірники і комплекти періодичних видань, загалом фонд поповнено на 176 858 примірників документів.

На сьогодні основними способами поповнення фонду друкованими та електронними документами є:

- отримання обов'язкового примірника документів;
- передплата на серіальні (періодичні та продовжувані) друковані та електронні видання;
- документообмін (внутрішньодержавний, міжнародний);
- копіювання на сервер електронних документів, вільно розміщених в інтернеті й таких, що є громадським надбанням.
- ліцензійна угода на дистанційний доступ до електронних ресурсів;
- репродукування документів різними способами, зокрема оцифрування;
- отримання пожертвувань, дарів, інших безоплатних надходжень документів;

Головна особливість сучасного стану документозабезпечення бібліотеки полягає у розширенні шляхів комплектування за рахунок розширення кола джерел комплектування, зміни традиційної технології комплектування у зв'язку з появою нових технологій та можливостей використання інформаційних ресурсів через мережу інтернет, економічного партнерства бібліотек із видавництвами та видавничими організаціями в умовах обмеженого бюджетного фінансування.

Джерелами комплектування фонду ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського є:

- видавці, видавничі організації та агрегатори електронних ресурсів;
- передплатні агенції;
- автори й інші правовласники документів;
- фізичні особи, зокрема власники рідкісних і цінних документів, колекцій і окремих видань;
- бібліотеки, інші установи та організації, що беруть участь у міжнародному та внутрішньодержавному документообміні.

Як свідчать щорічні моніторинги, до бібліотеки надходить близько 60 % документів із питань освіти, педагогіки та психології, що вийшли друком на території України. Це досягається насамперед надходженням обов'язкового примірника документів. Держава, надаючи бібліотеці таке право, гарантує

надійність, повноту й своєчасність отримання документів відповідно до профілю книгозбірні. Це право закріплено ще й низкою інших актів, що визначають відповідальність за недоставляння обов'язкового примірника. Але до цього часу ще не розроблено механізму стягування штрафів за недоставляння обов'язкового примірника документів відповідно до Закону України від 12 січня 2012 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо доставляння обов'язкового безоплатного примірника документів». Тому критерії повноти й оперативності формування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського потребують жорсткого контролю за надходженням обов'язкового примірника. З цією метою працівники сектору наукового комплектування опрацьовують каталоги, прайслисти та сайти видавництв, книготорговельних організацій та звіряють їх і електронним каталогом бібліотеки.

Одним із ефективних способів вивчення питання щодо заповнення лакун у бібліотечному фонді є аналіз інформації документального потоку Книжкової палати України, який складається з обов'язкових примірників різних видів друкованої продукції, що надходить до наукової установи згідно з Законом України «Про обов'язковий примірник документів». Важливий напрям діяльності Книжкової палати України – створення державної бібліографічної інформації шляхом підготовки бібліографічних покажчиків, серед яких «Літопис книг», що містить інформацію про книги й брошури з усіх галузей знань. У ньому обліковуються наукові, науково-популярні, науково-виробничі, літературно-художні та офіційні видання тощо.

Крім того, здійснюється аналіз газет «Освіта», «Сучасна освіта України», «Педагогічна газета», на шпальтах яких міститься інформація про видання з питань педагогіки, психології й освіти, що вийшли друком на теренах України.

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є структурним підрозділом Національної академії педагогічних наук України (НАПН України), тому вагомим складником у формуванні інформаційного ресурсу бібліотеки є обов'язкові відомчі надходження документів від наукових установ НАПН України. Підґрунтям для проведення аналізу надходження від відділень Академії є щорічні «Звіти про роботу Національної академії наук України».

Передплата є одним із головних способів комплектування фонду бібліотеки періодичними виданнями. Цей ресурс розглядається як один із важливих складників загального бібліотечного фонду, що володіє такими характеристиками як актуальність, оперативність, міждисциплінарність і науковість.

Оскільки ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського перебуває на державному фінансуванні, кількість назв передплачених видань прямо пропорційна виділенню державою коштів. Крім того, в умовах економічної кризи щопівріччя збільшується вартість періодичних видань. Внаслідок цього зменшується кількість назв періодичних видань, що надходять до фонду.

Протягом останніх кількох років помітною є певна стабільність вітчизняного журнального асортименту, але кількість назв періодичних видань продовжує зростати. Саме тому нині надзвичайно актуальним питанням є якісний добір нових журналів і газет для включення їх до списку передплати. Одним із найпоширеніших способів такого оцінювання, крім експертної оцінки працівниками бібліотеки, є аналіз відомостей про установи – засновників періодичних видань. Пріоритет належить організаціям, що здійснюють наукові дослідження в галузі педагогіки та психології.

Наукова періодика – важливий інструмент для здійснення наукової комунікації між фахівцями в інтересах їхньої професійної діяльності. Розвиток сучасних інформаційних технологій зумовлює нові вимоги учених до форм і методів надання їм інформаційних ресурсів, що призводить до змін у політиці комплектування. Зокрема, для повноцінного інформаційного забезпечення та збалансованого комплектування фонд бібліотеки має поповнюватися як друкованими виданнями, так і документами в електронному форматі.

Стрімке зміцнення позицій електронних видань у науковому світі спричинено кризою друкованих журналів. Згруповані в предметні колекції з великою кількістю назв, вони швидко витісняють менш конкурентоспроможні друковані версії. Основна причина цього полягає, по-перше, у здорожчанні традиційних журналів, по-друге, у великому, беручи до уваги сучасні вимоги, термінів підготовки рукопису до видання, що триває іноді до пів року. Серед основних переваг електронних журналів можна назвати такі:

- оперативність підготовки та розповсюдження;
- доступність широкому загалу читачів незалежно від місця їхнього перебування;
- можливість швидкого повнотекстового пошуку за окремим журналом або архівом електронних періодичних видань;
- відсутність потреби в тиражуванні; таким чином розв'язується проблема недостатньої кількості примірників, властива друкованим виданням;
- можливість працювати з електронним документом необмеженій кількості користувачів одночасно, не заважаючи один одному;
- відсутність типографських витрат та оплати поштових відправлень; швидка та недорога доставка до кінцевого споживача через телекомунікаційні канали;
- компактність зберігання [2].

Розміщення повнотекстових версій журналів у вільному доступі на сайтах установ і організацій, зокрема на сайті НБУВ, частково знімає проблему передплати на вітчизняні видання.

Істотною допомогою користувачам бібліотеки стало забезпечення доступу з 2018 р. до повнотекстових баз даних компанії EBSCO-Publishing, з 2019 року – до Scopus та Web of Science. Це дало змогу українським науковцям ознайомитись із найбільш актуальною інформацією з питань педагогіки та психології, з'ясувати, наскільки перспективним є той чи інший напрям їхніх досліджень, а також дізнатися, хто працює в цьому напрямі.

Важливим завданням для комплектування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є підтримка й розвиток системи вітчизняного книгообміну – одного з традиційних способів поповнення фонду, застосовуваного бібліотеками ще на початку XX століття. З цією метою у 2000 р. у структурі бібліотеки було створено обмінний фонд.

Обмінний фонд – це проміжна ланка для перерозподілу документів між тими фондами, в яких подальше зберігання документів недоцільне, а також непрофільними та дублетними документами поточного комплектування й тими адресатами, куди можуть бути переадресовані такі документи для подальшого використання.

Книгообмін передбачає такі види діяльності:

- обмін власними виданнями та інформаційними продуктами;
- передача маловикористовуваних, непрофільних або дублетних документів у ті бібліотеки, де вони найбільш потрібні, безпосередньо або через обмінні фонди.

Основними джерелами для здійснення книгообміну є обмінні фонди провідних бібліотек м. Києва, зокрема, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, Національної історичної бібліотеки України, Національної наукової медичної бібліотеки України, Державної науково-технічної бібліотеки України, Публічної бібліотеки імені Лесі Українки, а також Книжкової палати України імені Івана Федорова. Саме завдяки тісній співпраці до нашого фонду надходять видання з питань освіти, педагогіки, психології, бібліотекознавства, книгознавства тощо. Таким чином вдається ліквідувати лакуни у власному фонді та поповнювати фонди інших книгозбірень.

Серед широкого репертуару літератури, що пропонує ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського іншим установам та бібліотекам, затребуваними залишаються «Наукові праці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського», бібліографічні покажчики серії «Видатні педагоги світу», що відображають життя і діяльність В. О. Сухомлинського (2001, 2008, 2013, 2018 рр.), Я. Корчака (2003 р.), А. С. Макаренка (2008 р.), К. Д. Ушинського (2010 р.), С. Ф. Русової (2010 р.), С. Х. Чавдарова (2012 р.), М. І. Пирогова (2010 р.), Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича) (2013 р.). Завдяки великій науково-пошуковій роботі науковців у покажчиках цілісно представлено творчу спадщину видатних педагогів, історіографічні джерела про їхній внесок у розвиток педагогічної науки. Деякі з них містять повнотекстові твори педагогів чи уривки з них. Популярним виданням серед відвідувачів обмінного фонду є рекомендаційний щорічний бібліографічний посібник «Календар знаменних і пам'ятних дат у галузі освіти і педагогічної науки на ... рік», що з'явився ще у 2002 р. У ньому у хронологічному порядку наводиться інформація про визначні події вітчизняної та зарубіжної освіти, педагогічної думки, зокрема короткі біографічні довідки про ювілейні дати, життя і діяльність видатних педагогів, освітян, громадських діячів, а також відомості про сучасних ювілярів НАПН України, учителів-новаторів [1].

Тісна співпраця обмінного фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та Інституту історії НАН України дала можливість поповнити свій фонд та фонди мережі освітянських бібліотек 10-ти томним виданням «Енциклопедії історії України». Через обмінний фонд ДНПБ поширювались книжки таких відомих науковців, письменників, поетів, діячів культури і мистецтв, як: Б. Бойка, В. Бровченка, Н. Буринської, А. Гурської, В. Марсюка, В. Погребенника, Ю. Тарнавського, Ю. Хорунжого.

Аналізуючи діяльність обмінного фонду, можна впевнено констатувати, що за роки двадцятирічної діяльності його послугами скористалося близько 1000 установ, бібліотек закладів вищої та середньої освіти усіх областей України.

Одним із вагомих і найперспективніших джерел комплектування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є дарування – безоплатне передавання бібліотеці одиничних або множинних документів, що може супроводжуватися певними зобов'язаннями перед дарувальником (установою, організацією, фізичною особою). Головна перевага цього способу комплектування фонду полягає у безоплатному надходженні нових документів. Завдяки процесу дарування до бібліотеки іноді надходять рідкісні, цінні та унікальні видання.

За статистичними даними, дари щорічно становлять 15 % усіх надходжень до фонду бібліотеки. Серед них книжки, журнали, продовжувані видання, альбоми, картографічні й нотні видання, документи на електронних носіях тощо. За

тематикою переважають документи з питань педагогіки, психології, освіти, бібліотечної справи, твори художньої літератури тощо.

Дар – це не тільки джерело поповнення фонду бібліотеки. Дар (у тому числі й бібліотечний) є особливим соціально-економічним і психологічним явищем, соціально-особистісним феноменом. Цей феномен породжує в бібліотеці особливий, специфічний потік документів, що потребує інших, ніж представлені джерела комплектування (обов'язковий примірник, обмінні фонди бібліотек), способів і процедур діяльності як в організації власне технологічних процесів проходження документів, так і у сфері роботи з дарувальниками.

Частину подарованих документів зібрано в колекції. Так, упродовж 2002–2003 рр. родиною В. О. Сухомлинського до бібліотеки передано 3393 примірники документів, зокрема, твори, матеріали про життя й діяльність педагога, видані українською мовою та 50-ма мовами світу, відео- й фотодокументи, зібрані після смерті видатного педагога. Ця колекція слугувала основою для відкриття в березні 2003 р. у структурі бібліотеки читального залу Фонду В. О. Сухомлинського. Нині документний фонд читального залу налічує близько 5 тис. примірників документів.

У 2013 р. сформовано колекцію видань, подарованих ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського доктором філософських наук, професором, академіком Національної академії наук України, президентом Національної академії педагогічних наук України Василем Григоровичем Кременем. На сьогодні колекція нараховує 920 примірників документів українською та іноземними мовами.

Складником галузевого інформаційного ресурсу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є інформаційний ресурс науково-педагогічної електронної бібліотеки. Існує декілька методів комплектування фонду електронної бібліотеки – генерація, агрегація, обмін. До електронних документів власної генерації, тобто створюваних самими власниками фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, належать оцифровані книжкові пам'ятки, монографії, малотиражні публікації (матеріали конференцій, збірники статей співробітників бібліотеки та працівників установ НАПН України, дисертації, допоміжні документи). Використання для введення в електронну бібліотеку оригінального видавничого макету документа – найоптимальніший варіант з економічного та технологічного поглядів.

Агрегація документа з уже наявних електронних колекцій, що перебувають у відкритому чи ліцензованому доступі, дає можливість приєднати документ до власного фонду.

Фонд електронної бібліотеки поповнюється в результаті обміну з іншими організаціями. Така взаємодія з установами аналогічної тематичної спрямованості в питаннях комплектування фондів електронних документів забезпечує економію трудових і матеріальних ресурсів, тимчасових витрат, пов'язаних зі створенням однотипних електронних документів, виключає дублювання [3, 4].

Автоматизація процесів комплектування забезпечує якісне формування фонду, суттєво прискорює процеси опрацювання документів, підвищує точність облікових і звітних відомостей, розширює можливості організації різнобічного використання інформаційних ресурсів.

Висновки. Підсумовуючи викладене, варто наголосити, що в сучасних умовах галузева бібліотека видозмінюється, поступово перетворюючись на

провайдера послуг. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського потрібно вибудовувати свою стратегію розвитку та систему пріоритетів комплектування фонду відповідно до максимального забезпечення інформаційних потреб користувачів у традиційній та нетрадиційній формах. Цього можливо досягнути, насамперед:

- комплектуванням науковими та періодичними виданнями за профілем бібліотеки;
- комплектуванням реферативними й інформаційними виданнями за основними напрямками наукової діяльності бібліотеки та НАПН України;
- створенням електронних документів власної генерації із забезпеченням можливості віддаленого доступу до них;
- розширенням інформаційного забезпечення користувачів бібліотеки за рахунок професійного відбору й упорядкування ресурсів відкритого доступу.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського як інтегратор і поширювач педагогічного біографічного знання. *Укр. пед. журн.* 2015. № 3. С. 209–219.
2. Бондар Л. Система документопостачання Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. *Вісн. Кн. палати.* 2016. № 10. С. 20–23.
3. Вараксіна Н. В. Концепція науково-педагогічної електронної бібліотеки Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2013. 24 с.
4. Іващенко В. М., Палійчук Р. І. Зібрання рідкісних і цінних видань у фондах мережі освітянських бібліотек: результати дослідження. *Вісн. Кн. палати.* 2013. № 1. С. 1–4.
5. Меженко Ю. О. Перспектива розвитку великих наукових бібліотек на Україні. *Бібліол. вісті.* 1926. № 2. С. 32–39.
6. Рогова П. І. Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського: історія і сучасність. *Бібліотеки України загальнодержавного значення: історія і сучасність* : зб. ст. Київ, 2007. С. 97–101.
7. Соломка В. А. Модель комплектування фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. *Історія освітянських бібліотек України* : наук. зб. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Київ, 2006. С. 53–60.
8. Ши́ра Д. Х. Введение в библиотечное дело. Основные элементы библиотечного обслуживания. М. : Высш. шк., 1983. 256 с.

References

1. Berezivska, L. D. (2015). Derzhavna naukovo-pedahohicha biblioteka Ukrayiny imeni V. O. Sukhomlinskoho yak intehrator i poshyryuvach biohrafichnoho znannya [V. O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine as an integrator and disseminator of pedagogical biographical knowledge]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Educational Journal*, 3, 209–2019 [in Ukrainian].
2. Bondar, L. (2016). Systema dokumentopostachannya Derzhavnyi naukovo-pedahohichoyi biblioteky Ukrayiny imeni V. O. Sukhomlinskoho [Documentation System of the V. O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty – Bulletin of the Book Chamber of Ukraine*, 10, 20–23 [in Ukrainian].
3. Varaksina, N. (2013). *Kontseptsiya naukovo-pedahohichnoyi elektronnoyi biblioteky Derzhavnyi naukovo-pedahohichoyi biblioteky Ukrayiny imeni V. O. Sukhomlinskoho* [The concept of scientific-pedagogical electronic library of the V. O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine]. Vinnytsya: Nilan-LTD [in Ukrainian].
4. Ivashchenko, V. M. & Paliychuk R. I. (2013). Zibrannya ridkisnykh i tsinnykh vydan u fondakh merezhi osvityanskykh bibliotek: rezultaty doslidzhennya [Collection of rare and

- valuable editions in the holdings of the network of educational libraries: results of the study]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty – Bulletin of the Book Chamber of Ukraine*, 1, 1–4 [in Ukrainian].
5. Mezhenko, Yu. O. (1926). Perspektyva rozvytky velykykh naukovykh bibliotek na Ukrayini [Prospects for the development of large scientific libraries in Ukraine]. *Bibliolohichni visti – Bibliological news*, 2, 32–39 [in Ukrainian].
6. Rohova, P. I. (2006). Derzhavna naukovopedahohicha biblioteka Ukrayiny imeni V. O. Sukhomlinskoho: istoriya i suchasnist [V. O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine: history and modernity]. *Biblioteky Ukrayiny zahalnodержавnoho znachennya: istoriya i suchasnist: zbirnyk stateyi – Libraries of Ukraine of national importance: history and modernity: collection of articles*. (pp. 97–101). Kyiv: Vyryi [in Ukrainian].
7. Solomka, V. A. (2006). Model komplektuvannya fondiv DNPB Ukrayiny im. V. O. Sukhomlinskoho [Model of acquisition of funds of the V. O. Sukhomlinsky SSPL of Ukraine]. *Istoriia osvitiivskykh bibliotek Ukrainy: naukovyi zbirnyk – History of educational libraries of Ukraine: a scientific collection*. (pp. 53–60). Kyiv: Vyryi [in Ukrainian].
8. Shyra, D. Kh. (1983). *Vvedeniye v bibliotekovedeniye. Osnovnye elementy bibliotekhnogo obsluzhivaniya [Introduction to Library Science. Basic Elements of Library Services]*. Moscow: Vysshaya shkola [in Russian].

Liudmyla Bondar,
Head of the Scientific Acquisition Sector,
V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine,
e-mail: lyuda_bondar_@ukr.net
ORCID id: 0000-0002-1203-9450

SUBJECT INFORMATION RESOURCE OF V. O. SUKHOMLYNSKYI STATE SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL LIBRARY OF UKRAINE: PRESENT SITUATION AND WAYS OF DEVELOPMENT

The paper covers the main aspects of book acquisition at V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine. It is noted that the library was based on the holdings of two special education libraries: the Scientific Library of the Institute of Pedagogy at the AES of Ukraine and the Central Education Library of the Ministry of Education of Ukraine, which were liquidated. The attention is paid to the book acquisition at V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine, based on the law of correspondence (congruence). The law provides for the formation of the library holdings in accordance with the library tasks and purpose and taking into account user needs. The main ways of accession to the library holdings are analysed: required copy, subscription periodicals, book exchange, gifts, and document reproduction. The paper deals with e-journals acquisition as an alternative to traditional journals. The attention is paid to the peculiarities of the current situation in library document support, that is increasing the ways of acquisition by increasing the number of acquisition sources, changes in traditional acquisition technology in connection with the emergence of new technologies and opportunities to use information resources through the Internet, the economic partnership between the library and publishing houses under the conditions of limited budget financing. It is noted that the automation of acquisition furthers qualitative formation of the holdings, significantly accelerates the process of document processing, improves the accuracy of accounting and reporting information, and extends the possibility of organisation to use information resources.

Keywords: acquisition, acquisition sources, V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine, required copy, subscription, library holdings, electronic journals, gifts, book exchange.

Надійшла до редакції 17.10.2019 року

УДК 025.4.028

DOI: <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2019-3-107-115>

Наталія Грудініна,
науковий співробітник відділу
комплектування та наукового опрацювання
документів ДНПБ України
ім. В. О Сухомлинського,
e-mail: Grudinina@i.ua
ORCID id: 0000-0003-2304-480X

КАРТотеКА МЕТОДИЧНИХ РІШЕНЬ ЯК ДОПОМІЖНИЙ СЛУЖБОВИЙ АПАРАТ КАТАЛОГІЗАТОРА

У статті досліджено особливості створення допоміжного службового апарату каталогізатора, який формується, зокрема, у відділах каталогізації та наукового опрацювання документів. Встановлено, що повноцінне використання фондів бібліотеки неможливе без довідково-пошукового апарату. Довідково-пошуковий апарат (далі –ДПА) – система бібліотечних каталогів і картотек, що розкривають фонд бібліотеки. Обґрунтовано, що оперативність і цілеспрямованість довідково-інформаційної роботи бібліотеки багато в чому залежить від того, наскільки добре в ній організовано довідково-пошуковий апарат у цілому та його основний складник – Систему каталогів і картотек. Окреслено, що у бібліотеці цей апарат використовують як додаткову методичну базу для розроблення загальних і спеціальних методик окремих видів аналітико-синтетичного опрацювання документів, внесення змін у державні стандарти, таблиці класифікації, списки предметних рубрик тощо. Встановлено, що основним призначенням картотеки методичних рішень бібліографічного описування документів і систематизування є забезпечення методичної єдності у класифікуванні й відображенні в каталозі однотипної літератури, забезпечення реалізації прийнятих методичних рішень, надання допомоги каталогізаторам в опрацюванні складних за змістом документів, підвищення продуктивності їх праці. Схарактеризовано склад, функції та технологію роботи з картотекою методичних рішень, зокрема, із систематизування документів. Розглянуто мету функціонування картотеки, описано процес ухвалення методичних рішень. Висвітлено проблемні питання та наведено методичні рішення щодо систематизування складних за змістом документів. Доведено, що наявність у бібліотеці довідково-методичного апарату, який постійно розвивається й удосконалюється, є важливою умовою якісного функціонування системи каталогів і картотек.

Ключові слова: Довідково-інформаційна робота, довідково-пошуковий апарат, картотека методичних рішень, систематизування.

Постановка проблеми. Повноцінне використання фондів бібліотеки неможливе без довідково-пошукового апарату. Довідково-пошуковий апарат (далі – ДПА) – система бібліотечних каталогів і картотек, що розкривають фонд бібліотеки.

Оперативність і цілеспрямованість довідково-інформаційної роботи бібліотеки багато в чому залежить від того, наскільки добре в ній організовано довідково-пошуковий апарат у цілому та його основний складник – Систему каталогів і картотек.

Каталоги і картотеки відображають документи, що зберігаються у фонді бібліотеки, та розкривають зміст періодичних видань і неперіодичних збірників. Характерною рисою сучасної системи каталогів і картотек у бібліотеках є традиційні (карткові) і нетрадиційні (електронні) складники. При цьому, як і раніше, функціонування бібліотечних каталогів карткових і вже нових, електронних, забезпечують співробітники відділу комплектування та опрацювання документів, а картотеки і бази даних, що містять описи складових частин документів, – бібліографи [2, с. 32–34].

Наукове опрацювання документів, організація і ведення каталогів – це процеси доволі складні й багатогранні, на результати яких впливають, як об'єктивні так і суб'єктивні фактори. Суб'єктивними факторами є, наприклад, інтереси та запити читачів, рівень професійної підготовки каталогізаторів, навіть їхні психологічні особливості. Крім того, зміст публікацій, особливо наукового й виробничого характеру, досить складний, тому каталогізатору іноді нелегко в ньому розібратися і точно визначити пошуковий образ документа.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначаючи ступінь вивченості теми, варто зазначити, що цілісного дослідження проблеми створення окремих елементів сучасного довідково-пошукового апарату, зокрема картотеки методичних рішень до сьогодні майже не здійснено.

Звертаючись до історії питання, необхідно наголосити, що теоретичні основи додаткової методичної бази для розроблення загальних і спеціальних методик окремих видів аналітико-синтетичного опрацювання документів, внесення змін у державні стандарти, таблиці класифікації, списки предметних рубрик тощо, досліджували українські та зарубіжні бібліотекознавці, зокрема в працях Т. В. Мотовилової [4, с. 48–51], Ю. О. Остапчук [5, с. 15–20] та ін.

Окремі аспекти теми розкрито в низці різних за змістом публікацій М. Й. Ахвердової [1, с. 20–23], Н. Коваль [2, с. 32–34, І. Г. Лобановської [3, с. 9]. Проблема створення картотеки методичних рішень досліджена в низці положень та інструкцій окремих бібліотек України та зарубіжжя [7, с. 45].

Метою науково-дослідної статті є забезпечення реалізації прийнятих методичних рішень, надання допомоги каталогізаторам в опрацюванні складних за змістом документів, підвищення продуктивності їх праці у відділах каталогізації формується допоміжний довідково-методичний апарат. У бібліотеці цей апарат використовують як додаткову методичну базу для розроблення загальних і спеціальних методик окремих видів аналітико-синтетичного опрацювання документів, внесення змін у державні стандарти, таблиці класифікації [8, с. 20], списки предметних рубрик тощо. Наявність у бібліотеці довідково-методичного апарату, який постійно розвивається й удосконалюється, є важливою умовою якісного функціонування системи каталогів і картотек.

Виклад основного матеріалу. Допоміжний довідково-методичний апарат формується з чотирьох складників: обов'язкові регламентуючі документи, методичні матеріали, довідкові видання, система довідкових робочих картотек. До обов'язкових регламентуючих документів належать державні стандарти, формати надання інформації для автоматизованих бібліографічних інформаційно-пошукових систем, типові та робочі таблиці класифікації, списки предметних рубрик, тезауруси. Методичну документацію становлять різні інструкції, правила, схеми та інші матеріали з наукового опрацювання документів, організації, ведення й редагування каталогів бібліотеки, та каталогів, опублікованих іншими бібліотеками. Основним із таких документів є «Положення...» про кожен окремий каталог. Не варто нехтувати створенням такої документації, оскільки час, витрачений на її розроблення, окупається у повсякденній роботі. Чітко зафіксовані рішення забезпечують одноманітність процесів каталогізації, підвищення їх якості й, відповідно, якості каталогів.

Щоб розібратися у змісті документів, його термінології, каталогізаторам часто доводиться звертатися до довідкових видань. З огляду на це до довідково-методичного апарату включають різноманітні енциклопедії, довідники,

термінологічні й тлумачні словники з різних галузей знань, географічні та інші атласи і карти, а також основну літературу з питань аналітико-синтетичного опрацювання документів, організації та ведення каталогів (підручники, навчальні й методичні посібники, монографії тощо), тобто всі матеріали, що допоможуть розв'язати окремі питання відображення в каталозі того чи іншого документа.

Допоміжним службовим апаратом до каталогів є система довідкових робочих картотек, зокрема картотека методичних рішень (далі – КМР), у якій фіксують ухвалені рішення щодо бібліографічного описування, систематизування документів й відображення в каталогах окремих видів видань, (видань, що продовжуються; матеріалів з'їздів, конференцій тощо; серіальних видань; нормативно-технічних документів; документів на електронних носіях інформації тощо), порядок розстановки карток, застосування різних форм роздільників, складання додаткових і довідкових карток тощо). У найпростішому вигляді ця картотека може складатися з карток (або переліку записів), на кожній з яких зазначено ключове слово (поняття) і пов'язані з ним поняття (рубрики, індекси, аспекти), до яких були прийняті класифікаційні рішення.

Складання та ведення допоміжного службового апарату – картотеки методичних рішень, потребують проблему узгодження методичних рішень. У підготовці таких рішень, використовують регламент нормативних документів (насамперед стандартів) і рекомендації спеціальної літератури, колективно обговорюють і приймають загальні й локальні вимоги[4, с. 48–51]. Прийняті спільні рішення фіксують у затвердженому керівником бібліотеки «Положенні про систему каталогів і картотек», у технологічних інструкціях і картах, а часткові рішення – у КМР. У цих документах чітко відображено процеси складання й ведення КМР, яка використовується в класифікуванні літератури, організації та редакції систематичного каталогу, складанні, й редакції абеткового предметного покажчика (далі – АПП) до них. Іншим обов'язковим документом, без якого неможлива організація цього складника довідково-пошукового апарату, є паспорт каталогу, картотеки, бази даних. У паспорті каталогу / картотеки (бази даних) зазначено найменування каталогу / картотеки (бази даних), його / її тематику, рік створення, обсяг.

У кожному конкретному випадку, коли опрацювання певної категорії документів однорідної тематики або однієї форми викладу, або одного виду видань допускає застосування різних методів, прийомів, форм тощо, варто вибирати один із тих, який найбільше відповідає цілям і завданням бібліотеки, запитам користувачів, та фіксувати свій вибір у методичних рішеннях. Це можуть бути рішення щодо бібліографічного описування й систематизування окремих видів документів (видань, що продовжуються; матеріалів з'їздів, конференцій тощо; серіальних видань; нормативно-технічних документів; документів на електронних носіях інформації тощо) і відображення їх в абеткових і систематичних каталогах (порядок розстановки карток, застосування різних форм роздільників, складання додаткових і довідкових карток тощо). Ухвалені методичні рішення фіксують у спеціальних робочих (службових) картотеках, які ведуть практично всі фахівці відділу – картотеках методичних рішень.

Записи в картотеці, як правило, мають характер спостережень і попередніх рішень. Методичні рішення ухвалюються й оформлюються фахівцями, які займаються бібліографічним описуванням, систематизуванням документів, організацією й веденням каталогів. Після обговорення прийнятих методичних

рішень з іншими фахівцями відділу, їх затверджуює завідувач відділу з подальшим відображенням у відповідній робочий картотеці.

До картотеки вносять рішення щодо:

- бібліографічного описування документів;
- застосування положень загальної й спеціальної методики індексування документів за УДК;
- упровадження доповнень і виправлень до класифікаційних систем, які використовуються в бібліотеці;
- організації, ведення, редагування карткових абеткових і систематичних каталогів;
- групового опрацювання документів;
- технічного оброблення різних видів документів тощо.

Окремі методичні рішення, залежно від їх змісту й обсягу, оформлюють на каталожних картках, організованих за допомогою роздільників, або на окремих аркушах паперу, зібраних у теку.

Скасовані, уточнені, опрацьовані методичні рішення вилучають із картотеки після затвердження нових відповідних ухвалених рішень.

У процесі опрацювання документів, зокрема систематизуванні, розстановці карток виникають труднощі щодо віднесення до певних розділів того чи іншого матеріалу, оскільки у повторному аналогічному випадку витрачається час на розв'язання цього питання, а іноді може бути прийнято й інше рішення, а отже, такий подібний матеріал може потрапити в різні розділи. Щоб уникнути трактування і варіативності, створюють картотеку методичних рішень із систематизування документів. Ведуть її за предметним принципом: коротко формулюють предмет і зазначають індекс УДК, за яким відносять документи до певного розділу.

Основним призначенням картотеки методичних рішень із систематизування є забезпечення методичної єдності у класифікуванні й відображенні в каталозі однотипної літератури.

Варто взяти до уваги й методичний апарат систематизатора це – сукупність посібників, картотек і покажчиків, які забезпечують єдність методів систематизування та якість ухвалених класифікаційних рішень.

Методичний апарат містить і самостійні елементи ДПА: систематичні каталоги й картотеки, єдиний абетково-предметний покажчик до них, систематичну контрольну картотеку до АПП. До методичного апарату входять посібники із загальної та спеціальної методики систематизування, а також до нього умовно можна зарахувати підручники та навчальні посібники, у яких викладено методичні питання. Методичні матеріали публікують не лише окремими виданнями, а й у періодичних і продовжуваних виданнях, збірниках статей тощо. Частина методичного апарату бібліотекарі створюють самостійно, наприклад картотеку методичних рішень (КМР) та інші робочі картотеки. Крім того, картотека слугує джерелом для розроблення посібників із загальної й спеціальної методики класифікування творів друку, та внесення доповнень і виправлень до таблиць УДК. КМР складається в процесі класифікування, рекласифікування і редакції СК.

У процесі систематизування для отримання необхідної інформації використовують довідковий апарат систематизатора – фонд довідкових видань, що формується у відділі каталогізації. До складу цього фонду входять

універсальні й галузеві енциклопедії, тлумачні й термінологічні словники, двомовні словники, географічні атласи, довідники, а також словники нормалізованої термінології – галузеві рубрикатори, словники предметних рубрик і тезауруси.

Незамінним є методичний апарат у таблицях класифікації, представлений у вигляді основного тексту (довідково-посилальний апарат і методичні вказівки в класифікаційних діленнях), вступу і додатків. У методичних рекомендаціях наводяться загальні відомості про таблиці та правила систематизування документів. Будь-які таблиці класифікації містять роз'яснення щодо їх використання. У таблицях УДК 2017 року є готові методичні рішення, які можна використовувати [8, с. 5], однак практика доводить, що має бути створена власна картотека методичних рішень відповідно до фонду бібліотеки.

У картотеці відображають правила систематизування, які встановлює сама бібліотека, вибираючи одне класифікаційне рішення з низки можливих, фіксуючи його в картотеці. Цим й досягається рівноправність у застосуванні методів систематизування документів, аналогічних за тематикою, характером викладу та іншими ознаками. У загальнодоступних бібліотеках картотеку організовують за абеткою назв тем (ключових слів або предметних рубрик), записаних на окремих картках, де викладено текст прийнятого рішення і наведено його приклад.

Методичні рішення поділяють на чотири групи: рішення, що виникають при класифікуванні документів або редакції каталогів; рішення із складання і редакції АПП до СК, із використання таблиць у друкованих виданнях, із організації каталогів і фондів підсобних структур бібліотеки.

Виокремлюють три види методичних рішень: попередні, остаточні й скасовані:

- попередні – рішення, за якими потрібно провести додаткові консультації, спостереження, обговорення. Вони можуть бути чинними в тому випадку, якщо без цього рішення не може здійснюватися систематизування літератури з певних питань, тобто використовуватися в роботі до їх затвердження;
- остаточні – чинні рішення, які пройшли всі етапи затвердження;
- скасовані – рішення, які втратили своє значення у зв'язку з прийняттям нового рішення з певного питання.
- Усі методичні рішення за своїм характером поділяють на 9 категорій, кожній з яких присвоюють умовне позначення від 0 до 9.
- КМР заповнюють у процесі класифікування творів друку і формулюють з карток із записами методичних рішень. На кожній картці зазначають одне рішення:
 - картотеку складають із карток із записами методичних рішень;
 - картотеку підрозділяють за індексами УДК у межах індексу в послідовності номерів, присвоєних окремим категоріям рішень, а в межах категорій за видами рішень (попередні, остаточні, скасовані);
 - рішення, що належать до двох і більше підрозділів, відображають у картотеці під індексами цих підрозділів;
 - рішення, що відносяться одночасно відділу або розділу в цілому та окремих їхніх відокремлених підрозділів, розміщують під індексом відділу або розділу в цілому;
 - рішення, що передбачають дублювання літератури, розміщують під індексами обох розділів.

Методичні рішення можуть стосуватися різних питань класифікації:

- методики подальшого підрозділу рубрики шляхом складання індексу за аналогією, комбінування індексів і т. д.;
- уточнення або зміни формулювання рубрики, виправлення, зняття й введення нових індексів;
- розкриття й уточнення змісту рубрики, розмежування від споріднених розділів; співвідношення загального та часткового;
- виправлень і доповнень методичних вказівок, посилань і відсилань;
- повторного відображення творів друку.

Дві окремі групи утворюють рішення зі складання рубрик АПП до СК та за поличними індексами.

Картки мають бути оформлені одноманітно. У лівому верхньому куту картки зазначають і підкреслюють індекс ділення, до якого належить рішення.

Введені в картотеку рішення ретельно відпрацьовують, редагують і затверджують на редакційно-методичній раді відділу систематизації. Кожна картка містить дату прийняття рішення та підписи автора і редактора.

Затверджені методичні рішення, записані на картках, мають відображатися в робочих примірниках таблиць УДК.

Наукові бібліотеки організують КМР у систематичному порядку, тобто розставляють картки за індексами УДК. У невеликих бібліотеках допускається розміщення карток за абеткою найменувань питань, за якими ухвалено методичні рішення.

Науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського у співпраці з фахівцями відділу комплектування та наукового опрацювання документів розпочала створення низки прийнятих систематизаторами методичних рішень щодо відображення досвіду багаторічної копіткої роботи з прийняття тих чи інших класифікаційних рішень у каталогах нових тем і проблем, відсутніх у таблицях УДК [8, с. 28] на основі робочих таблиць класифікації бібліотеки (Галузеві робочі таблиці УДК), базисною основою яких був повний варіант таблиць УДК.

Зважаючи на те, що протягом тривалого часу різними фахівцями відділу комплектування та наукового опрацювання документів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ухвалено значну кількість рішень, оформлених в окремих картотеках, які малодоступні іншим каталогізаторам, виникла потреба в об'єднанні ухвалених методичних рішень у збірник.

Метою цього збірника є створення допоміжного довідково-методичного апарату через об'єднання практичних напрацювань фахівців відділу у формі методичних рішень (МР) для наукового опрацювання документів і організації каталогів. Створення збірника дає змогу забезпечити реалізацію ухвалених МР та надати практичну допомогу каталогізаторам в опрацюванні складних за змістом і формою документів, де наявність чітких зафіксованих рішень забезпечить одноманітність процесів каталогізації. Це підвищить продуктивність й якість праці каталогізаторів з організації й ведення карткових каталогів і картотек, що матиме позитивний вплив на якість і оперативність довідково-бібліографічної роботи фахівців бібліотеки, а також надасть методичну допомогу бібліотекам мережі.

Збірник методичних рішень призначено для фахівців відділу комплектування та наукового опрацювання документів, фахівців інших відділів

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, а також і для фахівців мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України.

Збірник містить рішення з питань:

- бібліографічного описування різних видів документів українською та російською мовами на різних носіях інформації;
- систематизації документів за УДК;
- організації абеткових і систематичних карткових каталогів;
- опрацювання й відображення в каталогах книжкових колекцій;
- опрацювання документів груповим способом;
- розстановки документів у книгосховищах.

Висновки. Проаналізувавши систему бібліографічних картотек та баз даних (БД), книгозбірень, варто наголосити, що працівникам бібліотек необхідно вести робочу картотеку «Методичні рішення», яка б допомагала придержуватися спільних принципів ведення картотек та БД у сукупності уточнених таблиць класифікації й ухвалених рішень, що забезпечить надання допомоги каталогізаторам у дотриманні одноманітності в процесах каталогізації. Використання картотеки методичних рішень сприятиме усуненню дублювання технологічних операцій у процесі опрацювання документів, підвищенню якості і економії часу, який витрачається для пошуку інформації, що істотно полегшить працю каталогізатора.

Інші картотеки потрібно складати у разі потреби, яку не може задовольнити жодний елемент ДПА бібліотеки.

Спеціальні картотеки, як і всі інші, можуть бути як в електронному виконанні, так і на паперових носіях. Зазвичай використовуються паперові носії, хоча вже функціонують комп'ютерні картотеки і бази даних. З появою в бібліотеках новітніх комп'ютерних технологій спостерігається поступове заміщення традиційних форм роботи електронними.

У майбутньому варто забезпечити переведення усіх традиційних бібліографічних картотек в електронні, зокрема картотеку методичних рішень. Що й сприятиме підвищенню повноти й оперативності задоволення інформаційно-бібліографічних запитів читачів

Список використаних джерел

1. Ахвердова М. Й. Універсальна десяткова класифікація. Підготовка другого видання. *Вісн. Кн. палати*. 2008. № 1. С. 20–23.
2. Коваль Н., Благірева І. Упровадження Універсальної десяткової класифікації у бібліотеці ВНЗ (із досвіду роботи бібліотеки ВП «МФ КНУКІМ»). *Вісн. Кн. палати*. 2018. № 2. С. 32–34.
3. Лобановська І. Г. Упровадження Універсальної десяткової класифікації в практику роботи бібліотек закладів загальної середньої та професійно-технічної освіти : метод. рек. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. *Шк. б-ка плюс*. 2018. Серп. (№ 15/16). С. 9.
4. Мотовилова Т. В. Вспомогательный аппарат каталогизатора: значение и роль в научной обработке литературы. *Библиотеки вузов Урала: проблемы и опыт работы* : науч.-практ. сб. Екатеринбург, 2004. Вып. 5. С. 48–51. URL: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/19932/1/bvu05-2004-13.pdf> (дата обращения: 25.03.2015).
5. Остапчук Ю. О. Бібліографічні картотеки та бази даних бібліотек вищих навчальних закладів. *Вісн. Кн. палати*. 2010. № 9. С. 15–20.
6. Сербін О. О. УДК українською мовою: історичні аспекти створення та аналітичний огляд структури. *Бібл. вісн*. 2008. № 5. С. 10–16.

7. Справочно-библиографический аппарат муниципальной библиотеки : метод. рекомендации / Дворец кн., Ульянов. обл. науч. б-ка им. В. И. Ленина ; сост. И. А. Шпак. Ульяновск, 2016. 45 с.
8. Універсальна десяткова класифікація (УДК) : допом. та основні табл. (станом на 2011 р.) / підгот. М. Й. Ахвердова ; Держ. наук. установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова». Київ : Кн. палата України ім. І. Федорова : Ліра, 2017. 1096 с.
9. Універсальна десяткова класифікація (УДК) : метод. рішення для понять з відсут. прямими індексами / уклад.: М. Й. Ахвердова, Т. Е. Калініна, Ю. О. Набхан ; Держ. наук. установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова». Київ : Кн. палата України ім. І. Федорова, 2012. 20 с.
10. Універсальна десяткова класифікація. Структура, правила ведення та індексування : (ГОСТ 7.90–2007, MOD) : ДСТУ 6096:2009. Вид. офіц. Уведено вперше ; чин. від 2009-07-01. Київ : Держспоживстандарт України, 2009. 28 с.

References

1. Akhverdova, M. Y. (2008). Universalna desyatkova klasyfikatsiya. Pidhotovka druhoho vydannya [Universal decimal classification. Preparation of the second edition]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty – Bulletin of the Book Chamber of Ukraine*, 1, 20–23 [in Ukrainian].
2. Koval, N., & Blahirieva, I. (2018). Uprovadzhennya Universalnoyi desyatkovoyi klasyfikatsiyi u bibliotetsi VNZ (iz dosvidu roboty biblioteky VP “MF KNUKIM”) [Implementation of the Universal Decimal Classification in the Library of Higher Education Institutions (from the experience of the library of MF KNUKIM)]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty – Bulletin of the Book Chamber of Ukraine*, 2, 32–34 [in Ukrainian].
3. Lobanovska, I. H. (2018, August). Uprovadzhennya Universalnoyi desyatkovoyi klasyfikatsiyi v praktyku roboty bibliotek zakladiv zahalnoyi serednoyi ta profesiynno-tekhnichnoyi osvity: metodychni rekomendatsii [Implementation of Universal Decimal Classification in Practice of Libraries of General Secondary and Vocational Education Facilities: methodical recommendations]. *Shkilna biblioteka plyus – School Library Plus*, p.9 [in Ukrainian].
4. Motovylova, T. V. (2004). Vspomogatelnyj apparat katalogizatora: znachenie i rol v nauchnoj obrabotke literatury [Assistant cataloger: the importance and role in the scientific processing of literature]. *Biblioteki vuzov Urala: problemy i opyt raboty: nauchno-prakticheskij sbornik – Libraries of universities of the Urals: problems and work experience: a scientific and practical collection*, (5), 48–51. Retrieved from <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/19932/1/bvu05.2004-13.pdf> [in Russian].
5. Ostapchuk, Yu. O. (2010). Bibliografichni kartoteki ta bazy danykh bibliotek vyshchych navchalnykh zakladiv [Bibliographic files and databases of libraries of higher education institutions]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty – Bulletin of the Book Chamber of Ukraine*, 9, 15–20.
6. Serbin, O. (2008). UDK ukraïnskoïu movoïu: istorychni aspekty stvorennia ta analitychnyi ohliad struktury [UDC in Ukrainian: historical aspects of creation and analytical review of the structure]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, 5, 10–16 [in Ukrainian].
7. Shpak, I. A. (Comp.). (2016). *Spravочно-bibliograficheskij apparat municipalnoï biblioteki: metodicheskie rekomendacii [Reference and bibliographic apparatus of the municipal library: guidelines]*. Ulyanovsk [in Russian].
8. Akhverdova, M. Y. (Comp.). (2017). *Universalna desyatkova klasyfikatsiya (UDK): dopomizhni ta osnovni tablytsi (stanom na 2011 r.) [Universal Decimal Classification (UDC): auxiliary and core tables (as of 2011)]*. Kyiv: Knyzhkova palata Ukrainy imeni I. Fedorova : Lira [in Ukrainian].
9. Akhverdova, M. Y., Kalinina, T. E., & Nabkhan, Yu. O. (Comps.). (2012). *Universalna desyatkova klasyfikatsiya (UDK): metodychni rishennya dlya ponyat z vidsutnimy pryamymy indeksamy [Universal Decimal Classification (UDC): methodological solutions for concepts with missing direct indices]*. Kyiv: Knyzhkova palata Ukrainy imeni I. Fedorova [in Ukrainian].

10. Universalna desyatkova klasyfikatsiya. Struktura, pravyla vedennya ta indeksuvannya [Universal decimal classification. Structure, rules for use and indexing] (2009). (*HOST 7.90–2007, MOD*): *DSTU 6096:2009 from 1st July 2009*. Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy [in Ukrainian].

Natalia Hrudinina,
Research Fellow,
the Department of Document Acquisition
and Scientific Processing,
V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine,
e-mail: Grudinina@i.ua
ORCID id: 0000-0003-2304-480X

METHODICAL DECISION CARD FILE AS AN AUXILIARY SERVICE APPARATUS FOR A CATALOGUER

The paper explores the peculiarities of the creation of auxiliary service apparatus for a cataloguer, that is formed at cataloguing and document processing departments. It was found out that the full use of library holdings is not possible without reference aids. Reference aids (hereinafter referred to as RA) is a system of library catalogues and card files that presents a library stock. It is proved that the efficiency and purposefulness of the library reference and information service depend largely on how well RA is organised, in particular, it concerns the system of catalogues and card files. It was outlined that the library RA is used as an additional methodological base for developing general and special methods of document processing, introducing changes to state standards, classification tables, lists of subject headings, etc. It was stated that the main aims of methodical decision card file regarding the bibliographic document description and systematisation are as follows: to establish the methodological unity in classifying and presenting the literature of the same type, to ensure the implementation of the adopted methodological decisions, to assist cataloguers in processing complex documents, and improve their job performance. The paper characterises the essence, functions and technology of working with a methodical decision card file, in particular, the attention is paid to document systematisation. The main aim of card file is considered, and the process of making methodical decisions is described. Problem issues are highlighted and methodological solutions regarding the systematisation of complex documents are given. It is proved that the presence of RA, which is constantly developing and improving, is an important condition for the qualitative functioning of the system of catalogues and card files.

Keywords: *reference and information service, reference aids, methodological decision card file, systematisation.*

Надійшла до редакції 25.10.2019 року

УДК 026: 37]: 316.7

DOI: <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2019-3-116-127>

Ярослава Ніколаєнко,
науковий співробітник
відділу науково-документного забезпечення,
соціокультурної діяльності та міжнародних зв'язків
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського
email: yaroslava_n@i.ua
ORCID id: 0000-0002-5959-8161

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСВІТЯНСЬКИХ БІБЛІОТЕК

У статті розглянуто поняття соціокультурної діяльності освітнянських бібліотек. Досліджено актуальні напрями соціокультурної діяльності, такі як: національно-патріотичне виховання учнів та студентів; громадянсько-правове виховання та правове інформування; формування екологічної культури та екологічне інформування; формування здорового способу життя; формування естетичних поглядів молоді через літературу і мистецтво; формування навичок технологічної, когнітивної та соціальної компетенцій (так звана «цифрова компетентність»). Акцентовано увагу на такому важливому напрямі соціокультурної діяльності освітнянських бібліотек як національно-патріотичне, громадянське виховання, що передбачає реалізацію комплексу заходів: організацію та проведення освітньо-виховних, інформаційно-просвітницьких, культурологічних, міжнародних, науково-методичних заходів із національно-патріотичного виховання, підвищення рівня професійної компетентності у сфері виховання дітей та молоді; залучення до процесів національно-патріотичного виховання діячів сучасної культури, мистецтва, науки, спорту, волонтерів тощо. Описано заходи бібліотек закладів освіти, спрямовані на популяризацію їхніх документних ресурсів та підвищення іміджу бібліотек. Обґрунтовано, що культурно-просвітницька діяльність бібліотек зазнає певних змін під впливом інформаційних технологій. Розкрито зміст і мету різних напрямів соціокультурної діяльності освітнянських бібліотек як важливого чинника якісних соціокультурних зрушень в Україні в контексті розвитку світового культурно-освітнього середовища. Зазначено, що особливо актуальним напрямком соціокультурної діяльності бібліотек освітніх закладів є формування у молодого покоління навичок цифрової грамотності.

Ключові слова: соціокультурна діяльність, освітнянські бібліотеки, бібліотеки закладів освіти.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства є потреба у модернізації діяльності освітнянських бібліотек різних видів, поліпшенні якості бібліотечно-інформаційних послуг, поглибленні знань бібліотечних працівників щодо сучасних підходів до організації соціокультурної діяльності, підвищенні їхньої професійної кваліфікації. Усе це впливає на інтенсифікацію науково-дослідної діяльності, навчально-виховного процесу в освітнянській сфері України. Сучасна освітнянська бібліотека повинна спрямовувати свою діяльність в усіх напрямках соціокультурної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питань, присвячених культурно-просвітницькій діяльності бібліотек, у своїх працях зверталися вітчизняні дослідники Л. М. Віжічаніна, Т. Ю. Гранчак, Т. В. Добко, Л. А. Дубровіна, С. В. Кирий, Н. М. Кушнарєнко, Т. В. Новальська, О. Є. Матвійчук, Н. Г. Солонська, зокрема до соціокультурної діяльності наукових бібліотек – О. В. Башун, О. О. Баюш, Н. Б. Захарова, Т. М. Коваль, М. С. Слободяник. Поняття соціокультурної діяльності розглядали О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик.

Мета статті – дослідити основні тенденції соціокультурної діяльності бібліотек закладів освіти; визначити напрями, зміст і форми бібліотечної роботи; сформулювати рекомендації щодо запровадження нових форм соціокультурної

діяльності освітянських бібліотек, що сприятимуть їхньому включенню в культурну комунікацію у національному та світовому інформаційному просторі.

Виклад основного матеріалу. Оскільки головним завданням бібліотечної справи надалі залишається обслуговування користувачів, задоволення запитів на книги та інші види інформаційних ресурсів, які тісно пов'язані з культурою, формуванням світогляду, бібліотечна справа, безумовно, є соціокультурною системою, а бібліотека – однією із найважливіших соціокультурних інституцій.

Поряд із безліччю дефініцій, на думку Л. Віжічаніної «Сучасну соціокультурну діяльність можна представити у вигляді формули: культурна діяльність = творча діяльність + комунікаційна діяльність. Метою соціокультурної діяльності бібліотек є організація раціонального і змістовного дозвілля читачів (користувачів), задоволення і розвиток їх культурних потреб, створення умов для самореалізації і самоосвіти кожного індивідуума, розкриття його здібностей, самовдосконалення і аматорської творчості в рамках вільного часу» [2]. Дослідниця О. Матвійчук вважає, що «бібліотека є компонентом соціокультурної системи українського суспільства, засобом комунікації і регуляції культури, засобом трансляції культури і соціалізації особистості». Принципово важливим складником діяльності бібліотеки, вважає авторка, є її робота як соціокультурного центру, при цьому бібліотека не повторює діяльність уже існуючих закладів культури (театрів, клубів, музеїв), а у взаємодії з ними шукає і знаходить свій шлях [8].

Аналіз наукових розвідок і бібліотечного досвіду свідчить про потребу досліджень, спрямованих на пошук нових способів організації соціокультурної діяльності освітянських бібліотек. За результатами міжвузівського дослідження «Модуль компетентностей бібліотечно-інформаційного фахівця майбутнього» [6], яке було проведено у 2017 р. науковою бібліотекою Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова і в якому взяли участь 100 бібліотечних фахівців м. Миколаєва, 19 % респондентів відчують нестачу професійних знань під час підготовки та проведення креативних масових заходів. Зважаючи на важливість питання залучення освітянських книгозбірень до розвитку і досягнення стратегічних цілей усього українського соціуму через систему соціокультурних комунікацій, у рамках виконання наукового дослідження «Науково-методичні засади розвитку освітянських бібліотек як важливого складника освітнього середовища» науковцями ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського розроблено методичні рекомендації «Освітянська бібліотека в сучасній системі соціокультурних комунікацій» (2019) [10]. Упровадження в практику роботи освітянських бібліотек зазначених методичних рекомендацій сприятиме модернізації діяльності освітянських бібліотек різних видів, поліпшенню якості бібліотечно-інформаційних послуг, поглибленню знань бібліотечних працівників щодо сучасних підходів до організації соціокультурної діяльності, підвищенню їхньої професійної кваліфікації, а також матиме вплив на інтенсифікацію науково-дослідної діяльності, навчально-виховного процесу в освітянській сфері України.

Сучасна соціокомунікаційна діяльність – це цілеспрямована і спеціально організована система дій і заходів, метою якої є сприяння вдосконаленню інтелектуального, матеріального та естетично-духовного стану суспільства через доведення до свідомості користувачів наукових знань, емпіричних фактів, естетичних і морально-етичних цінностей, акумульованих у бібліотечних

документних зібраннях на різноманітних носіях, організацію виставок, творчих зустрічей із письменниками, митцями, політиками тощо [8].

Прийнято розглядати соціокультурну діяльність за такими важливими напрямками як: національно-патріотичне виховання учнів та студентів; громадянсько-правове виховання та правове інформування; формування екологічної культури та екологічне інформування; формування здорового способу життя; краєзнавча просвіта; формування культури читання (популяризація й просування читання); формування естетичних поглядів молоді через літературу і мистецтво; формування навичок технологічної, когнітивної та соціальної компетенцій (так звана «цифрова грамотність»).

З-поміж виховних напрямів соціокультурної діяльності бібліотек освітніх закладів найбільш актуальними в наш час є національно-патріотичне, громадянське виховання, які відповідають нагальним вимогам сьогодення. На сучасному етапі розвитку України, в період прямої загрози втрати державної незалежності, потрапляння у сферу впливу іншої держави, гостро постає проблема виховання патріотично налаштованих, національно свідомих молодих людей.

За допомогою національно-патріотичного виховання у молодого покоління формується висока патріотична свідомість, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України [13].

Проблема виховання високопрофесійної особистості із достатнім рівнем загальнолюдської, правової, національної, політичної культури є одним із пріоритетних напрямів діяльності сучасного закладу вищої освіти. Значна роль у процесі формування почуття патріотизму у студентства належить бібліотеці освітнього закладу. Саме бібліотека є не тільки засобом забезпечення доступу студентів до знань та інформації, а й просвітницьким осередком, який сприяє вихованню молоді. Цей напрям соціокультурної діяльності бібліотек закладів освіти реалізує комплекс заходів з висвітлення важливих історичних подій для українського народу і його державності та формування патріотичних цінностей в учнів та студентської молоді. Різні заходи, присвячені важливим історичним періодам України (Київська Русь, Велике князівство Литовське, Військо Запорозьке, Гетьманщина, Українська Народна Республіка, Гетьманат Павла Скоропадського, Західноукраїнська Народна Республіка, Карпатська Україна тощо), сприяють формуванню національно-патріотичної свідомості молодого громадянина. Сюди ж відноситься проведення різноманітних освітньо-виховних, інформаційно-просвітницьких, культурологічних, міжнародних, науково-методичних заходів з національно-патріотичного виховання; оновлення фондів бібліотек національно-патріотичною літературою про мовно-культурну самобутність українського народу і героїзм у боротьбі за незалежність та територіальну цілісність держави; організацію заходів з підвищення рівня професійної компетентності у сфері національно-патріотичного виховання дітей та молоді; забезпечення проведення тижнів правової освіти та національно-патріотичного виховання, спрямованих на розвиток у дітей та молоді почуття власної гідності, усвідомлення своїх прав і обов'язків у суспільстві; залучення до процесів національно-патріотичного виховання діячів сучасної культури,

мистецтва, науки, спорту, волонтерів, які виявляють активну громадянську і патріотичну позицію тощо [14].

Значна роль у процесі формування патріотизму у молоді належить саме бібліотекам закладів освіти. Питання національно-патріотичного виховання завжди перебуває в центрі уваги фахівців Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, які набули багатий арсенал різних форм і методів соціокультурної роботи. У жовтні 2015 р. Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського Національної академії педагогічних наук України спільно з Інститутом модернізації змісту освіти Міністерства освіти і науки України проведено Всеукраїнський місячник шкільних бібліотек «Виховуємо громадянина – патріота України». Головною метою проведеного заходу було привернення уваги до питань формування патріотичної свідомості учнівської молоді за допомогою об'єднання зусиль бібліотеки й педагогічного колективу. У рамках заходу відбувся конкурс авторських патріотичних віршів учнів. Твори переможців конкурсу увійшли до збірника «З Україною в серці» [4]. У збірнику також використані роботи учасників конкурсу патріотичного малюнка. У Рекомендаціях щодо проведення місячника рекомендовано організовувати такі заходи, як: зустрічі з учасниками бойових дій на Сході України, членами сімей Героїв Небесної Сотні, бійцями АТО та їхніх сімей; зустрічі з діячами культури, мистецтва, науки, спорту, які виявляють активну громадянську і патріотичну позицію; організація постійно діючих виставок (у тому числі віртуальних), де популяризується українська історія, боротьба українського народу за незалежність, мову та культуру, досвід роботи з національно-патріотичного виховання різних соціальних інституцій; конкурс буктрейлерів (короткометражних відеороликів) на художню літературу національно-патріотичного спрямування; підготовка бібліографічних рекомендаційних списків для батьків з питань патріотичного виховання дітей та молоді у сім'ї.

У 2017 році фахівці бібліотеки підготували методичні рекомендації «Патріотичне виховання у шкільних бібліотеках: методи та підходи» [10] з метою розвитку діяльності бібліотек закладів середньої освіти з національнопатріотичного виховання. У них висвітлено основні напрями, методи та форми роботи шкільної бібліотеки, розглянуто питання комплектування фонду літературою національно-патріотичного спрямування, підготовки рекомендаційних бібліографічних посібників, інформаційно-бібліографічного обслуговування учасників освітнього процесу. Насамперед це книжкові виставки до державних свят, подій, присвячених українській державності, а також заходи, метою яких є висвітлення питань народознавства й духовності. Варто зазначити, що працівники освітянських бібліотек мають творчо підходити до підготовки цих заходів, намагатися додати до кожної виставки елементи національної символіки, використовувати витвори народних умільців, цитати, крилаті вислови, які б підкреслили спрямованість заходу, додали йому колориту. В освітянських бібліотеках важливо приділяти увагу питанням відродження та розвитку духовності, культури, традицій нашого народу. Сьогодні широко відроджуються звичаї, свята, яких український народ був позбавлений у радянські часи, доступною та поширеною є інформація з національної тематики. Молодь жваво цікавиться обрядами та народними звичаями. Ефективною формою національно-патріотичного виховання молоді є зустрічі з людьми, які були учасниками

воєнних подій або досліджували певні історичні події. Важливим напрямом бібліотечної роботи є популяризація літератури через бібліографічні огляди-презентації. Наприклад, огляди літератури з народознавства для студентів-першокурсників.

Інший, не менш важливий напрям соціокультурної діяльності освітянської бібліотеки – громадянсько-правове виховання, яке передбачає формування у студентів та учнів правової свідомості та навичок правомірної поведінки. Це може бути діяльність центрів правової (соціальної) інформації, де можна знайти будь-яку правову інформацію, що цікавить користувачів, зробити копії бланків, отримати консультацію фахівців особисто або через інтернет. Центри функціонують за тісної співпраці з управліннями юстиції, до їхньої діяльності можна залучати волонтерів із студентів юридичних факультетів університетів. Це також можуть бути профілактичні тренінги, під час яких обговорюються актуальні теми сьогодення. Такі заходи надзвичайно важливі, адже зі злочинністю потрібно не тільки боротися, а й запобігати їй шляхом профілактичної роботи з молоддю. Мета правового виховання – формування правової культури, повага до прав і свобод людини, авторитету батьків, наставників, педагогів; оволодіння основними юридичними знаннями, дотримання законів України. Варто наголосити на тому, що виховує не тільки сам захід, а й процес підготовки до нього: заглиблення користувача бібліотеки в тему заходу, усвідомлення її значимості тощо. Важливою є активна участь слухачів у в теплій атмосфері, без примусу й тиску. Це сприяє соціалізації людини й особистості громадянина в інтелектуально та емоційно насиченому житті. Організуючи широкі масові заходи правової тематики, освітянська бібліотека не тільки інформує, а й виховує сучасну особистість, пропагує свою діяльність, залучає нових користувачів.

Наступним важливим напрямом соціокультурної діяльності освітянських бібліотек є формування екологічної культури та екологічного інформування. Екологічна культура охоплює знання про взаємозв'язки в природі та усвідомлення людини як частини природи, розуміння необхідності берегти довкілля, прищеплення умінь й навичок позитивного впливу на природу тощо. На базі бібліотеки закладу освіти можна створити екологічний мініцентр з відповідним інтер'єром, довгостроковим та циклічним плануванням роботи, цільовим комплектуванням фонду. Завданнями, що розв'язуються посередництвом виховання екологічної культури на базі освітянських бібліотек, є: вироблення вміння виокремлювати та формулювати моральну проблематику, пов'язану із ставленням людини до природи, її живих і неживих об'єктів; формування біоцентричного та екоцентричного ставлення до природи, уяви про права природи та її об'єкти; надання допомоги в пошуку способів розв'язання екологічного конфлікту, що виник внаслідок впливу людини на природу; навчання учнів, студентів, учителів, викладачів користуватися бібліотекою, її фондами, довідково-бібліографічним апаратом, автоматизованими інформаційно-бібліотечними системами та ресурсами інтернету для забезпечення інформаційних потреб екологічної проблематики. Наприклад, Хмельницький національний університет готує спеціалістів освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр», «спеціаліст», «магістр» зі спеціальності «Екологія та охорона навколишнього середовища». Тому серед головних пріоритетів діяльності наукової бібліотеки університету є виховання екологічної свідомості та культури молодих громадян України. Наукова бібліотека закладу працює над проектом

«Майбутнє планети – в наших руках», який передбачає наступні завдання: надання постійної інформаційної підтримки освітньому процесу та науково-дослідницькій діяльності студентів, аспірантів, науковців; активізація роботи бібліотеки у поширенні знань з охорони навколишнього середовища; формування нових форм співпраці з державними та громадськими екологічними організаціями; надання користувачам відкритого доступу до інформації на високому професійному рівні з використанням нових інформаційних технологій; залучення студентської молоді до участі в організаціях і заходах на захист і збереження рідної природи; запровадження інноваційних форм індивідуальної та масової роботи з екологічної просвіти. Серед різних форм роботи з формування екологічної культури молоді у бібліотеці університету важливу роль відіграють комплексні заходи з пропаганди екологічних знань (наприклад, «Екологічний світогляд нового тисячоліття»), в яких беруть участь не лише студенти, викладачі, а й працівники місцевих органів управління і громадських організацій. Тут обговорюються проблеми екологічного стану міста, екологічної ситуації, яка склалася на території України та у світі. Представники місцевої влади розповідають про конкретні справи щодо поліпшення довкілля у місті, ознайомлюють з матеріалами міського екологічного бюлетеня «Еко – Хмельницький». У практиці роботи бібліотеки університету – проведення циклу радіопередач до відзначення Всесвітніх днів екологічної тематики: Міжнародного дня птахів, Всесвітнього дня здоров'я, Дня довкілля, Дня заповідників і національних парків, Чорнобильської катастрофи, Всесвітнього дня охорони навколишнього середовища. На сайті бібліотеки представлено віртуальні виставки з актуальних питань охорони довкілля. Суттєве значення в екологічному вихованні майбутніх фахівців мають традиційні «Дні еколога», під час яких студенти ознайомлюються з інформаційними можливостями бібліотеки, літературою та періодичними виданнями з профілю навчання; проводяться практичні заняття з використання електронних ресурсів з питань екології. Цікавими й корисними формами екологічного виховання стали екологічні уроки «Людина і природа: правила гри», Національний природний парк «Подільські Товтри», «Екологічні проблеми Подільського регіону» тощо [11].

Ще один важливий напрям соціокультурної діяльності бібліотек закладів освіти – формування здорового способу життя учнів і студентів. Мета цього напрямку – формувати у молодих користувачів уявлення про те, що здоров'я значною мірою залежить від нас самих, пропагувати здоровий спосіб життя, викликати прагнення зберігати та зміцнювати здоров'я, бажання підтримувати його традиції, популяризація літератури про здоровий спосіб життя, профілактику шкідливих звичок. Зміцнення здоров'я дітей є однією з актуальних проблем нашого суспільства. Зростання захворюваності та інвалідності дітей шкільного віку, недотримання гігієнічних нормативів щодо навколишнього середовища, в якому перебувають діти, незбалансованість харчування, дефіцит мікроелементів і вітамінів, гіподинамія, травматизм, тютюнопаління, вживання алкогольних напоїв, токсичних і наркотичних речовин, ранній початок статевого життя, недостатній рівень сформованості навичок безпеки життєдіяльності, поширення ВІЛ-інфекції, туберкульозу, захворювань, що передаються статевим шляхом – ось проблеми, які потребують посилення роботи в навчальних закладах з формування в учнів навичок здорового способу життя. Сьогодні як ніколи потрібні нові

підходи й шляхи до усвідомлення учнівською молоддю необхідності зміцнення здоров'я, розвитку культури здоров'я.

Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського НАПН України у 2017 р. розроблено рекомендації щодо проведення Всеукраїнського місячника шкільних бібліотек під гаслом «Шільна бібліотека – за здоровий спосіб життя». Всеукраїнський місячник шкільних бібліотек, присвячений здоровому способу життя молоді, мав сприяти реалізації основних пріоритетів Нової української школи, а саме: формувати в учнів уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами, підсилювати в них усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, пробуджувати здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя.

Основна робота бібліотек з виховання культури здоров'я учнів має здійснюватися за такими напрямками: поповнення бібліотечного фонду документами з різних галузей знань, зорієнтованих на формування в учнів практичних навичок дбайливого ставлення до свого здоров'я; популяризація літератури про здоров'я та здоровий спосіб життя; створення навігатора для швидкого пошуку сайтів з інформацією щодо здорового способу життя в Інтернеті, організація традиційних і віртуальних тематичних книжкових виставок, інформаційний супровід та проведення масових заходів (конференції, цикли бесід, огляди літератури, усні журнали, дискусії, диспути, діалоги тощо). Проведення комплексу заходів з формування здорового способу життя в тісній співпраці бібліотек з учасниками навчально-виховного процесу ефективно впливатиме на ціннісні пріоритети підлітків та молоді.

Бібліотекарям освітніх закладів необхідно періодично здійснювати такі заходи: презентації книжок, журналів, інформаційних сайтів, що популяризують здоровий спосіб життя, автобіографій відомих особистостей, які, незважаючи на інвалідність, домоглися визнання в суспільстві; конкурс-вікторину «Що я знаю про здоровий спосіб життя»; перегляд та створення власних буктрейлерів про важливість духовного, психічного, соціального та фізичного здоров'я людини, толерантність і терпимість до людей з особливими потребами; підготовка циклу тематичних виставок, присвячених профілактиці наркоманії, токсикоманії, алкоголізму, тютюнопалінню, зокрема: «Шкідливі звички: міраж і дійсність», «Здоров'я або цигарка?», «Наркоманія – це плаха», «Вороги юності та краси», «Велике зло та біда роду людського», «Спортивні перемоги – перемоги здоров'я», «Азбука краси та бадьорості», «Як вода джерельна будьте ви здорові»; підготовка і розповсюдження рекомендаційних списків (у вигляді буклетів, закладок), що інформуватимуть про нову літературу та актуальні статті, присвячені популяризації здорового способу життя: «Здорова людина – здорове суспільство», «Питна вода: безпека, якість, здоров'я», «Ім'я біди – наркотик», «Знайте правду про СНІД», «Кожна цигарка скорочує життя на 15 хвилин», «Курити – здоров'ю шкодити», «Алкоголь – це небезпечно!», «Раціональне харчування»; оформлення тематичних полиць: «Здоровий спосіб життя – хворобам нема вороття», «Мандрівка на планету Здоров'я»; спільне проведення з педагогічними працівниками, спеціалістами-медиками бесід, дискусій, диспутів, зустрічей на теми: «Вічні цінності життя», «Відновлюй своє здоров'я правильним балансом діяльності й відпочинку», «Наркоманія: від хвилинного задоволення до трагедії життя», «Нікотин – своєрідний наркотик», «Алкоголь і підліток», «СНІД – небезпечна хвороба», «Дорога в безодню»; розміщення на інформаційному стенді

навчального закладу, сайті (блогі) бібліотеки матеріалів з розвитку культури здоров'я; відзначення кращих читачів бібліотеки, які долучилися до організації та проведення місячника.

Ще один не менш важливий напрям – формування естетичних поглядів молоді через літературу і мистецтво. Процес художньо-естетичного виховання має базуватися на державних національно-виховних та культурно-освітніх заходах, витоки яких ґрунтуються на історичному минулому нашої країни. Художньо-естетичне виховання в освітянських бібліотеках спрямоване на залучення молоді до українського менталітету, через пізнання основ національної культури; задоволення різноманітних запитів художньо обдарованих учнів і студентів шляхом відбору тих, хто цікавиться різними видами мистецтва й наділені певними здібностями; залучення їх до творчої діяльності; виховання поваги, цікавості до народних традиційних свят, звичаїв через мистецтво; залучення місцевих культурних ресурсів (музеї, концертні зали, бібліотеки, театри, музичні, художні колективи тощо) для формування художньо-естетичних смаків студентської молоді; підготовка до самостійного духовного освоєння справжніх художніх цінностей національної культури; формування цілісного уявлення про різні види мистецтва.

Особливим напрямом соціокультурної діяльності освітянської бібліотеки є формування у молоді навичок технологічної, когнітивної та соціальної компетенцій. В останні роки цифрові технології (соціальні медіа, мультимедіа та комунікаційні технології) проникли майже у кожную сферу нашого життя.

Вони стали важливим елементом у навчанні, міжособистісному спілкуванні, організаційній роботі та дозвіллі. Цифрові технології, такі як електронні книги, соціальні медіа, мобільні технології, багатокористувацькі онлайн-ігри фактично змінюють традиційні режими навчання, побудови знань, когнітивних та соціальних навичок, розподіл та споживання інформації, а також соціальна участь та відносини.

Розвиток та впровадження цифрових технологій вимагають від користувачів бібліотеки освоїти широкий спектр технологічної, когнітивної та соціальної компетенцій (що у сукупності називаються поняттям «цифрова грамотність»). Отже, учні і студенти освітніх закладів повинні стати «цифрово грамотними», щоб ефективно впоратися зі складними соціологічними, когнітивними та педагогічними викликами, які ці технології створюють. Ці навички включають в себе, наприклад, можливість орієнтуватися в мережі, ефективно справлятися з великими обсягами інформації, оцінювати достовірність інформації тощо. Особливо цінним в час суспільних викликів є розвиток критичного мислення особистості. Сучасну молодь потрібно навчити співпрацювати та ефективно вирішувати проблеми у віртуальному навчальному середовищі та ефективно спілкуватися в облаштованому технологіями суспільстві. Важливо зауважити: цифрова грамотність не обмежується просто роботою з комп'ютером та Інтернетом. Вона також стосується різноманітних гносеологічних та етичних питань, що виникають через унікальні цифрові характеристики технологій, які часто перетинаються з тенденціями, пов'язаними з епохою постмодерну та постструктурою. Сюди входять питання щодо авторитету знань, інтелектуальної власності, авторських прав, автентичності і плагіату (академічної доброчесності). Участь бібліотек у популяризації та впровадженні принципів академічної доброчесності, зазвичай здійснюється у межах інформаційної підтримки освіти та

досліджень університету в наступних напрямках: освітні заходи (надання рекомендацій, консультацій і тренінгів з питань академічної доброчесності); надання доступу до систем виявлення текстових збігів / ідентичності / схожості; підтримка та супровід репозитарію відкритого доступу; популяризація академічної доброчесності [1].

Крім того виникають такі питання, як саморепрезентація, віртуальна динаміка групи та онлайн залежність. У цьому сенсі цифрова компетентність дозволяє учням та користувачам орієнтуватися на мінливі соціально-технологічні та філософсько-гносеологічні середовища, які постійно кидають виклик, – як через соціальні та філософські тенденції, так і через спілкування та навчання за допомогою технологій [18].

Висновки. Як бачимо, соціокультурна діяльність освітянських бібліотек є багатоплановою, включає у себе різні напрями. Зокрема такі, як національно-патріотичне виховання, громадянсько-правове виховання та правове інформування; формування екологічної культури та екологічне інформування; формування здорового способу життя; навча просвіта; формування культури читання (популяризація й просування читання); формування естетичних поглядів молоді через літературу і мистецтво, формування навичок цифрової грамотності.

Розглянуті основні напрями соціокультурної діяльності можуть бути використані бібліотечними фахівцями для розширення арсеналу ідей та інструментів соціокультурної роботи бібліотеки. Спираючись на досвід колег і використовуючи свій творчий потенціал, освітянські бібліотекарі спроможні розробити нові соціокультурні програми, проекти і заходи освітнього, культурного та наукового спрямування, зробити перебування читачів у бібліотеці комфортним, інформаційно насиченим і цікавим, а бібліотеку – привабливою.

Список використаних джерел

1. Бруй О., Савенкова Л., Чуканова С. Профіль компетентностей бібліотекарів з академічної доброчесності : рекомендації / УБА та ін. Київ, 2019. 16 с. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/27045/1/AI_Profil_2019.pdf (дата звернення: 29.10.19).
2. Віжічаніна Л. Сучасні тенденції розвитку бібліотек як соціокультурних центрів. *Віртуальний бібліограф. ХОУНБ ім. О. Гончара* : сайт від. наук. інформації та бібліогр. / Херсон. обл. універс. наук. б-ка ім. Олеса Гончара. URL: <http://biblio.lib.kherson.ua/suchasni-tendentsii.htm> (дата звернення 15.04.2019).
3. Григор'єва О. О. Напрями роботи шкільної бібліотеки в національно-патріотичному вихованні. *Шк. б-ка плюс*. 2018. Січ. (№ 1/2). С. 11–13.
4. З Україною в серці : зб. поезій / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд.: Хемчян І. І., Біла Л. О., Рубан А. І. Київ : Фенікс, 2016. 256 с.
5. Когут В. О. Щоб не замулювались джерела пам'яті: шк. б-ка як осередок краєзнав. та екол. виховання. *Пед. вісн. Кіровоград*, 2014. № 1/2. С. 127–129.
6. Костирко Т. М., Мігунова Т. С., Корольова Т. Д. Ефективність та якість діяльності НБ НУК імені адмірала Макарова: стратегічні підходи. *Вимірювання в бібліотеках: оцінка ефективності та якості роботи* : матеріали інтернет-конф., 6–10 черв. 2017 р., м. Харків / Харків. нац. ун-т радіоелектроніки, Наук. б-ка. URL: <http://openarchive.nure.ua/handle/document/3683> (дата звернення 12.09.2019).
7. Лупіка Л. Сучасні бібліотеки – відкритий простір для освіти, спілкування і дозвілля. *Бібл. форум України*. 2015. № 2. С. 27–28.

8. Матвійчук О. Є. Бібліотека як соціокультурний інститут: освітньо-виховна місія. *Вісн. Нац. авіац. ун-ту. Філософія. Культурологія* : зб. наук. пр. Київ, 2010. № 2. С. 155–160.
9. Матвійчук О. Є. Соціокультурна діяльність бібліотек: термінологічний аспект. *StattiOnline* : б-ка наук. ст. URL: <https://bit.ly/2OV2WwP> (дата звернення: 29.10.19).
10. Освітнянська бібліотека в сучасній системі соціокультурних комунікацій : метод. рек. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; авт.-упоряд.: Глазунова С. М., Ніколаєнко Я. М., Сошинська Я. Є. ; наук. ред.: Добко Т. В., Пономаренко Л. О. Київ, 2019. 74 с. URL: http://dnppb.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/Educational_Library_in_the_Socio-Cultural_Communications_2019.pdf (дата звернення: 29.10.19).
11. Панасюк Т. Г. Екологічна освіта та екологічне виховання в науковій бібліотеці Хмельницького національного університету. *Наукова бібліотека Хмельницького національного університету* : сайт. URL: http://lib.khnu.km.ua/about_library/naukova_robota/2011/pan_eko.htm (дата звернення: 29.10.19).
12. Патріотичне виховання у шкільних бібліотеках: методи та підходи : метод. рек. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; авт.: І. І. Хемчян, Л. М. Бондар, Т. В. Добко, А. І. Рубан ; наук. ред.: Л. Д. Березівська, Т. В. Добко. Київ, 2017. 103 с. URL: http://dnppb.gov.ua/wp-content/uploads/2017/09/patriotic_education_method_recommend_2017.pdf (дата звернення: 29.10.19).
13. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та Методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах : наказ М-ва освіти і науки України від 16.06.2015 № 641. *Інформ. зб. та комент. М-ва освіти і науки України*. 2015. № 7. С. 70–95.
14. Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки : Указ Президента України від 13 жовт. 2015 р. № 580/2015. *Офіц. вісн. Президента України*. 2015. № 23. Ст. 1319.
15. Соціокультурна діяльність / Нац. парлам. б-ка України ; уклад.: С. Кравченко, І. Цуріна. Київ : б. в., 2005. 67 с.
16. Федорченко Н. Соціокультурна діяльність Богуславської ЦРБ. *Бібл. планета*. 2018. № 1. С. 23–25.
17. Önal H. I. IFLA/UNESCO School Library Manifesto for Creating One World. *Libri : Intern. J. of Libr. and Inform. Studies*. 2009. Vol. 59, Iss. 1. P. 45–54.
18. Eshet-Alkalai Y., Soffer O. Guest Editorial – Navigating in the Digital Era : Digital Literacy: Socio-Cultural and Educational Aspects. *Journal of Educational Technology & Society*. 2012. Vol. 15, No. 2). P. 1.

References

1. Brui, O., Savenkova, L., & Chukanova, S. (2019). *Profil kompetentnostei bibliotekariv z akademichnoi dobrochesnosti: rekomendatsii [Competence Profile of Academic Integrity Librarians: Recommendations]*. Kyiv. Retrieved from https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/27045/1/AI_Profil_2019.pdf [in Ukrainian].
2. Vizhichanina, L. (n. d.) Suchasni tendentsii rozvytku bibliotek yak sotsiokulturnykh tsentriv [Current tendencies of development of libraries as socio-cultural centers]. <https://biblio.lib.kherson.ua/>. Retrieved from <http://biblio.lib.kherson.ua/suchasni-tendentsii.htm> [in Ukrainian].
3. Hryhorieva, O. O. (2018, January). Napriamy roboty shkilnoi biblioteky v natsionalno-patriotychnomu vykhovanni [Areas of work of the school library in national patriotic education]. *Shkilna biblioteka plus – School Library Plus*, p. 11–13 [in Ukrainian].
4. Khemchian, I. I., Bila, L. O., & Ruban, A. I. (Comps.). (2016). *Z Ukrainoiu v sertsii: zbirka poezii – [With Ukraine at Heart: A Collection of Poets]*. Kyiv: Feniks [in Ukrainian].

5. Kohut, V. O. (2014). Shchob ne zamuliuvalys dzherela pamiaty: shkilna biblioteka yak oseredok kraieznavchoho ta ekolohichnoho vykhovannia [Memory Sources: School Library as a Center for Local and Environmental Education]. *Pedahohichnyi visnyk – Pedagogical Bulletin*, 1/2, 127–129 [in Ukrainian].
6. Kostyrko, T. M., Mihunova, T. S., & Korolova, T. D. (2017). Efektyvnist ta yakist diialnosti NB NUK imeni admiral Makarova: stratehichni pidkhody [Efficiency and quality of activities of Admiral Makarov National University of Shipbuilding Science Library: Strategic Approaches]. *Measurements in libraries: evaluation of efficiency and quality of work: materials of Internet conference*. Retrieved from <http://openarchive.nure.ua/handle/document/3683> [in Ukrainian].
7. Lupika, L. (2015). Suchasni biblioteki – vidkrytyi prostir dlia osvity, spilkuvannia i dozvillia [Modern libraries are an open space for education, communication and leisure]. *Bibliotechnyi forum Ukrainy – Library Forum of Ukraine*, 2, 27–28 [in Ukrainian].
8. Matviichuk, O. Ye. (2010). Biblioteka yak sotsiokulturnyi instytut: osvitno-vykhovna misiia [Library as a sociocultural institute: educational mission] *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Filosofiia. Kulturolohiia – Bulletin of the National Aviation University. Philosophy. Culturology: a collection of scientific works*, (2), 155–160 [in Ukrainian].
9. Matviichuk, O. Ye. (n. d.). *Sotsiokulturna diialnist bibliotek: terminolohichnyi aspekt [Sociocultural activity of libraries: terminological aspect]*. Retrieved from <https://bit.ly/2OV2WwP> [in Ukrainian].
10. Hlazunova, S. M., Nikolaenko, Ya. M., & Soshynska, Ya. Ye. (2019). *Osvitianska biblioteka v suchasni systemi sotsiokulturnykh komunikatsii: metodychni rekomendatsii [Educational library in the modern system of socio-cultural communications: methodical recommendations]*. Kyiv. Retrieved from http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/Educational_Library_in_the_Socio-Cultural_Communications_2019.pdf [in Ukrainian].
11. Panasiuk, T. H. (2011). *Ekolohichna osvita ta ekolohichne vykhovannia v naukovi bibliotetsi Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu [Environmental Education at the Khmelnytsky National University Scientific Library]*. Retrieved from http://lib.khnu.km.ua/about_library/naukova_robota/2011/pan_eko.htm [in Ukrainian].
12. Khemchian, I. I., Bondar, L. M., Dobko, T. V., & Ruban, A. I. (2017). *Patriotychne vykhovannia u shkilnykh bibliotekakh: metody ta pidkhody: metodychni rekomendatsii [Patriotic education in school libraries: methods and approaches: guidelines]*. Kyiv. Retrieved from http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2017/09/patriotic_education_method_recommend_2017.pdf [in Ukrainian].
13. Pro zatverdzhennia Kontseptsii natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei i molodi, Zakhodiv shchodo realizatsii Kontseptsii natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei i molodi ta Metodychnykh rekomendatsii shchodo natsionalno-patriotychnoho vykhovannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 16.06.2015 № 641 [On approval of the Concept of national patriotic upbringing of children and youth, Measures to implement the Concept of national patriotic upbringing of children and youth and Methodical recommendations on national patriotic upbringing in general educational institutions: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of June 16, 2015 No. 641]. (2015). *Informatsiyni zbirnyk ta komentari Ministerstva osvity i nauky Ukrainy – Information collection and comments of the Ministry of Education and Science of Ukraine*, 7, 70–95 [in Ukrainian].
14. Pro Stratehiiu natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei ta molodi na 2016–2020 roky: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 13 zhovtnia 2015 r. № 580/2015 [On the Strategy of National Patriotic Education of Children and Youth for 2016–2020: Presidential Decree of October 13, 2015 No. 580/2015]. (2015). *Ofitsiyni visnyk Prezydenta Ukrainy – Official Bulletin of the President of Ukraine*, 23, art. 1319 [in Ukrainian].

15. Kravchenko, S., & Tsurina, I. (Comps.). (2005). *Sotsiokulturna diialnist [Socio-cultural activities]*. Kyiv: s. n. [in Ukrainian].
16. Fedorchenko, N. (2018). Sotsiokulturna diialnist Bohuslavskoi TsRB [Socio-cultural activity of Boguslav Central District Library]. *Bibliotechna planeta – Library planet*, 1, 23–25 [in Ukrainian].
17. Önal, H. I. (2009). IFLA/UNESCO School Library Manifesto for Creating One World. *Libri : International Journal of Libraries and Information Studies*, 1, (59), 45–54.
18. Eshet-Alkalai, Y., & Soffer, O. (2012). Guest Editorial – Navigating in the Digital Era: Digital Literacy: Socio-Cultural and Educational Aspects. *Journal of Educational Technology & Society*, 2 (15), 1.

Yaroslava Nikolaienko,

Research Fellow,

The Department of Scientific and Document Support,

Sociocultural Activity and International Contacts,

V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine,

e-mail: yaroslava_n@i.ua

ORCID id: 0000-0002-5959-8161

CURRENT DIRECTIONS OF SOCIO-CULTURAL ACTIVITY PERFORMED AT EDUCATION LIBRARIES

The paper covers socio-cultural activity performed at education libraries. The following current directions of socio-cultural activity were investigated: national-patriotic training of pupils and students; civic and legal education; development of environmental culture; health information and education; development of aesthetic views via literature and art; development of technological, cognitive and social competencies (so called digital acumen). The attention is focused on national-patriotic and civic education; they involve the realisation of the following activities: organisation and holding educational, informational, culturological, international, scientific, and methodical activities on national-patriotic education; improvement of professional skills in the sphere of training of children and youth; involvement of contemporary cultural, art, and science workers, sportsmen, and volunteers in the processes of national-patriotic education, etc. The paper discusses the education library activities aimed at promoting library document resources and enhancing the image of libraries. It is stated that the cultural and educational activities performed at libraries undergo certain changes under the influence of information technology. The study informs about the content and purpose of different directions of sociocultural activity performed at education libraries considered as an important factor of qualitative sociocultural shifts in Ukraine in the context of the development of the world cultural and educational environment. It is mentioned that the development of digital literacy skills of young generation is the most important direction of socio-cultural activity performed at education libraries.

Keywords: *socio-cultural activity, education libraries, libraries of educational establishments.*

Надійшла до редакції 22.11.2019 року

УДК 026:37](477.411)ДНПБУ

DOI: <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2019-3-128-136>

Андрій Селецький,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу наукової реферативної
та аналітичної інформації у сфері освіти
ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського
ORCID id 0000-0003-4008-0335
e-mail: aseletskiy@ukr.net

Лариса Самчук,
завідувач відділу наукової
інформаційно-бібліографічної діяльності
ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського
ORCID id: 0000-0001-7214-1898
e-mail: LarisaSam@i.ua

АНАЛІТИЧНИЙ, РЕФЕРАТИВНИЙ ТА БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СКЛАДНИКИ В СИСТЕМІ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО СУПРОВОДУ ОСВІТИ: ДО 20-РІЧЧЯ ДНПБ УКРАЇНИ ІМ. В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Висвітлено завдання та пріоритетні напрями сучасної науково-інформаційної діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського щодо аналітичного, реферативного й бібліографічного супроводу освіти. Схарактеризовано головні наукові результати досліджень, здійснюваних відділами наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти та науково-бібліографічної діяльності установи, наведено кількісні та якісні характеристики продукції, підготовленої в межах виконання наукового дослідження, обґрунтовано стратегію подальшого розвитку інформаційного забезпечення освітнянської діяльності для досягнення якісних змін в умовах розгортання євроінтеграційних та глобалізаційних процесів. Підкреслюється, що діяльність виконавців наукового дослідження спрямована на вдосконалення бібліотечного та інформаційного забезпечення освіти через формування нового соціокультурного іміджу бібліотеки, яка здатна задовольнити сучасні потреби користувачів педагогічного спрямування, має потужні бази даних, забезпечує безкоштовний та необмежений доступ до світових інформаційних мереж та банків даних на основі широкого використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, є зорієнтованою на інтеграцію внутрішніх та зовнішніх інформаційних ресурсів для просування освітньої інформації та інтелектуалізації суспільства. Для реалізації завдань і досягнення мети дослідження використовувалися емпіричні та теоретичні методи соціогуманітарних і соціокомунікативних наук: спостереження, моделювання, абстрагування, прогнозування, аналітико-синтетичне згорання інформації, моніторинг документного потоку тощо.

Ключові слова: науково-інформаційний супровід освіти, інформаційно-аналітична діяльність, інформаційно-бібліографічна діяльність, науково-педагогічна бібліотека, освіта, педагогіка, психологія.

Постановка проблеми. Важливим напрямом діяльності сучасної наукової бібліотеки педагогічного профілю в умовах реформування та подальшого розвитку освітньої сфери держави є організація і забезпечення науково-інформаційного супроводу освіти з використанням інноваційних підходів і засобів, якими володіють сьогодні сучасні інформаційно-комунікаційні технології. Це завдання завжди посідало одне з чільних місць як у бібліотечній, так і дослідницькій діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В. О. Сухомлинського (далі – ДНПБ) як одного з дослідницьких підрозділів Національної академії педагогічних наук України. Керуючись у роботі законами

України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015 р.), «Про освіту» (2017 р.), Стратегією розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України (2016 р.), пріоритетними напрямками наукових досліджень НАПН України на 2018–2022 рр. з філософії освіти, педагогіки і психології та Стратегією розвитку НАПН України на 2016–2022 рр., науковці ДНПБ здійснюють аналітичний, реферативний та бібліографічний супровід наукової діяльності й освітнього процесу з питань педагогіки, психології та освіти.

Результати **аналізу останніх досліджень і публікацій** свідчать про зростання уваги українських і зарубіжних науковців до проблем науково-інформаційного забезпечення розвитку освіти в нашій країні. Теоретичний і практичний проблематиці аналітичного, реферативного й бібліографічного забезпечення гуманітарної сфери держави та її освітянської підсистеми присвячено ґрунтовні праці В. Горового, Т. Гранчак, Т. Добко, Л. Дубровіної, О. Кобелева, В. Кременя, К. Лобузіної, В. Лугового, Г. Шемаєвої.

Питання, пов'язані з формами та методами використання інформаційно-комунікаційних технологій при бібліотечному обслуговуванні вчених висвітлено в працях Н. Берьозкіної, О. Постельжук, Г. Сілкової, Г. Швецової-Водки. Практичний досвід сервісного онлайн супроводу інформаційних потреб української науки та освіти фахівцями Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського презентовано Н. Доброю, Л. Коновал, Є. Корніловою. Досвід формування інформаційних ресурсів та концепцію розвитку інформаційного забезпечення Центральною науковою бібліотекою Національної академії наук Азербайджанської Республіки узагальнено А. Сафаровою.

Низка проблем розширення функцій сучасних бібліотек, пов'язаних з реалізацією інформаційних завдань, знайшла відображення в науковому доробку співробітників ДНПБ. Зокрема, теоретичні й практичні питання науково-аналітичного супроводу освітньої діяльності та створення вторинних оглядових аналітичних документів у паперовій та електронній формі розроблялися в працях О. Карпенка, С. Кравченко, А. Селецького. Питання нарощення галузевої реферативної бази, аналітико-синтетичного опрацювання вхідного документного потоку та організації кооперативної співпраці бібліотечних установ аналізувалися Т. Букшиною, І. Коваленко, Н. Кропачевою. Технологічні, наукові й практичні аспекти бібліографічної підтримки науково-дослідної педагогічної діяльності висвітлювалися Л. Самчук, В. Вербовою, Н. Горбенко.

Мета роботи – розкрити основні напрями й окреслити головні результати науково-інформаційної діяльності ДНПБ щодо аналітичного, реферативного й бібліографічного супроводу якісних змін в освітянській галузі держави.

Виклад основного матеріалу. Важливою метою ДНПБ як галузевого бібліотечного інформаційного центру є розвиток системи науково-інформаційного забезпечення освіти, педагогіки, психології та освітньої практики в умовах глобальних інформаційних впливів, загальнодержавних та галузевих наукових програм і проектів, які виконують установи НАПН України; формування нового соціокультурного образу бібліотеки, здатної ефективно забезпечувати сучасні потреби користувачів у бібліотечно-інформаційних продуктах і послугах на основі широкого застосування новітніх інформаційно-комунікаційних технологій; орієнтація на інтеграцію внутрішніх і зовнішніх

інформаційних ресурсів для сприяння інформатизації та інтелектуалізації суспільства [7, с. 18].

Засадничого характеру у процесі розвитку науково-інформаційного напрямку діяльності бібліотеки набули наукові результати здійсненого впродовж 2008–2011 рр. фундаментального дослідження за темою «Науково-методичні та організаційні засади інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики: стан та перспективи» (наук. керівник – канд. іст. наук О. Яценко). Актуальність цієї роботи полягала в обґрунтуванні шляхів подолання невідповідності між зростанням ролі педагогіки й освіти України у розвитку сучасного суспільства та рівнем їх інформаційно-аналітичного забезпечення, головною метою дослідження було визначення й обґрунтування теоретичних, методичних і технологічних основ системи інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти й практики України. Основні результати дослідження – це розроблення Концептуальної моделі системи інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України [4], в якій одним із головних завдань визначено необхідність започаткування та розвитку комп'ютерних бібліографічних, реферативних баз даних, які з часом могли б перетворитися на банк знань, формування, функціонування й розвиток інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки і освіти, а також підготовка практичного посібника, який містить стислі теоретичні відомості про один із видів інформаційних документів – оглядовий. Представлено характеристику оглядових документів, їхню структуру, види оглядів, основні етапи, загальну методику, технологічні процеси з їх укладання, акцентовано увагу на особливостях підготовки бібліографічних, реферативних та аналітичних оглядів [9].

Одне з головних завдань фундаментального дослідження з теми «Наукова організація інформаційної діяльності галузевого бібліотечного комплексу Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського» (2012–2014 рр.) (наук. керівник – канд. іст. наук, ст. наук. співробітник О. Воскобойнікова-Гузєва) полягало у подальшому розвитку теоретико-методологічних і науково-організаційних засад інформаційної діяльності закладу, що реалізується як складник системи науково-інформаційного забезпечення освітнянської галузі України. Процес реалізації дослідження, зокрема, передбачав розроблення та оприлюднення друкованих й електронних видань, що містять нормативно-інструктивні та науково-методичні матеріали з питань наукової організації інформаційно-аналітичної діяльності галузевої педагогічної бібліотеки, обґрунтування наукових підходів до розвитку системи аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики, модель інформаційно-аналітичного галузевого періодичного видання, оглядово-аналітичні, бібліографічні та реферативні матеріали з питань розвитку освіти в Україні та зарубіжжі. Ці та інші наукові результати виконання теми обґрунтовано у плановій монографії «Інформаційна діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського: перспективи розвитку» [3]. У виданні презентовано досвід довідково-бібліографічного обслуговування читачів у бібліотеці та дистантних користувачів, сформовано перспективні напрями наукової організації інформаційної діяльності ДНПБ як галузевого бібліотечного комплексу, насамперед з удосконалення форм і методів інформаційного

забезпечення освітянської галузі бібліографічною, реферативною та аналітичною інформацією тощо.

У 2015 р. за результатами попереднього дослідження засновано довідковий бюлетень «Аналітичний вісник у сфері освіти й науки» [1] як електронне наукове періодичне видання ДНПБ. Бюлетень є складником системи інформаційно-аналітичного забезпечення освіти, педагогіки й психології. Зміст рубрик «Національна освіта: інноваційна школа», «Педагогічна наука», «Психологічна наука» сприяє оперативному отриманню користувачем логічно структурованої наукової інформації з проблематики сучасних наукових досліджень із питань національної освіти, педагогіки, психології у вигляді реферативних, аналітичних та бібліографічних оглядів тощо. Серед питань, що висвітлюються на його сторінках, – «Пріоритети інноваційного розвитку української освіти», «Національно-патріотичне виховання підростаючого покоління в Україні: сучасний стан», «Наративний підхід до навчання й виховання», «Організація наукових досліджень у рамках нового законодавства України», «Репрезентація новітніх педагогічних технологій і методів навчання», «Булінг – психолого-педагогічна й соціальна проблема сьогодення», «Освітня реформа України: сучасний стан та перспективи впровадження», «Дуальна освіта в Україні – інноваційна технологія навчання» тощо. На цей час у науковому доробку бібліотеки 10 випусків цього видання.

З 2015 р. разом із започаткуванням дворічного прикладного дослідження «Модернізація науково-інформаційної діяльності провідних книгозбірень мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України» (наук. керівник – канд. іст. наук С. Зозуля) у ДНПБ активізувалося прикладне освоєння фундаментальних розроблень із бібліотечної інформаційної аналітики. Кінцева наукова продукція за результатами виконання дослідження розширила інформаційно-аналітичний контент бібліотеки. З огляду на це варто наголосити на упровадженні практичного посібника «Науково-інформаційна діяльність провідних освітянських бібліотек України» [6] і бібліографічного покажчика «Науково-інформаційна діяльність бібліотек: теорія й практика» [5]. У посібнику висвітлено концептуальні положення та перспективні напрями модернізації науково-інформаційної діяльності освітянських бібліотек України, виокремлено основні напрями інноваційного розвитку освітянських бібліотек України в контексті аналізу модернізаційних моделей. Розглянуто також теоретичні аспекти застосування кількісних методів аналізу функціонування науки – наукометричних, бібліометричних, інформетричних, визначено їх особливості, схарактеризовано основні показники наукометрії, зокрема, індекс наукового цитування, індекс Хірша та імпакт-фактору, відображено сучасний стан бібліометричних і наукометричних досліджень в Україні. Науково-практичну цінність посібника посилюють рекомендації з формування бібліографічних баз даних, складання бібліографічних покажчиків, оптимізації інформаційно-аналітичної та реферативної діяльності бібліотек в умовах інноваційних змін.

Бібліографічний покажчик присвячено теоретичним і практичним аспектам науково-інформаційної діяльності бібліотек, зокрема питанням державної політики в галузі бібліотечної справи та інформаційної діяльності, розвитку термінології бібліотечно-інформаційної сфери у зв'язку з активним упровадженням нових інформаційних технологій, забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів,

інформаційно-бібліографічної діяльності бібліотек, сучасного стану й перспектив наукового реферування, упровадження в суспільну практику інформаційно-аналітичних технологій і методик.

Протягом 2017–2019 рр. триває виконання прикладного дослідження «Науково-інформаційний супровід освітянської галузі в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних процесів» (наук. керівник – канд. іст. наук, ст. наук. співробітник А. Селецький). Метою розвідки є науково-інформаційне забезпечення освітянської галузі бібліографічними, реферативними й аналітичними документами з актуальних питань розвитку національної та зарубіжної освіти в умовах інтеграції України в європейський і світовий освітній простір. Дослідження, зокрема, передбачає вивчення джерельної, історіографічної та нормативно-правової бази розвитку національної освіти в контексті євроінтеграційних та глобалізаційних процесів, специфіки фахових інформаційних потреб цільової групи користувачів у документах з актуальних питань розвитку освіти в Україні й зарубіжжі та відображення її у джерелах бібліографічної, реферативної й аналітичної інформації, визначення особливостей реформування національної і зарубіжної освіти та обґрунтування перспективних форм науково-інформаційного забезпечення освітянської галузі з питань розвитку освіти в Україні й зарубіжжі, аргументування перспектив розвитку діяльності ДНПБ у контексті науково-інформаційного супроводу освітянської галузі.

За проміжними результатами дослідження у 2017 р. впроваджено біобібліографічний показник «Творчий доробок Василя Григоровича Кременя в інноваційному розвитку освіти України» (4-те видання, доповнене) [8]. У виданні представлено науковий доробок президента НАПН України В. Кременя, доктора філософських наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, академіка НАН України, дійсного члена (академіка) НАПН України. Це, зокрема, монографії, навчально-методичні посібники, підручники, довідкові видання, статті, уміщені в наукових збірниках, матеріалах наукових конференцій, та публікації в періодичних виданнях, електронні ресурси, а також закони України та накази й рішення Міністерства освіти і науки України, яке очолював на той час В. Кремень. Ці важливі документи запровадили механізм втілення інноваційних процесів у освітянській галузі, ініціатором яких є науковець і державний діяч В. Кремень, сприяючи інтеграції освіти України в європейський освітній простір.

На заключному етапі дослідження (2019 р.) колективом виконавців обґрунтовано перспективи науково-інформаційного супроводу цільової групи користувачів з питань розвитку національної й зарубіжної освіти та викладено результати розвідки у запланованих виданнях. Зокрема, підготовлено оглядове видання «Інноваційний розвиток освіти в Україні й зарубіжжі в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних процесів» [2], яке ознайомлює цільову аудиторію споживачів оглядової науково-педагогічної продукції з результатами новітніх наукових досліджень українських і зарубіжних фахівців з актуальних питань реформування освітянської галузі в умовах загальноцивілізаційних викликів, значного зростання нової галузевої інформації й масштабних змін на цій основі в розвитку освіти і науки України та зарубіжжя. Видання також містить науково-інформаційні оглядові матеріали, що ілюструють суть, характер і напрями трансформаційних пошуків українських і зарубіжних науковців у галузі освіти, певні новації в методології та практичному здійсненні виховання різних категорій дітей і молоді. Проаналізовано результати наукового розроблення

вітчизняними і зарубіжними вченими й педагогами окремих теоретико-методичних питань розвитку педагогіки і психології освітнього процесу, впровадження й інтеграції психологічних знань у суспільну та освітню практику, становлення й самореалізації особистості.

Протягом останніх років забезпечено планове наповнення наукової реферативної бази даних електронного каталогу ДНПБ, галузевого сегмента Українського реферативного журналу «Джерело» (Серія 3, Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво») й сегмента загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова» в контексті кооперативної співпраці з Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського. Варто наголосити, що за період 2015–2019 рр. здійснено аналітико-синтетичне опрацювання вхідного документного потоку (опрацьовано 126 номерів журналів, прореферовано 3402 статті, на які складено 10203 реферати трьома мовами, реферативний сегмент поповнено 7052 записами).

За результатами виконання поточного дослідження сформульовано наступні **висновки**. З метою вдосконалення системи науково-інформаційного забезпечення інноваційних процесів в освітянській галузі України в умовах трансформаційних змін освітньої сфери та подальшого розгортання євроінтеграційних і світових глобалізаційних процесів ДНПБ як галузева бібліотечна установа та науковий осередок НАПН України має забезпечити пріоритетний розвиток таких напрямів: аналітичного й бібліографічного супроводу діяльності НАПН України щодо наукового забезпечення модернізації та реформування освіти; розроблення Стратегії інноваційного розвитку мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України; обґрунтування теоретико-прикладних засад трансформування бібліотек у центри інформаційних, соціокультурних і наукових комунікацій; створення в освітянських бібліотеках сучасного інформаційно-комунікаційного середовища, що забезпечуватиме оперативний та ефективний пошук і отримання потрібної інформації незалежно від місця її зберігання; розширення тематики наукових досліджень із питань удосконалення бібліотечно-інформаційного забезпечення освіти; формування фондів освітянських бібліотек України вітчизняними та зарубіжними документами на різних носіях інформації, а також надання доступу до світових електронних баз даних; науково-методичний супровід інноваційного розвитку мережі освітянських бібліотек МОН України і НАПН України; удосконалення системи підготовки кадрів для освітянських бібліотек, підвищення кваліфікації і стажування працівників бібліотечно-інформаційної сфери; встановлення освітянськими бібліотеками довгострокових наукових зв'язків із зарубіжними бібліотеками, асоціаціями, науково-педагогічними й освітянськими установами, культурними центрами, аналітичними підрозділами та службами, а також всіма небайдужими до проблем ефективного розвитку гуманітарної сфери держави й інтелектуалізації громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Аналітичний вісник у сфері освіти й науки : довід. бюл. Вип. 1–10 / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Київ, 2015–2019. URL: <http://dnpb.gov.ua/ua/періодичні-видання-бібліотеки/13392-2/> (дата звернення: 20.11.2019).
2. Інноваційний розвиток освіти в Україні й зарубіжжі в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних процесів : огляд. вид. / НАПН України, ДНПБ України

- ім. В. О. Сухомлинського ; авт.-упоряд.: Селецький А. В., Кравченко С. М., Агалець І. О., Самчук Л. І., Вербова В. В., Годєцька Т. І., Горбенко Н. А. ; наук. ред. Селецький А. В. Київ, 2019. 155 с. URL: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2019/06/overview_edition_2019.pdf (дата звернення: 20.11.2019).
3. Інформаційна діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: перспективи розвитку : монографія / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; авт.: Воскобойнікова-Гузєва О. В., Рогова П. І., Заліток Л. М., Зозуля С. М., Букшина Т. Ф., Вараксіна Н. В., Вербова В. В., Коваленко І. Й., Литовченко О. В., Пономаренко Л. О., Самчук Л. І., Янюк С. С. ; наук. ред.: Воскобойнікова-Гузєва О. В., Заліток Л. М. Київ, 2015. 240 с. URL: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2016/01/DNPBU-monografia_2015.pdf (дата звернення: 20.11.2019).
4. Концептуальна модель системи інформаційно-аналітичного забезпечення педагогічної науки, освіти і практики України / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд. О. М. Яценко ; наук. ред. П. І. Рогова. Київ, 2010. 28 с.
5. Науково-інформаційна діяльність бібліотек: теорія й практика : бібліогр. показч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд.: Самчук Л. І., Вербова В. В., Горбенко Н. А., Лога Т. В. ; наук. ред. Зозуля С. М. Київ, 2016. 162 с.
6. Науково-інформаційна діяльність провідних освітянських бібліотек України : практ. посіб. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; авт.: Зозуля С. М., Зайченко Н. І., Горак В. В., Рабаданова Л. В., Самчук Л. І., Букшина Т. Ф., Вербова В. В., Горбенко Н. А., Кропачева Н. М., Лога Т. В., Демида Є. Ф. ; наук. ред. Зозуля С. М. Київ, 2016. 287 с. URL: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2017/01/Naukovo-informatsijna_dialnist_2016.pdf (дата звернення: 20.11.2019).
7. Стратегія розвитку Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського на 2017–2026 роки / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; за заг. ред. Л. Д. Березівської ; авт.: Березівська Л. Д., Зозуля С. М., Страйгородська Л. І. Київ, 2017. 29 с.
8. Творчий доробок Василя Григоровича Кременя в інноваційному розвитку освіти України : біобібліогр. показч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд.: Самчук Л. І., Вербова В. В., Горбенко Н. А., Демида Є. Ф., Мойсеюк Ю. М. ; наук. ред. Березівська Л. Д. 4-те вид., допов. Київ, 2017. 319 с.
9. Яценко О. М. Укладання оглядових документів : практ. посіб. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Київ, 2011. 84 с.

References

1. Derzhavna naukovo-pedahohichna biblioteka Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho. (2015–2019). *Analitichnyi visnyk u sferi osvity u nauky: dovidkovyi biuleten [Analytical Bulletin in Education and Science: Reference Bulletin]*. (Issues 1–10). Kyiv: DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho. Retrieved from <http://dnpb.gov.ua/ua/періодичні-видання-бібліотеки/13392-2/> [in Ukrainian].
2. Seletskyi, A. V. (Ed.). (2019). *Innovatsiyni rozvytok osvity v Ukraini y zarubizhzhі v umovakh yevrointehratsiynykh ta hlobalizatsiynykh protsesiv: ohliadove vydannia [Innovative development of education in Ukraine and abroad in the context of European integration and globalization processes: an overview]*. Kyiv: DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho. Retrieved from http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2019/06/overview_edition_2019.pdf [in Ukrainian].
3. Voskoboinikova-Huzieva, O. V., & Zalitok L. M. (Eds.). (2015). *Informatsiina diialnist Derzhavnoi naukovo-pedahohichnoi biblioteki Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho: perspektvy rozvytku : monohrafiia [Information activity of the V. O. Sukhomlinsky State*

- Scientific and Pedagogical Library of Ukraine: prospects for development: monograph*. Kyiv: DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho. Retrieved from http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2016/01/DNPBU-monografia_2015.pdf [in Ukrainian].
4. Rohova, P. I. (Ed.). (2010). *Kontseptualna model systemy informatsiino-analitychnoho zabezpechennia pedahohichnoi nauky, osvity i praktyky Ukrainy* [Conceptual model of information-analytical system of pedagogical science, education and practice of Ukraine]. Kyiv: DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho [in Ukrainian].
 5. Zozulia, S. M. (Ed.). (2016). *Naukovo-informatsiina diialnist bibliotek: teoriia y praktyka: bibliohrafichnyi pokazhchik* [Scientific and information activity of libraries: theory and practice: bibliographic index]. Kyiv: DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho [in Ukrainian].
 6. Zozulia, S. M. (Ed.). (2016). *Naukovo-informatsiina diialnist providnykh osvitianskykh bibliotek Ukrainy: praktychnyi posibnyk* [Scientific-informative activity of the leading educational libraries of Ukraine: practical guide]. Kyiv: DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho. Retrieved from http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2017/01/Naukovo-informatsijna_dialnist_2016.pdf [in Ukrainian].
 7. Berezivska, L. D., Zozulia, S. M., & Straihorodska, L. I. (2017). *Stratehiia rozvytku Derzhavnoi naukovo-pedahohichnoi biblioteky Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho na 2017–2026 roky* [Development strategy of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine for 2017–2026]. Kyiv: DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho [in Ukrainian].
 8. Berezivska, L. D. (Ed.). (2017). *Tvorchyi dorobok Vasylia Hryhorovycha Kremenii v innovatsiinomu rozvytku osvity Ukrainy: biobibliohrafichnyi pokazhchik* [Vasyl Kremin's creative achievements in the innovative development of education of Ukraine: biobibliographic index] (4th ed., rev.). Kyiv: Tovarystvo "Znannia" Ukrainy [in Ukrainian].
 9. Yatsenko, O. M. (2011). *Ukladannia ohliadovykh dokumentiv: praktychnyi posibnyk* [Preparation of survey documents: practical guide]. Kyiv: Nilan-LTD [in Ukrainian].

Andrii Seletskiy,

PhD (History), Senior Research Fellow,
Head of the Department
of Scientific Abstract and Analytical Information
in the Sphere of Education,
V.O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine
e-mail: aseletskiy@ukr.net
ORCID id: 0000-0003-4008-0335

Larysa Samchuk,

Head of the Department
of Scientific Information and Bibliographic Activity,
V.O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine
e-mail: LarisaSam@i.ua
ORCID id: 0000-0001-7214-1898

**ANALYTICAL, ABSTRACT AND BIBLIOGRAPHIC
COMPONENTS IN THE SYSTEM OF SCIENTIFIC
INFORMATION SUPPORT OF EDUCATION:
COMMEMORATING THE 20TH ANNIVERSARY
OF V. O. SUKHOMLYNSKYI SSPL OF UKRAINE**

The paper deals with the tasks and strategies of V.O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine in relation to analytical, abstract and bibliographic support of education. The main

research findings carried out by the Department of Scientific Abstract and Analytical Information in the Sphere of Education and the Department of Scientific and Bibliographic Activity are characterised. Quantitative and qualitative adjectives of library products produced within the research are given. The paper outlines the strategy for further development of information support of education to achieve qualitative changes taking into consideration European integration and globalisation process. It is emphasised that the main aim is to improve the library and information support of education through the formation of a new socio-cultural image of the library, which is able to meet the current needs of users of pedagogical orientation, since it has great databases, provides free and unlimited access to the world information networks and data banks using the latest information and communication technologies, and is focused on the integration of internal and external information resources to further educational information and intellectualisation of society. In order to achieve the research aim the following empirical and theoretical methods of sociohumanitarian and sociocommunicative sciences were used: observation, modeling, abstraction, prediction, information processing, monitoring of document flow, etc.

Keywords: *scientific information support of education, information analytical activity, information bibliographic activity, scientific and pedagogical library, education, pedagogy, psychology.*

Надійшла до редакції 22.11.2019 року

УДК 026:37(477.411):005.336

DOI: <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2019-3-137-146>

Ірина Хемчян,

завідувач відділу науково-методичного забезпечення
діяльності мережі освітянських бібліотек

ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського

e-mail: metodist08@i.ua

ORCID id: 0000-0003-0885-8899

НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МЕРЕЖІ ОСВІТЯНСЬКИХ БІБЛІОТЕК МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ: ДОСВІД РОБОТИ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті висвітлено діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського як головного координаційного науково-методичного центру мережі освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України протягом 2000 – 2019 рр. Основні напрями науково-методичної роботи: дослідження змін, що відбуваються як в окремих бібліотеках, так і в мережі освітянських бібліотек загалом, розробка концептуальних, організаційно-управлінських, нормативно-інструктивних і методичних документів, надання методичної та консультативної допомоги (у тому числі дистанційно) фахівцям різних видів освітянських бібліотек з основних напрямів бібліотечної роботи, експертно-діагностичні виїзди на місця з метою проведення управлінського консультування освітянських бібліотек, створення системи методичних видань, що охоплює всі напрями діяльності освітянських бібліотек, забезпечення функціонування мережі освітянських бібліотек як єдиної системи, впровадження в практику роботи освітянських книгозбірень бібліотечних інновацій, організація системи підвищення кваліфікації фахівців освітянських бібліотек із застосуванням різних форм та методів, надання доступу до інформаційного ресурсу з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, документознавства та інформаційної діяльності з метою задоволення фахових потреб бібліотечних працівників, освітян, студентів, наукове співробітництво з провідними бібліотеками інших систем і відомств, іншими установами й організаціями незалежно від форм власності (у тому числі з іноземними) тощо. У подальшому науково-методична робота Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського буде спрямована на пошук, систематизацію та трансформацію передових знань у галузі бібліотечної справи, генерування нових ідей, які сприятимуть інноваційному розвитку освітянських бібліотек.

Ключові слова: *мережа, бібліотека, науково-методична діяльність, видання, збірник, науково-практичний захід.*

Постановка проблеми. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) відповідно до чинних законодавчих актів України, Стратегії розвитку ДНПБ на 2017–2026 рр. є головним координаційним, науково-методичним центром мережі освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України (МОН України та НАПН України).

Діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з науково-методичного забезпечення мережі освітянських бібліотек має науково-прикладний характер і зосереджена на розв'язанні актуальних питань інформаційного забезпечення освіти. У бібліотеці цей напрям розробляє відділ науково-методичного забезпечення діяльності мережі освітянських бібліотек.

Метою науково-методичного забезпечення мережі освітянських бібліотек є сприяння вдосконаленню їх діяльності, упровадження інноваційного досвіду в практику роботи, підвищення фахового рівня бібліотечних працівників. Протягом 2000–2019 рр. розроблялися різні аспекти науково-методичного забезпечення в процесі виконання шести науково-дослідних тем. Серед головних результатів наукових досліджень: висвітлення основних періодів становлення й розвитку освітянських бібліотек в Україні, започаткування систематичних моніторингових досліджень основних напрямів діяльності бібліотек, розроблення теоретико-методичних й організаційних засад формування єдиної мережі освітянських бібліотек України та системи їх науково-методичного забезпечення, розроблення форм і методів підвищення фахового рівня бібліотечних працівників.

Мета статті – розкриття здобутків науково-методичної діяльності, зокрема відділу науково-методичного забезпечення діяльності мережі освітянських бібліотек ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. 30 жовтня 2019 р. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського відзначає свій двадцятирічний ювілей. Бібліотеку створено з ініціативи Академії педагогічних наук України (АПН України) та МОН України на базі фондів двох спеціальних педагогічних бібліотек – наукової бібліотеки Інституту педагогіки АПН України та Центральної педагогічної бібліотеки МОН України. Бібліотека має статус науково-дослідної установи і входить до складу НАПН України. У 2003 р. бібліотеці присвоєно ім'я видатного українського педагога В. О. Сухомлинського.

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського одна з провідних галузевих бібліотек України, яка здійснює бібліотечно-інформаційне забезпечення національної системи освіти, сприяє проведенню наукових досліджень в галузі педагогіки, психології, методик викладання окремих навчальних предметів, а також надає допомогу в освіті й самоосвіті вченим, педагогам, бібліотекарям, учнівській молоді. Основними напрямками діяльності бібліотеки є науково-дослідний, науково-бібліотечний і науково-методичний. У рамках науково-дослідної роботи бібліотекою реалізуються комплексні наукові проекти з питань галузевого бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, науково-інформаційної діяльності, педагогічного джерелознавства та біографістики, що сприяє підвищенню наукового потенціалу бібліотеки, інтеграції її ресурсів у світовий освітній інформаційний простір, впровадженню результатів науково-дослідної роботи в практику роботи бібліотек освітянської галузі. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про створення Державної науково-педагогічної бібліотеки» від 30 жовтня 1999 р. № 2018 і згідно з її Статутом на бібліотеку покладено функції головного координаційного науково-методичного центру мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України.

У 2003 р. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського вперше в Україні створено й реалізовано на практиці концептуальну модель об'єднання різних видів педагогічних і навчально-педагогічних бібліотек як спеціальних у мережу, що закріплено Положенням про мережу бібліотек Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України [4]. Сьогодні до складу мережі входять понад 15000 бібліотек: три провідні галузеві бібліотеки – ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, Львівська обласна науково-педагогічна бібліотека, науково-педагогічна бібліотека м. Миколаєва; бібліотеки закладів вищої освіти I–IV рівнів акредитації педагогічного та інженерно-педагогічного профілів; обласні

інститути післядипломної педагогічної освіти; наукові інститути НАПН України; установи професійно-технічної, середньої та позашкільної освіти; районні (міські) методичні кабінети (центри). Для реалізації покладеної на ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського функції методичного центру визначено відповідні напрями в її діяльності [5], зокрема, розроблення теоретико-методологічних основ функціонування бібліотеки і мережі бібліотек МОН України та НАПН України; формування інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу; впровадження інноваційних форм і методів роботи в діяльність бібліотек мережі; підвищення кваліфікації бібліотечних працівників; формування та надання доступу до інформаційного ресурсу з питань бібліотекознавства, бібліографознавства і книгознавства в традиційній та електронній формах.

З 2000 р. у структурі бібліотеки функціонує відділ науково-методичного забезпечення діяльності мережі освітянських бібліотек (первинна назва – науково-методичний відділ), який очолює І. І. Хемчян. Робота відділу охоплює кілька взаємопов'язаних напрямів – аналітичний, науково-методичний, інформаційний, інноваційний та підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців. Науково-методичне забезпечення ґрунтується на аналітичній діяльності, що дає можливість виявляти короткострокові тенденції та відстежувати стратегічні зрушення в діяльності бібліотек мережі. Починаючи з 2001 р., відділом видавалися аналітичні огляди з питань діяльності різних видів бібліотек (один раз на три роки), в яких висвітлено інформацію щодо формування та використання інформаційних ресурсів, впровадження інформаційних технологій, довідково-бібліографічної діяльності, методичної роботи, кадрового забезпечення. У 2011 р., з огляду на необхідність модернізації діяльності бібліотек мережі, співробітниками відділу розроблено й реалізовано нову концепцію щорічного комплексного довідкового інформаційно-аналітичного видання «Провідні освітянські бібліотеки в просторі і часі: моніторинг діяльності» [6].

На основі результатів аналізу статистичної інформації у виданні подано рекомендації щодо науково-методичної програми використання підсумків аналізу в удосконаленні бібліотечної практики. У цьому ж році вперше в Україні за ініціативою ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського проведено паспортизацію шкільних бібліотек, яка не тільки сприяла приверненню уваги до їхніх проблем, а й стала підставою для підготовки наказу МОН України «Про модернізацію діяльності бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів». Аналітична діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського – це не тільки накопичення цінної інформації про діяльність зазначених бібліотек, а й важливий важіль, що стимулює їх розвиток. Як показує практичний досвід, науково-аналітична діяльність має тісний зв'язок з іншими напрямками науково-методичної роботи, зокрема з розробленням й впровадженням у практику роботи бібліотек широкого спектра інструктивно-методичних документів. Бібліотека розробила і реалізувала в практиці роботи освітянських бібліотек понад 200 документів. Нині здійснюється оновлення положень для шкільних бібліотек. Усі документи, розроблені ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в період 2000–2019 рр., систематизовано й включено в чотири випуски збірника «Організаційно-управлінські, нормативно-інструктивні і методичні документи для мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України» [2].

Важливою формою методичного забезпечення є також підготовка для бібліотек мережі методичних видань, різноманітних як за характером, так і за цільовим

призначенням. Серед найбільш затребуваних такі посібники, як: «Анотування як процес аналітико-синтетичної переробки інформації», «Реферування як процес мікроаналітичного згортання інформації», «Індексування документів ключовими словами», «Предметизація документів з питань освіти, педагогіки, психології», «Методика бібліографування», «Формування інформаційного ресурсу з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, документознавства в традиційній та електронній формах в освітянських бібліотеках», «Бібліографічне оформленні наукових робіт».

Такі видання, як «Організація роботи бібліотеки загальноосвітнього навчального закладу», «Планування і звітність бібліотеки інституту післядипломної педагогічної освіти», «Перевірка бібліотечних фондів», «Формування інформаційної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів», бібліографічний огляд «Дитина і книга: погляд крізь призму часу», бібліографічний показник «Науково-інформаційна діяльність: теорія і практика», методичні рекомендації «Патріотичне виховання в шкільних бібліотеках: методи та підходи» підготовлено в серії «На допомогу професійної самоосвіти фахівців педагогічних бібліотек», яку видає ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського з 2003 р. Першим виданням цієї серії був бібліографічний показник «Бібліотека навчального закладу в контексті інформатизації суспільства».

Через популярність показник виходить як продовжуване видання, у 2019 р. вийшов його четвертий випуск [1]. Протягом двох останніх років у цій серії вийшло два актуальних практичних посібники для шкільних бібліотекарів – «Впровадження Універсальної десятикової класифікації в практику роботи бібліотек загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів» та «Сучасна шкільна бібліотека: організація роботи». Значна частина видань, підготовлених методичним центром, друкується в науково-методичному часописі «Шкільна бібліотека плюс», заснованому за підтримки МОН України в 2002 р. На сторінках професійного видання також систематично публікуються законодавчі та нормативно-правові документи, методичні рекомендації, висвітлюється український і зарубіжний досвід. Щорічно у вересневому номері друкується «Календар знаменних і пам'ятних дат в галузі освіти і педагогічної науки», головною метою якого є надання практичної допомоги педагогічним і науково-педагогічним кадрам, студентам, бібліотекарям в отриманні компетентної інформації про ту чи іншу подію або особистість. Готуючи власні видання, методичний центр вживає заходів щодо активізації видавничої діяльності провідних бібліотек мережі. Починаючи з 2006 р., щорічно аналізується і систематизується інформація про їх інформаційно-видавничу діяльність та основні заходи з підвищення кваліфікації. Результатом такої роботи є «Довідник науково-інформаційної діяльності та основних заходів, спрямованих на підвищення професійної майстерності фахівців бібліотек системи освіти» [3]. З огляду на те, що у більшості бібліотек обмежене фінансування на відрядження для участі в науково-практичних заходах, особливо актуальною в довіднику є інформація про проведення інтернет-семінарів, вебінарів, які дають можливість у режимі реального часу брати участь в обговоренні доповідей, використовувати набутий досвід для впровадження в практику своєї діяльності.

Усвідомлюючи важливість поставлених перед бібліотеками освітянської мережі завдань, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як головний координаційний науково-методичний центр, приділяє велику увагу питанням розвитку та модернізації системи підвищення кваліфікації бібліотечних працівників.

Нині у бібліотеках мережі працює близько 20000 фахівців, які до 2000 р. не мали повноцінної системи підвищення кваліфікації. І тільки зі створенням ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського така система почала формуватися й розвиватися. У 2002 р. бібліотека провела перший Всеукраїнський науково-практичний семінар «Тенденції розвитку бібліотек системи освіти: історія та сучасний стан». За підтримки МОН України, НАПН України, обласних і міських управлінь освіти і науки бібліотека щорічно проводить чимало різних заходів, що сприяють вивченню, поширенню й впровадженню кращого інноваційного досвіду роботи бібліотек мережі.

Особливою популярністю користуються Всеукраїнські вебінари, що відкривають широкі можливості для впровадження дистанційних форм підвищення кваліфікації.

ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського приділяє особливу увагу проведенню заходів для шкільних бібліотек, які є найчисленнішою складовою частиною мережі (14662 бібліотеки). Так, за ініціативи бібліотеки та за підтримки Української асоціації В. О. Сухомлинського стало можливим щорічне проведення бібліотечної секції в рамках Міжнародних та Всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю».

Участь шкільних бібліотекарів у педагогічних читаннях надихає їх на пошук нових підходів до виховання у молодого покоління любові до книги та інтересу до читання. Значною подією також для шкільних бібліотекарів стало щорічне проведення (з 2014 р.) у рамках Міжнародного місячника шкільних бібліотек Всеукраїнського місячника шкільних бібліотек. Місячник сприяє формуванню в соціумі зацікавленого ставлення до професії шкільного бібліотекаря, покликаною забезпечувати створення оптимальних умов для реалізації освітніх і виховних завдань Нової української школи шляхом виконання інформаційної, освітньої, культурної та дозвільної функцій.

Щороку Всеукраїнський місячник відбувається під різними гаслами, що відображають актуальні напрями роботи шкільної бібліотеки («Шкільна бібліотека – стратегічний партнер освіти», «Виховуємо громадянина – патріота України», «Книга і читання – важливий фактор у вихованні духовних цінностей учнів», «Шкільна бібліотека за здоровий спосіб життя», «Шкільна бібліотека – центр творчого розвитку дитини» (до 100-річчя від дня народження В. О. Сухомлинського) тощо. У 2019 р. Всеукраїнський місячник проходить під гаслом «Бібліотека Нової української школи – простір для освітніх можливостей кожного учня». Кожного року до Всеукраїнського місячника бібліотека готує рекомендації щодо його проведення. Підсумки Всеукраїнського місячника традиційно підбиваються на вебінарі, який проводять за підтримки ТОВ «Microsoft Україна». Кращі мультимедійні презентації, відеоролики, буктрейлери розміщено окремими тематичними блоками на вебпорталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. З ініціативи бібліотеки з 2012 р. організовується Всеукраїнський конкурс «Шкільна бібліотека». Основними завданнями цього конкурсу є оптимізація діяльності шкільних бібліотек – залучення дітей до читання, формування інформаційної, бібліотечно-бібліографічної та читацької культури учнів, виявлення інноваційного досвіду роботи, підвищення рівня професійної компетентності шкільних бібліотекарів, сприяння підвищенню престижу професії шкільного бібліотекаря, привернення уваги місцевих органів виконавчої влади, громадськості до проблем шкільних бібліотек. Всеукраїнський конкурс «Шкільна бібліотека 2019–2020» проходитиме в трьох номінаціях –

«Модель бібліотеки Нової української школи», «Медіакультура в бібліотечному просторі», «Бібліотека – територія читання».

У 2018 р. в рамках IX Львівського міжнародного бібліотечного форуму «Бібліотек@ – творимо свободу» за ініціативи ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського спільно з Львівською обласною науково-педагогічною бібліотекою проведено панельну дискусію «Бібліотека Нової української школи: реальності та перспективи».

Постійно піклуючись про професійний розвиток бібліотекарів, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського впроваджує нові форми підвищення кваліфікації. Починаючи з 2015 р., започатковано проведення бібліотекознавчого лекторію, лекторами якого є наукові співробітники бібліотеки та провідні фахівці Української бібліотечної асоціації. Запропонована форма підвищення кваліфікації дає можливість фахівцям бібліотек міста Києва та Київської області прослухати на базі бібліотеки лекції з обраної тематики в зручний для них час. Для надання можливості прослухати лекції бібліотекарям з інших регіонів передбачається розміщення на порталі бібліотеки їх відеозаписів. Усвідомлюючи, що інноваційний розвиток бібліотечної справи України потребує від учених, бібліотекарів-практиків вивчення спадщини українських і зарубіжних бібліотекознавців, бібліографознавців, книгознавців та документознавців, науковці відділу працюють над створенням віртуального інформаційного ресурсу «Видатні бібліотекознавці, бібліографознавці, книгознавці і документознавці України і світу» [<http://dnrb.gov.ua/ua/інформаційно-бібліографічні-ресурси/видатні-бібліотекознавці>]. У згаданому ресурсі підготовлено інформацію про п'ятнадцятьох персоналій, серед яких: український бібліограф, книгознавець, бібліотекознавець, історик Л. У. Биковський; історик української бібліографії, бібліограф-практик М. П. Гуменюк; видатний бібліотекознавець і бібліограф, автор «Десятькової класифікації», один з найвидатніших бібліотечних діячів США, засновник школи бібліотечної справи при Колумбійському університеті Мелвілу Дьюї; бельгійський бібліограф, книгознавець, документаліст, громадський діяч, один із тих, кого вважають батьками-засновниками теорії інформатики Поль Отле; видатний український учений, культуролог, історик, педагог, бібліотекознавець, книгознавець, журналіст, музеєзнавець, бібліограф, біографіст С. А. Сірополко; видатний бібліотекознавець, бібліограф, організатор першого в Росії наукового відділу бібліотекознавства Л. Б. Хавкіна; відомий український учений-бібліотекознавець, документознавець, доктор історичних наук, професор, член Міжнародної академії інформатизації М. С. Слободяник; директор Науково-педагогічної бібліотеки міста Миколаєва Т. І. Роскіна та інші.

У 2015 р. інформаційний ресурс поповнено персоналією вченого-бібліотекознавця, педагога, першого директора – організатора ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, кандидата історичних наук, заслуженого працівника культури України П. І. Рогової. У 2009 р. саме за її ініціативою створено цей проект, який сприяє самоосвіті бібліотекарів шляхом поглиблення їх знань у питаннях розвитку зарубіжного та вітчизняного бібліотекознавства. Також надає допомогу у підвищенні професійного рівня бібліотекарів серія біобібліографічних покажчиків «Майстри бібліотечної справи». Сьогодні серію представлено трьома виданнями, які присвячені професійним досягненням відомих українських бібліотекознавців, таких, зокрема, як кандидат історичних наук, заслужений працівник культури України П. І. Рогова, доктор історичних наук, професор, заслужений працівник культури України Т. І. Ківшар, кандидат педагогічних наук, доцент, одна із засновників

Київського державного інституту культури (нині – Київський національний університет культури і мистецтв) Л. П. Одинока. З виданнями можна ознайомитися в кабінеті бібліотекознавства, який функціонує з 2000 р. у відділі науково-методичного забезпечення діяльності мережі освітянських бібліотек. Для віддалених користувачів, які не мають можливості отримувати методичну допомогу безпосередньо в бібліотеці, на її вебпорталі [<http://dnpb.gov.ua/ua/>] створено рубрику «Бібліотечному фахівцю». Наповнення рубрики актуальними матеріалами є одним із головних завдань роботи відділу, адже від цього залежить сенс методичної роботи в інформаційному середовищі.

Із метою консолідації та професійного розвитку шкільних бібліотекарів України за ініціативи директора бібліотеки, доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента НАПН України, заслуженого діяча науки і техніки України Л. Д. Березівської в структурі Української бібліотечної асоціації створено секцію працівників шкільних бібліотек, яку очолює завідувач відділу науково-методичного забезпечення діяльності мережі бібліотек системи освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського І. І. Хемчян [<https://ula.org.ua/sekciyi-krugli-stoli/372-sekciya-pracivnikov-specialnih-bibliotek>]. Секція забезпечує своїм членам широкі можливості для професійного зростання, обміну досвідом роботи та ідеями, сприяє зміцненню інформаційної бази національної системи освіти, а також створенню сучасного бібліотечно-інформаційного середовища навчальних закладів.

У 2016 р. інформацію про здобутки науково-методичного забезпечення функціонування мережі освітянських бібліотек висвітлено у виданні НАПН України «Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні» [8]. 14 листопада 2018 р. на черговому засіданні Президії Національної академії педагогічних наук України заслухано питання «Про науково-методичне забезпечення функціонування мережі освітянських бібліотек МОН України і НАПН України».

Президією зазначено, що науково-методична діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського щодо забезпечення функціонування мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України відповідає пріоритетам державної освітньої політики, спрямована на розвиток мережі, створення належних умов для якісного інформаційного забезпечення фахових потреб науковців і практиків освітянської галузі, розкриття потенціалу ресурсів бібліотеки як складника науково-інформаційної структури освіти України.

Висновки. Огляд науково-методичної діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, висвітлений у статті, свідчить про те, що вона є результативною й вагомим, постійно розвивається і вдосконалюється відповідно до змін, що відбуваються як в освітній, так і в бібліотечній сферах. Діяльність бібліотеки спрямована на розвиток мережі, створення належних умов для якісного інформаційного забезпечення фахових потреб науковців і практиків галузі, розкриття потенціалу ресурсів бібліотек як складників науково-інформаційної структури освітянської галузі України.

Виклики сучасності поставили перед ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського важливе завдання – підготовку нової стратегії розвитку мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України, яку буде розроблено відповідно до Стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України», розробленої Міністерством культури України спільно з Українською бібліотечною асоціацією у 2015 р.

Сьогодні бібліотекою зроблено перші кроки в цьому напрямі – розроблено власну стратегію розвитку на 2016–2020 рр. [7], один з основних векторів якої присвячений розвитку бібліотеки як головного наукового, науково-методичного та координаційного центру мережі бібліотек МОН України та НАПН України. Цей напрям розвиватиметься з урахуванням загальних тенденцій та інноваційного розвитку бібліотечної справи як в Україні, так і за кордоном.

Список використаних джерел

1. Бібліотека навчального закладу в контексті інформатизації суспільства : наук.-допом. бібліогр. покажч. для б-к закл. заг. серед., проф.-техн., вищ. освіти. Вип. 4 / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд.: А. І. Рубан, І. І. Хемчян ; наук. консультант Т. В. Добко ; бібліогр. ред. А. І. Рубан. Київ : б. в., 2019. 500 с. URL: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2019/08/Biblioteka-navchalnogo-zakladu_vyp.4.pdf (дата звернення: 21.11.2019).
2. Довідник інструктивних матеріалів для освітянських бібліотек МОН України та НАПН України (2017–2019 рр.) / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд.: І. І. Хемчян, Л. М. Бондар. Київ : б. в., 2019. 95 с. URL: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2019/06/Reference_book_of_instructive_2019.pdf (дата звернення: 21.11.2019).
3. Довідник науково-інформаційної й видавничої діяльності та основних заходів, спрямованих на підвищення професійної майстерності бібліотечних працівників освітянської галузі / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; уклад.: О. Л. Гончаренко, І. І. Хемчян ; наук. ред. і відп. за вип. І. І. Хемчян. Київ : б. в., 2019. 129 с. URL: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2015/12/directory_2019.pdf (дата звернення: 21.11.2019).
4. Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України : затв. спіл. наказом МОН України та АПН України від 30.05.2003 р. № 334/31. *Інформ. зб. М-ва освіти і науки України*. 2003. № 21. С. 27–32.
5. Положення про організацію науково-методичного забезпечення діяльності мережі освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського : затв. вчен. радою ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, протокол № 12 від 26 груд. 2006 р. *Організаційно-управлінські, нормативно-інструктивні і методичні документи для освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України (2006–2010 рр.)* : збірник / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; уклад. І. І. Хемчян ; наук. ред.: П. І. Рогова, І. Г. Лобановська. Київ, 2010. С. 11–16. URL: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2016/02/manage_1_4.pdf (дата звернення: 21.11.2019).
6. Провідні освітянські бібліотеки в просторі і часі: моніторинг діяльності : довід. стат. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; уклад.: О. Л. Гончаренко, І. І. Хемчян ; наук. ред. Т. В. Добко. Київ : б. в., 2019. 141 с. URL: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2019/06/Stat_zbirnyk_2019.pdf (дата звернення: 21.11.2019).
7. Стратегія розвитку Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського на 2017–2026 роки / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; за заг. ред. Л. Д. Березівської ; авт.: Березівська Л. Д., Зозуля С. М., Страйгородська Л. І. Київ, 2017. 29 с.
8. Library and information support of education / Khemchian I. I. and others. *National Report on the State and Prospects of Education Development in Ukraine* / National Academy of Educational Sciences of Ukraine ; ed. by V. Kremen. Kyiv, 2017. P. 71–72.

References

1. Ruban, A. I., & Khemchian, I. I. (Comps.). (2019). *Biblioteka navchalnogo zakladu v konteksti informatyzatsii suspilstva: naukovu-dopomizhnyi bibliohrafichnyi pokazhchyk dlia bibliotek zakladiv zahalnoi serednoi, profesiino-tekhnichnoi, vyshchoi osvity* [Library of

educational institution in the context of informatization of society: scientific-auxiliary bibliographic index for libraries of institutions of general secondary, vocational-technical, higher education] (Issue 4). Kyiv: DNPB Ukraine im. V. O. Sukhomlynskoho. Retrieved from http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2019/08/Biblioteka-navchalnogo-zakladu_vyp.4.pdf [in Ukrainian].

2. Khemchian, I. I., & Bondar, L. M. (Comps.). (2019). *Dovidnyk instruktivnykh materialiv dlia osvitianskykh bibliotek MON Ukrainy ta NAPN Ukrainy (2017–2019 rr.)* [Reference book of instructive materials for education libraries of the Ministry of Education and Science of Ukraine and the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (2017–2019)]. Kyiv: DNPB Ukraine im. V. O. Sukhomlynskoho. Retrieved from http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2019/06/Reference_book_of_instructive_2019.pdf [in Ukrainian].

3. Honcharenko, O. L., & Khemchian, I. I. (Comps.). (2019). *Dovidnyk naukovoinformatsiinoi y vydavnychoi diialnosti ta osnovnykh zakhodiv, spriamovanykh na pidvyshchennia profesiinoi maisternosti bibliotechnykh pratsivnykiv osvitianskoi haluzi* [Handbook for scientific information and publishing activities and main events aimed at improving professional skills of librarians in the sphere of education]. Kyiv: DNPB Ukraine im. V. O. Sukhomlynskoho. Retrieved from http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2015/12/directory_2019.pdf [in Ukrainian].

4. Polozhennia pro merezhu osvitianskykh bibliotek Ministerstva osvity i nauky Ukrainy ta Akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy: zatverdzheno spilnym nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy ta Akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy vid 30.05.2003 r. № 334/31 [Regulation on the network of educational libraries of the Ministry of Education and Science of Ukraine and the Academy of Educational Sciences of Ukraine: approved by a joint decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine and the Academy of Educational Sciences of Ukraine of May 30, 2003 No. 334/31]. (2003). *Informatsiinyi zbirnyk Ministerstva osvity i nauky Ukrainy – Information collection of the Ministry of Education and Science of Ukraine*, 21, 27–32 [in Ukrainian].

5. Khemchian, I. I. (Comp.). (2010). Polozhennia pro orhanizatsiiu naukovometodychnoho zabezpechennia diialnosti merezhi osvitianskykh bibliotek Ministerstva osvity i nauky Ukrainy ta Akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy Derzhavnoi naukovopedahohichnoi bibliotekoi Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho: zatverdzheno vchenoiu radoiu DNPB Ukraine im. V. O. Sukhomlynskoho, protokol № 12 vid 26 hrudnia 2006 r. [Position about the organization of scientific and methodological provision of activities of the network of educational libraries of the Ministry of Education and Science of Ukraine and the Academy of Educational Sciences of Ukraine of the V. O. Sukhomlynsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine: approved by the Scientific Council of V. O. Sukhomlynsky SSPL of Ukraine, Minutes No. 12 of December 26, 2006]. *Orhanizatsiino-upravliniski, normatyvno-instruktyvni i metodychni dokumenty dlia osvitianskykh bibliotek Ministerstva osvity i nauky Ukrainy ta Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy (2006–2010 rr.): zbirnyk – Organizational, administrative, regulatory and methodological documents for educational libraries of the Ministry of Education and Science of Ukraine and the National Academy of Educational Sciences of Ukraine (2006–2010): collection* (pp. 11–16). Kyiv: DNPB Ukraine im. V. O. Sukhomlynskoho. Retrieved from: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2016/02/manage_1_4.pdf [in Ukrainian].

6. Honcharenko, O. L., & Khemchian, I. I. (Comps.). (2019). *Providni osvitianski biblioteky v prostori i chasi: monitorynh diialnosti: dovidnyk statystychnyi* [Leading education libraries in space and time: monitoring of their activity: statistical reference book]. Kyiv: DNPB Ukraine im. V. O. Sukhomlynskoho. Retrieved from http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2019/06/Stat_zbirnyk_2019.pdf [in Ukrainian].

7. Berezivska, L. D., Zozulia, S. M., & Straihorodska, L. I. (2017). *Stratehiia rozvytku Derzhavnoi naukovopedahohichnoi biblioteky Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho na 2017–2026 roky* [Development strategy of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine for 2017–2026]. Kyiv: DNPB Ukraine im. V. O. Sukhomlynskoho [in Ukrainian].

8. Khemchian I. I. & others. (2017). Library and information support of education. In V. Kremen (Ed.), *National Report on the State and Prospects of Education Development in Ukraine* (pp. 71–72). Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

Iryna Khemchian,
Head of the Department
for Providing Scientific and Methodical Support
to Education Libraries
V.O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine
e-mail: metodist08@i.ua
ORCID id: 0000-0003-0885-8899

**PROVIDING SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL SUPPORT TO
THE SYSTEM OF EDUCATION LIBRARIES UNDER THE
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE AND
THE NATIONAL ACADEMY OF EDUCATIONAL SCIENCES
OF UKRAINE: EXPERIENCE OF V.O. SUKHOMLYNSKYI
STATE SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL LIBRARY OF
UKRAINE**

The paper covers the activity performed at V.O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, which functions as a coordination, scientific and methodological centre within the system of education libraries under the Ministry of Education and Science of Ukraine and the National Academy of Educational Sciences of Ukraine during the period from 2000 to 2019. Here are the main directions of scientific and methodical work performed at the library: methodical study of changes taken place in certain libraries as well as the system of education libraries in general; development of conceptual, organisational, administrative, regulatory and methodological documents; providing specialists of education libraries with methodological and advisory assistance (including remote help) on library work; expert-diagnostic visits to education libraries for the purpose of library management consulting; creation of the system of methodical publications covering all areas of activity performed by education libraries; maintaining the functioning of the system of education libraries as a single system; introduction of library innovations into the work of education libraries; improvement of professional skills of the specialists of education libraries using different forms and methods; providing access to information resource on librarianship, bibliography studies, bibliology, documentation studies, and information activity in order to meet the professional needs of librarians, educators, and students; scientific cooperation with leading libraries of other systems, departments, institutions, and organisations, regardless form of ownership (including foreign establishments), etc. In the future, the scientific and methodical work of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine will be focused on searching for, systematising and transforming progressive knowledge in the field of library science, as well as on generating new ideas that will further the innovative development of education libraries.

Keywords: *system, library, scientific and methodical activity, publications, collected papers, scientific and practical event.*

Надійшла до редакції 22.11.2019 року

Відомості про авторів

Березівська Лариса Дмитрівна, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, м. Київ, Україна.

Балахадзе Лариса Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, викладач факультету культури Автономного університету Сакатекаса, Мексика.

Бондар Людмила Миколаївна, завідувач сектора наукового комплектування фонду ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського, м. Київ, Україна.

Грудініна Наталія Дмитрівна, науковий співробітник відділу комплектування та наукового опрацювання документів, ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського, м. Київ, Україна.

Гулак Валентина Миколаївна, молодший науковий співробітник ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського, м. Київ, Україна.

Демида Євгенія Федорівна, молодший науковий співробітник відділу науково-документного забезпечення, соціокультурної діяльності та міжнародних зв'язків ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, м. Київ, Україна.

Деревянко Тетяна Михайлівна, молодший науковий співробітник відділу історії освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, м. Київ, Україна.

Жижко Олена Анатоліївна, доктор педагогічних наук, професор факультету гуманітарних наук Автономного університету Сакатекаса, Мексика.

Ніколаєнко Ярослава Миколаївна, науковий співробітник відділу науково-документного забезпечення, соціокультурної діяльності та міжнародних зв'язків ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, м. Київ, Україна.

Самчук Лариса Іванівна, завідувач відділу наукової інформаційно-бібліографічної діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, м. Київ, Україна.

Селецький Андрій Васильович, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу наукової реферативної та аналітичної інформації у сфері освіти ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, м. Київ, Україна.

Хемчян Ірина Іванівна, завідувач відділу науково-методичного забезпечення діяльності мережі освітянських бібліотек ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, м. Київ, Україна.

Юрженко Володимир Васильович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії і методики технологічної освіти та комп'ютерної графіки, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», м. Київ, Україна.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 3

Заснований у 2017 році

Науково-педагогічні студії : науковий журнал / гол. ред.:
Л. Д. Березівська, І. М. Шоробура. – Київ : ДНПБ України імені
В. О. Сухомлинського НАПН України, 2019. – Вип. 3. – 148 с.

Технічні редактори – *Н. В. Вараксіна, Х. В. Середа*

Літературний редактор – *С. М. Хонта*

Відповідальні секретарі – *С. В. Лапаєнко, Б. С. Крищук*

Адреса редколегії:

04060, Київ, вул. М. Берлинського, 9

Тел./факс (044) 239-11-03

E-mail: dnpb@i.ua

Web-сайт: www.dnpb.gov.ua